

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra teorie kultury (kulturologie)

Obecná teorie a dějiny umění a kultury

PhDr. Marie Sternová

**Vůdčí osobnosti a lokální kultura
v regionech ČR**

**Leading Figures and Local Culture
in Czech Regions**

Disertační práce

Vedoucí práce: PhDr. Vladimír Czumalo, CSc.

2011

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

PhDr. Marie Sternová

ABSTRAKT

Disertační práce *Vůdčí osobnosti a lokální kultura v regionech ČR* představuje komparativní analýzu dvou svěbytných českých regionů, Chodska a Šumavy, a jejich duchovních vůdců, Jindřicha Šimona Baara a Karla Klostermanna. Stěžejní část práce tvoří rozbor života, díla a přínosu těchto místních ikon v kontextu s geografickými, historickými a kulturními aspekty zmíněných regionů. Důraz je kladen zejména na specifika místní lidové slovesnosti, folklóru a hmotné kultury. Teoretickou část doplňuje hloubkový výzkum v obou regionech ve formě dotazníkového šetření mezi stovkou studentů, který zodpovídá otázky, týkající se jejich zapojení do folklórního života či prožívání vlastní regionální identity.

Klíčová slova: lokální kultura, Chodsko, Šumava, Baar, Klostermann

ABSTRACT

Dissertation thesis *Leading Figures and Local Culture in Czech Regions* presents a comparative analysis of two original Czech regions, Chodsko and the Bohemian Forest, and their spiritual leaders, Jindřich Šimon Baar and Karel Klostermann. Main part of the thesis consists of analysis of life, work and contribution of these local icons in context of the geographical, historical and cultural aspects of regions concerned. Emphasis is placed on the specifics of local folk literature, folklore and material culture. The theoretical part is complemented by deep research in both regions, in the form of a questionnaire completed by hundred students, which answers questions regarding their involvement in folk life and experience of their regional identity.

Keywords: local culture, Chodsko, Bohemian Forest, Baar, Klostermann

OBSAH PŘEDĚLAT!!!

1. Úvod.....	6
2. Jindřich Šimon Baar – Chodský král.....	9
2.1 Bibliografie knižního díla.....	9
2.2 Venkovská elita a její ztvárnění.....	24
2.3 Analýza literární tvorby.....	26
2.3.1 Selský a kněžský cyklus.....	26
2.3.2 Dětská literatura	30
2.3.3 Povídky a kázání jako edukační nástroj.....	31
2.4 Život a odraz životních reálií v tvorbě.....	36
2.5 Společenská angažovanost a publicistika.....	49
3. Kulturněhistorický vývoj chodského regionu.....	54
3.1 Z historie Chodů a chodského regionu.....	56
3.2 Region jedenácti vesnic.....	63
3.3 Chodsko v umění a literatuře.....	65
3.4 Lokální kultura a folklór.....	76
3.4.1 Rok na chodské vsi.....	77
3.4.2 Kroj jako demonstrace identity.....	82
3.4.3 Nářečí bulačina.....	85
3.4.4 Regionální muzika a tanec.....	89
4. Karel Klostermann – Básník Šumavy.....	90
4.1 Bibliografie knižního díla.....	89
4.2 Analýza literární tvorby.....	100
4.2.1 Šumavské romány a povídky.....	103
4.2.2 Dílo mimošumavské.....	108
4.2.3 Knihy vzpomínek.....	112
4.3 Život a jeho odraz v tvorbě.....	114
4.4 Angažovanost v otázce národnostní.....	128

5. Kulturněhistorický vývoj regionu Šumava.....	138
5.1 Z historie Šumavy a jejích obyvatel.....	138
5.2 Šumava v umění a literatuře.....	146
5.3 Lokální kultura a folklór.....	160
5.3.1 Šumavské zvyky a obyčeje.....	162
5.3.2 Šumavská lidová architektura.....	170
5.3.3 Regionální hudba a tanec.....	175
6. Vnímání vůdčích osobností a lokální kultury	
v regionech ČR (empirické šetření).....	181
6.1 Hypotézy a popis výzkumu.....	181
6.2 Výzkum v regionu Chodsko.....	183
6.3 Výzkum v regionu Šumava.....	190
6.4 Srovnávací výzkum v Praze.....	198
7. Závěr.....	201
8. Seznam literatury	202
9. Přílohy.....	207

1. ÚVOD

Principy a funkce lokální kultury

Z kulturologického, resp. kulturně antropologického hlediska chápeme lokální kulturu jako kulturní systém, který vykazuje oproti kultuře národní jistá kulturněhistorická a lokální specifika a který funguje jako relativně samostatný, regionálně, časově i prostorově ohraničený celek (Vodáková, 1993, s.72). Nahlížíme-li na fenomén lokální (regionální) kultury jako na kulturu místní, tedy v užším pojetí jako na zvláštnosti kulturního života daného regionu, zřetelněji vyplynou některé funkce lokální kultury, které jsou důležité pro zachování kulturně historické kontinuity v dané oblasti.

Těmito funkcemi rozumíme v první řadě možnost vyjádřit pomocí lokální kultury a činností s ní souvisejících příslušnost k danému regionu; pro jeho obyvatele je lokální kultura zároveň nástrojem k psychickému ukotvení v místě bydliště a způsobem sebevyjádření vlastní identity. Není třeba zvlášť zdůrazňovat, jak nezastupitelnou roli hraje lokální kultura v sebeuvědomění každého jedince a v upevňování jeho vztahu k domovskému regionu. Z premisy, že lokální kulturu je třeba nadále udržovat a rozvíjet, vychází i Katedra teorie kultury (kulturologie), která se touto problematikou dlouhodobě a systematicky zabývá (Funkce lokální kultury..., 1995, s.4).

Při zkoumání aspektů lokální kultury v souvislosti s úlohou vůdčích osobností předpokládáme, že lokální kultura se udržuje v mysli jedince dvěma základními mechanismy. Primárně jde o vytvoření vztahu ke geografickým a kulturně historickým specifikům regionu. Zpočátku je iniciátorem tohoto „emocionálního vrůstu“ samozřejmě výchova v rodině. Hlavní

úlohu mají v tomto směru však *vůdčí osobnosti* daného regionu, neboli představitelé elit, které jsou schopny hájit společenské a kulturní zájmy regionu (Klener, 1996, s.254). Tyto osobnosti částečně zastávají funkci místních nadčasových „opinion leaders“, neboť svým vlivem, ať už přímo, nebo přeneseně pomocí svého životního díla, formují názory širšího publika (tamtéž, s.509), nezřídka i po své smrti.

Sekundárně se vztah k regionu upevňuje mechanicky, tj. udržováním místních tradic, participací na folklórních událostech apod. Tyto dva mechanismy fungují spojeně a bez jednoho z nich nelze hovořit o skutečném vztahu k regionální kultuře.

Úloha vůdčích osobností v lokální kultuře

Tato disertační práce se zabývá problematikou funkčního propojení lokální kultury a v ní se vyskytujících vůdčích osobností, zástupců elit, kteří mají na udržování a rozvíjení lokální kultury klíčový vliv. Pokusíme se dokázat, že vůdčí osobnost jakožto kulturní elita není jen vědecký a ideologický konstrukt, který se při snaze vyhledat konkrétního představitele této elity rozpadá (Zich, 2003, s.60).

Pro demonstraci mechanismů jsme zvolili dva modelové regiony, které bez výhrad splňují výše uvedené podmínky a měly by proto značně přispět k objasnění úlohy vůdčích osobností v lokální kultuře. Chodsko je bezesporu jedním z nejosobitějších regionů České republiky, který si přese všechny dějinné a politické zvraty zachoval svoji svébytnost a jedinečnost. Chodský spisovatel a sběratel folklóru Jindřich Šimon Baar (1869–1925) pak beze zbytku představuje typického zástupce místní elity – duchovního vůdce regionu.

Stejně tak Šumava je regionem, přes který se historické i nacionální bouře přehnaly, aniž by na jeho svérázu a tajuplnosti způsobily výraznější škody. Výrazná problematika česko-německých vztahů pak stejně jako na Chodsku tvoří podstatnou kapitolu v kulturněhistorickém kontextu regionů. Básník Šumavy Karel Klostermann tvoří ikonu tohoto regionu, jehož je skutečnou vůdčí osobností a vzorem regionálního uvědomění.

Cílem této disertační práce je zpracovat kulturologickou syntézu, která bude spojením monografie vybraných vůdčích osobností, tedy J. Š. Baara a Karla Klostermanna, analýza kulturních a historických specifik Chodska a Šumavy, a na závěr interpretace výsledků empirického šetření provedeného v těchto regionech.

V teoretické části práce je věnována pozornost různým aspektům významných lokálních osobností v kontextu kulturně historického vývoje vybraných regionů, zvláštní důraz je také kladen na fenomén folklóru a jeho otisky v každodenním životě obyvatel.

Aplikační část disertační práce pak tvoří empirické šetření, které zkoumá životnost Baarova a Klostermannova odkazu a prožívání lokální identity obyvatel Chodska a Šumavy, a jejich vzájemné srovnání. Šetření je doplněno srovnávacím výzkumem provedeným mimo regiony – v Praze, který má ukázat předpokládané rozdíly ve vnímání úlohy vůdčích osobností v jejich domovských regionech a mimo ně.

2. JINDŘICH Š. BAAR – CHODSKÝ KRÁL

2.1 Bibliografie knižního díla

Do výčtu knižního díla zahrnujeme přehled autorových vlastních publikací mimo bibliofilie a soukromé tisky. Tituly jsou uváděny v chronologickém pořadí podle roku prvního vydání, a to v plném znění včetně podtitulu. Kromě nakladatele, roku a místa vydání připojujeme také informaci o typu díla (román, sbírka básní apod.), o počtu stran, a pokud je to vhodné i stručnou anotaci.

Pro lepší přehlednost rozdělujeme knižní dílo do kategorií beletrie, ostatní práce, výbory a souborná vydání.

Beletrie:

1900

Cestou křížovou. Román českého kněze.

Nový Život, Nový Jičín 1900. Román, 96 stran

Do tohoto románu vložil J. Š. Baar některé vlastní zkušenosti. Jde o příběh mladého kaplana, jehož rodiče si ve spojení s tímto povoláním představují pro svého syna klidný a spokojený život. Mladík si však proti sobě popudí mocné a bohaté, protože nepodporuje jejich záměry a snaží se pomáhat těm nejpotřebnějším. Nakonec zbídačený umírá na tuberkulózu. (Zfilmováno režisérem Jiřím Slavíčkem v r. 1938 s Františkem Kreuzmannem a Hanou Vítovou v hlavních rolích.)

1901

Nalezeno na cestě všedního života. Studie a nálady.

V. Kotrba, Praha 1901. Prózy, 86 stran.

1903

Rodnému kraji.

V. Kotrba, Praha 1903. Sbírka básní, 50 stran.

Sbírka je členěna do tří oddílů. Baar ji vydal pod pseudonymem Jan Psohlavý.

1905

Pro kravičku. Obrázek z chodského života.

Nový Život, Prostějov 1905. Povídka, 94 stran. Ilustroval Mikoláš Aleš (viz kapitola 3.3).

Příběh manželů z chodského venkova, jejichž jedinou touhou je mít vlastní kravičku-živitelku. Aby ji získali, odhodlají se odejít na práci do Bavor. (Zdramatizoval František Balej¹, vydal Okresní osvětový sbor, Kdyně 1931.)

1906

Farská panička.

Máj, Praha 1906. Román, 176 stran.

Hlavní postavou románu je panovačná hospodyně na faře, která ovládá a okrádá dobráckého kněze, oddaného jen knihám a růžím. Námět knihy je vzat z Ořechu u Prahy, kde J. Š. Baar v letech 1895–97 působil jako kaplan (viz kapitola 2.4).

1907

Několik povídek.

Dědictví sv. Jana Nepomuckého, Praha 1907. Povídky, 88 stran.

¹ BALEJ, František (29.9.1873 Kounice u Českého Brodu – 4.11.1918 Praha). Esejista, úředník, překladatel z angličtiny.

1908

Farské historky.

Máj, Praha 1908. Prózy, 411 stran. Obsahuje povídky *Stavěl*, *Žebračka*, *Žolinka*.

Stavěl. Povídka o trampotách vesnického kněze při stavbě fary. Baar tu líčí vlastní těžkosti při stavbě farní budovy v Klobukách u Slaného.

Žebračka. Příběh obětavé hospodyně, soucitné, poctivé a skromné ženy. Baar zde vykreslil pravý opak charakteru, který načrtl v díle *Farská panička* (1906).

Žolinka. Povídka z farského prostředí. Stařecký kněz přilne na sklonku života ke svému psu. Baar tu mimoděk dovozuje, jak nepřírozený život bez rodiny vrhá často stárnoucího člověka do nemoci, depresí a duševních poruch.

Poslední rodu Sedmerova.

V. Kotrba, Praha 1908. Román, 215 stran.

Kniha líčí osudy vesnického rodu Sedmerů spolu s příběhem pokusu o založení rolnického pivovaru. Námět získal J. Š. Baar v Klobukách u Slaného, kde byl od r. 1899 deset let farářem a žil zde se svou matkou (viz kapitola 2.4).

Jan Cimbura. Jihočeská idylla.

Dědictví sv. Jana Nepomuckého, Praha 1908. Román, 279 stran.

Ústřední postava románu, ušlechtilý typ jihočeského sedláka, je uveden v první části jako čeledín vynikající pracovitostí a tělesnou silou, svědomitostí a důvtipem. V druhé části vystupuje jako samostatný hospodář v Putimi, ozdoba obce, obhájce selského stavu, vzorný manžel a otec. Třetí část

zachycuje Cimburovo stáří; když čestně splnil svůj životní úděl, oddává se životu vnitřnímu a plný životní moudrosti vštěpuje své ušlechtilé zásady mladému pokolení. (Zfilmováno režisérem Františkem Čápem v r. 1941 s Gustavem Nezvalem a Jiřinou Štěpničkovou v hlavních rolích.)

1909

Mžikové obrázky. Povídky.

Dědictví sv. Jana Nepomuckého, Praha 1909. 127 stran.

V tomto roce vychází I. řada těchto povídek pod názvem *Velké a malé děti*. V dalších letech v stejném nakladatelství následují:

Hloží a bodláčí (II. řada), 1910, 162 stran.

Z jiného světa. Sedmero hlavních hříchů (III. řada), 1914, 192 stran.

Výbory črt a povídek, v nichž se autor snažil zasáhnout kritickým perem do dění své doby. Jejich námětem jsou drastické dokumenty sociální bídy, autorovo stranění pravdě chudých, dušezpytné výjevy ze života dětí, líčení poměrů ve školství atd.

1910

Milovati budeš... Povídky a črty.

Promberger, Olomouc 1910. 76 stran. Vychází v edici Moravsko-slezská kronika, sv. XXI

Ptáci. Drobná prósa.

V. Kotrba, Praha 1910. 91 stran.

K tomuto vydání je připojen krátký Baarův životopis a soupis dosavadní tvorby patrně od Viléma Bitnara².

1911

Z duchovní správy. Sběrka povídek.

Cyrillo-methodějské knihkupectví Gustav Franci, Praha 1911.
152 stran.

1912

Skřivánek. Obraz z chodského života.

R. Promberger, Olomouc 1912. 122 stran. Věnováno Jindřichu Jindřichovi (viz kapitola 3.3).

Povídka vykresluje typického jaderného představitele chodských domkářů a výměnkářů. (Zdramatizoval František Balej.)

Páter Kodýtek a jiné povídky.

R. Promberger, Olomouc 1912. 273 stran.

Titulní povídka líčí příběh kněze, který přišel na počátku druhé poloviny 19. století do Klobuk u Slaného po dlouholetém kaplanování, aby tam dožil svůj život.

Chvilé oddechu. Kapitoly z cest.

Cyrillo-Methodějské knihkupectví Gustav Franci, Praha 1912.
287 stran.

Kohouti. Farských historek řada II.

R. Promberger, Olomouc 1912. 175 stran.

Volné pokračování souboru Farské historky z roku 1908.

² BITNAR, Vilém (11.4.1874 Zbečnick u Hronova – 12.10.1948 Praha). Básník, kritik, literární historik, redaktor, znalec barokní literatury.

1913

Trnky. Hrst feuilletonů.

Gustav Franci, Praha 1913. Fejetony, 164 stran.

Poslední soud. Román.

Cyrillo-Methodějské knihkupectví Gustav Franci, Praha 1913.
261 stran.

Děj románu je čerpán z prostředí chodské vsi Klenčí pod Čerchovem. Líčí tragické osudy bratrů Martina a Hadama Porazilů, varuje před lakotou a sudičstvím. Baar hluboce a věrně zachycuje tehdejší každodenní život ve svém rodišti. Román je věnován „bratru Chodu Prof. Janu F. Hruškovi³“ (viz kapitola 3.3) a získal cenu České akademie.

Toto vydání je de facto jen první díl dvoudílného románu, později uváděn pod názvem „*U Porazilů*“. Díl druhý, „*Na děkanství*“, vyšel také samostatně v roce 1920. Od 2. vydání z roku 1924 vycházejí oba díly společně jako *Poslední soud*.

1914

K Bohu. Román.

V. Kotrba, Praha 1914. 127 stran. Vychází v edici Ludmila.

Román čerpá ze života českých emigrantů v Americe.

1917

V temných barvách.

Československé akciové tiskárny, Praha 1917. Prózy.

I. díl: Pomstila se. – Mrtvé uctivě pochovávati. – Staré stromy.
89 stran.

³ HRUŠKA, Jan František (6.3.1865 Pec pod Čerchovem – 17.10.1937 Plzeň). PhDr. h.c., středoškolský profesor, autor prací v oboru dialektologie, národopisu a náboženských spisů; beletrista (např. Chodská čítanka, 1927).

II. díl: Konec jejího světa. – Sám. 66 stran.

Oba díly vyšly ve stejném nakladatelství bezprostředně za sebou. Druhý díl je věnován univerzitnímu profesorovi Františku Šambergerovi⁴.

Hanče. Chodský román.

V. Kotrba, Praha 1917. 159 stran.

Román z prostředí chodského venkova z doby napoleonských válek podává zajímavý obraz života za roboty na počátku 19. století, zároveň líčí nešťastný příběh lásky dvou mladých lidí.

Životní ztroskotání obou milenců Hanče a Vondry bylo způsobeno zvláštní vrchností, libovolně rozhodující o osudech svých poddaných. Vondra, aby ustoupil panskému písaři, který byl zároveň Hančiným učitelem, musel obléci nenáviděný bílý císařský kabát a odejít na vojnu. Dojemný milostný příběh zároveň odsuzuje mravní zchátralost panského úřednictva, omezování lidských práv i zneužívání vojenské služby.

Rukopis, napsaný již roku 1915, byl zkonfiskován a směl vyjít až o dva roky později.

1918

V různých barvách.

Dědictví sv. Jana Nepomuckého, Praha 1918. Drobné prózy, 141 stran.

1920

Kanovník. Románek z kněžského života.

Máj, Praha 1920. Román, 112 stran.

⁴ ŠAMBERGER, František (12.2.1871 Kout u Domažlic – 9.12.1944 Praha). MUDr., profesor kožních a venerických chorob na Univerzitě Karlově v Praze. Práce v oboru, autor spisu o umění.

Hu nás. Povídky z chodské hyjty.

Karel Beníško, Plzeň 1920. 285 stran. Vychází v edici Knihy československých spisovatelů.

Kniha povídek čerpaných ze všedního života obyvatel Klenčí pod Čerchovem. Typické jsou povídky Kožich (o prastarém dědečkovi, který nikdy neodkládá svůj drahocenný kožich a je všem pro smích) a Exekuce. Věnováno chodskému písmáku Josefu Tanerovi.

Holoubek. Kněžská idyla.

Cyrillo-Methodějské knihkupectví Gustav Franci, Praha 1920. Román, 383 stran.

V této románové idyle, která je kresbou životních osudů pátera Josefa Holoubka a současně citlivým psychologickým průzkumem kněžské duše, zobrazil Baar radostné i smutné stránky vlastního údělu (viz kapitola 2.4).

1921

Počtář. Román satirický.

Máj, Praha 1921. 147 stran.

Naše pohádky.

Karel Beníško, Plzeň 1921. 136 stran.

1922

Chodské povídky a pohádky.

Československé podniky tiskařské, Praha 1922. 76 stran.

Ilustroval Artuš Scheiner⁵.

⁵ SCHEINER, Artuš (28.10.1863 Benešov – 20.12.1938 Praha). Malíř, ilustrátor (převážně pohádek). Samouk, ovlivněn L. Maroldem. 1933 souborná výstava.

1923

Hlad. – Syn. Povídky.

Státní nakladatelství, Praha 1923. 52 stran. Vychází v edici Knihovna pro mládež Sad.

Paní komisarka. Chodský obrázek doby předbřeznové. I. díl románu Chodská trilogie.

Československé podniky tiskařské a vydavatelské, Praha 1923. Román, 460 stran.

První díl trilogie kreslí obraz národního obrození a revolučního kvasu před rokem 1848 na Chodsku. Děj se rozvíjí kolem postav kněze Jakuba Fastra z Klenčí a Boženy Němcové, která v té době žila v Domažlicích. Ústředním motivem je sociálně národnostní spor klenečských sedláků s německou vrchností a měšťany o lesy. Román je cenným dokumentárním národopisným materiálem, který Baar shromažďoval dlouhá léta.

1924

Osmačtyřicátníci. II. díl románu Chodská trilogie.

Československé podniky tiskařské a vydavatelské, Praha 1924. Román, 486 stran.

Druhý díl trilogie z Chodska druhé poloviny 19. století rozvíjí životní příběhy postav, známých z *Paní komisarky*. Na pozadí revolučního roku 1848 zde Baar líčí životní koloběh chodské vesnice a podává poutavý obraz urputného národního zápasu sedláků.

1925

Lůsy. III. díl románu Chodská trilogie.

Československé podniky tiskařské a vydavatelské, Praha 1925.

Román, 528 stran. Doslov napsal František Teplý⁶.

Děj se soustřeďuje především na příběh o vlastnictví lesů, která započala již v prvním dílu trilogie. Setkáme se známými hrdiny předchozích dílů a víc než vleklý veřejný spor upoutá naši pozornost osud rodiny sedláka Krále, jeho čekání na narození syna a dědice i smrt očekávaného dítěte. Trpký závěr této knihy se stal pointou celé trilogie. Baarova smrt zabránila vydání čtvrtého dílu s pracovním názvem *Svatba*, který měl být obrazem chodského venkova po roce 1848.

Na srdci přírody. Kniha o stromech a ptácích.

Československé podniky tiskařské a vydavatelské, Praha 1925.

Prózy, 374 stran.

Tentokrát J. Š. Baar nevěnoval pozornost jen lidem, ale především půvabné chodské přírodě. První část knihy, cyklus nazvaný *O stromech*, tvoří povídky, uveřejněné jednotlivě v různých časopisech. Druhá část, nazvaná *O ptácích*, vyšla v knižnici revue *Meditace* v letech 1911– 1912.

Posmrtně:

1926

Amerikáni. Povídka. Ze sbírky povídek V různých barvách.

Karel Vačlena, Mladá Boleslav 1926. S osmi ilustracemi Františka Vrobela⁷, 40 stran. Vychází v edici *Naše otčina*.

⁶ TEPLÝ, František (5.2.1867 Marčovice u Volyně – 11.6.1945 Malenice). Katolický kněz, archivář, autor historických monografií. Dlouholetý přítel J. Š. Baara.

⁷ VROBEL, František (23.4.1892 Zábřeh – 10.5.1953 Kroměříž). Malíř, grafik, ilustrátor.

1927

Báby a dědkové.

Československé podniky tiskařské a vydavatelské, Praha 1927.
Povídky, 353 stran.

Soubor povídek je poutavou a trefnou studií všedních lidí. J. Š. Baar s moudrostí sobě vlastní vypráví o starých lidech, vyrovnaných se životem, smířených s osudem. Odhaluje však i jejich chyby – hamižnost, nenávist, tvrdost srdce. Jeho povídky nepostrádají vlídný humor, pomocí něhož se jeho postavičky mnohdy dostávají do spleťtých situací. Kniha zachycuje lidové zvyky, pořekadla, písně a svérázný způsob života na Chodsku.

1928

Vzpomínky Štědrého večera.

Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské, Praha 1928.
Pro tisk upravila Hana Štěpánková⁸ (viz kapitola 2.4), vyzdobil Richard Lauda⁹. 46 stran.

1929

Obrázky z mého života.

Československá akciová tiskárna, Praha 1929.
48 stran, vychází v edici Raná setba.

Nehistorická historie. Námitky proti Vrbovu pojetí dějin chodských rebelií. Z literární pozůstalosti J. Š. Baara uveřejňuje archivář F. Teplý.

M. Rádl, Domažlice 1929. 14 stran.

⁸ ŠTĚPÁNKOVÁ, Hana (vl. jm. Anna roz. Šedlbauerová, 20.8.1890 Maškův mlýn u Kdyně – 20.2.1950 Kdyně). Vlastivědná pracovnice, regionální spisovatelka, literární historička a folkloristka.

⁹ LAUDA, Richard (3.1.1873 Jistebnice u Tábora – 24.7.1929 Tábor). Malíř, grafik, ilustrátor, autobiografický spisovatel.

1930

Druhá kniha z přírody.

Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské, Praha 1930.

Próza, 286 stran.

Kniha povídek a příběhů ze života přírody, hlavně lesa a lesní zvěře.

Dětské obrázky.

Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské, Praha 1930.

Prózy, 257 stran.

1933

Výlet na Výhledy. Studie k nenapsanému románu *Svatba*.

Novina, Praha 1933. K tisku upravil František Teplý. 18 stran.

Tato studie, nalezená v pozůstalosti J. Š. Baara, byla vydána u příležitosti slavnostního odhalení Baarova pomníku na Výhledech dne 5. července 1933. Součástí vydání je nákres Baarovy sochy od Ladislava Šalouna (viz kapitola 3.3) a reprodukce olejomalby prof. Jana Trefného z Domažlic.

Poslední povídky, vzpomínky a řeči.

Novina, Praha 1933. 281 stran.

Ostatní práce:

Kristus – Světlo. Cyklus řečí adventních.

V. Kotrba, Praha 1901. Vychází v edici Homiletická knihovna, 39 stran.

Klenčí, městečko na Chodsku. Historická studie. (spolu s Františkem Teplým)

Náklad vlastní, Praha 1909.

Obnova církve katolické v Československé republice. Návrh Jednoty čsl. duchovenstva v Praze.

Jednota čsl. duchovenstva, Praha 1919. Pojednání, 65 stran.

Na ochranu reformního programu Jednoty katolického duchovenstva československého. (spolu s Františkem Teplým)

Náklad vlastní, Praha 1920. 21 stran.

posmrtně:

Kázání. Ke Kristu blíž 1 – 4.

Společenské podniky, Přerov 1936–1940 (4 svazky). K tisku připravil František Teplý.

Výbory:

J. Š. Baar a Chodové. Z rukopisné pozůstalosti sestavil František Teplý.

František Obzina, Vyškov 1926. 76 stran, 12 obrazových příloh.

Na hyjtě u J. Š. Baara (Výbor z Chodské trilogie a Jana Cimbury) vyšlo ve dvou svazcích, oba vydaly Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské, Praha 1927:

1. *Na hyjtě u J. Š. Baara. Kniha první, Hanýžka a Martínek.* Pro mládež vybrala z knih J. Š. Baara Božena Růžková¹⁰. 203 stran.

¹⁰ RŮŽKOVÁ, Božena (5.6.1863 Čechtice – 22.9.1934 Čechtice). Učitelka, autorka prací a výborů z literatury.

a téhož roku

2. *Na hyjtě u J. Š. Baara. Kniha druhá, Sedlák Cimbura a kůň Běláček a jiné příběhy.* Mládeži dospělejší vybrala z díla J. Š. Baara Božena Růžková. 187 stran.

Rok na chodské vsi. Výbor náčrtků sestavil Vilém Bitnar.
Československá akciová tiskárna, Praha 1930. 94 stran.

Hanýžka a Martínek. Výbor pro mládež.
Novina, Praha 1939. 150 stran, ilustroval Adolf Zábranský¹¹.

Na Chodsku od jara do zimy. (Výbor z knih J. Š. Baara).
Uspořádala Hana Štěpánková.
Novina, Praha 1940. 384 stran, kresby Adolf Kašpar¹².

Cimburův Běláček a jiné povídky. Výbor pro mládež. Vybrala a upravila Hana Štěpánková.
Novina, Praha 1940. 168 stran, ilustroval Adolf Zábranský.

Chodské pohádky. Ze 3 sbírek J. Š. Baara Naše pohádky, Chodské pověsti, Chodské pohádky a povídky vybrala a doslov napsala Jiřina Fleková.
SNDK, Praha 1957. 132 stran.

Text upravila a poznámkami opatřila Alena Horáková. Barevné ilustrace Jan Brabec.

Výbor zahrnuje osmnáct stylizovaných pohádek pro nejmenší s chodskou lokalizací. (Klenčí, Postřekov, Díly, Soudné Pranty,

¹¹ ZÁBRANSKÝ, Adolf (29.11.1909 Rybí u Nového Jičína – 9.8.1981 Praha). Akademický malíř, ilustrátor, autor literatury pro děti.

¹² KAŠPAR, Adolf (27.12.1877 Bludov u Šumperka – 29.6.1934 Železná Ruda). Malíř a ilustrátor (Babička). Pomník v Lošticích.

Brť aj.) Humor a vtip, chytrost a moudrost jsou nejsilnějším znakem téměř všech pohádkových hrdinů. Text je částečně převeden do spisovného jazyka.

Obrácení kupce Šoršíka a jiné povídky. Výbor navrhl a uspoř. Josef Kotal¹³.

Odeon, Praha 1970. 413 stran, vychází v edici Světová četba. Text k vydání připravil, ediční pozn. a vysvětlivkami opatřil Ladislav Janský. Předmluva „Bard Chodska“ od Jana Páleníčka. Soubor méně známých a dlouho nepublikovaných povídek (Četník Papež, Nezmar, Obrácení a polepšení kupce Šoršíka, Obraz, Hrnčená bába), které představují autora jako spisovatele vystupujícího proti zaostalosti. Jsou psány s dávkou humoru až satiry; zesměšňují slepé lokaje úřední moci, ironizují pověrčivost, odhalují následky sociálních protikladů. Vydání se z piety k autorovi vrací ke znění „poslední ruky“.

Souborná vydání:

Sebrané spisy beletristické.

Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské, 1923–1924, 30 svazků.

znovu: Novina, 1931–1941

Sebrané spisy.

Nakladatelství Bohuslav Rupp, 1946–1948, 6 svazků.

Uspořádali Jaroslav Štěpánek a Hana Štěpánková.

¹³ KOTAL, Josef (14.3.1921 Mlázov – 1.2.1989 Domažlice). PhDr., profesor střední zdravotnické školy, vlastivědný pracovník Chodska, autor historického spisu o Domažlicích.

Homiletické dílo.

Nakladatelství Bohuslav Rupp, 1947–1948, 3 svazky.

Uspořádal Jan P. Lebeda.

Vybrané spisy.

Československý spisovatel, 1957–1958, 4 svazky.

Chodské písně a pohádky. Uspořádal, předmluvu „Folkloristické dílo J. Š. Baara“ a komentář napsal Rudolf Lužík¹⁴.

Odeon, Praha 1976. 662 stran, ilustrace Hermína Melicharová.

První souborné vydání chodských lidových písní, vyprávění, pověstí a pohádek ukazuje veřejnosti méně známou Baarovu sběratelskou činnost v oblasti lidové slovesnosti a národopisu Chodska. Edice zahrnuje přes 450 chodských lidových písní, dále povídky, pohádky a pověsti z Chodska, výběr z lidového humoru, povídky psané na folklórní náměty, hádanky, přísloví, pořekadla, lidová rčení, pranostiky aj.

2.2 Venkovská elita a její ztvárnění

Považujeme-li Jindřicha Šimona Baara za modelového představitele regionální elity (z důvodů uvedených v úvodu ke kapitole 2), vyvstává otázka, jak on sám chápal a jak si představoval zástupce elity svého regionu.

Při hlubší analýze Baarova díla krystalizují dva základní a navzájem naprosto odlišné typy vůdčí osobnosti (Klener, 1996, s.1395) – intelektuální, duchovně zaměřená osoba, přicházející do regionu zvnějšku na straně jedné (např. farář Josef

¹⁴ LUŽÍK, Rudolf (25.3.1913 Zaječice u Chrudimi – 8.6.1983 Praha). Folklorista a literární historik, editor pohádek, překladatel ze slovanských jazyků.

Holoubek, který se neúnavně snaží pozdvihnout své farníky) a osobnost zemitá, spjatá s krajem, vycházející výhradně z bohatých životních zkušeností a těžké práce na straně druhé (sedlák Král, řídící pevnou rukou hospodářství i dění ve vsi).

Oba archetypy mají svůj předobraz ve skutečné postavě a nutno předeslat, že ani jeden z nich si Baarův obdiv úplně nezaslouží. Představitelkou intelektuální, citlivé, moudré, éterické bytosti, která přišla zachránit Chody tím, že si vyslechne a zapíše jejich vyprávění a vysvětlí jim, že jejich pověry jsou omyl, je samozřejmě Božena Němcová. Obdiv a adorace její osoby nejen v románu *Paní komisarka* se zdají být místy až nekritické; lze to částečně ospravedlnit tím, že se Baar narodil až pět let po jejím úmrtí a nemohl se s ní tedy nikdy setkat osobně. Domníváme se také, že si Baar do jejího obrazu promítl některé vlastnosti své milované matky. V každém případě lze tento typ elitní osobnosti nejlépe pozorovat v díle *Paní komisarka*.

Vzorem pro druhý typ osobnosti je bezesporu sedlák z Putimi u Písku Jan Cimbura. S tímto mužem se Baar skutečně osobně znal a strávil mnoho času zaznamenáváním příběhů z jeho života. Ponechme stranou, nakolik se mu podařilo zachytit skutečnost a do jaké míry Baar podlehl idealizaci (srov. kapitola 2.3.1). Faktem zůstává, že na rozdíl od Boženy Němcové alias paní komisarky (jejíž osoba je jen rámcovým koloritem pouhé třetiny *Chodské trilogie*) se Jan Cimbura stal skutečným fenoménem a vůdcovským prototypem sedláka, který se otiskl do podvědomí mnoha generací.

Je-li J. Š. Baar typickým představitelem elity regionu, je Jan Cimbura sice fiktivním, zato zářným příkladem elity venkovské, jejíž působnost je na rozdíl od elity lokální omezena

na mikroregion v okolí konkrétní obce. Důkazem pro to, že od počátku byl *Jan Cimbura* bez výhrad přijat za ikonu svého druhu, je bezprecedentní počet vydání tohoto románu: od zrodu v roce 1908 se dočkal celkem 25 vydání a jednoho zfilmování bez ohledu na soudobou národnostní či politickou situaci.

2.3 Analýza literární tvorby

2.3.1 Selský a kněžský cyklus

Díla, která řadíme k takzvanému *selskému cyklu*, mají oproti následujícímu kněžskému cyklu výhodu, že se neomezuji na kněžské problémy a na reformní myšlenky Katolické moderny. Najdou si proto snáz svého čtenáře.

Přes jednotící téma lze v tom množství děl převážně z chodského prostředí vysledovat různé tendence. Najdeme zde morality, které zároveň patří k moralistním povídkám (*Mrtvě uctivě pochovávat*, v souboru *V temných barvách*, 1916), smutné humoresky (*Bába svíčková*, v souboru *Z duchovní správy*, 1911) či obrázky z krutého života chudých vesničanů (*Pro kravičku*, 1905).

Během jednoho roku Baar vytvořil dvě archetypální postavy sedláků – Sedmeru a Cimburu. Sedmera (román *Poslední rodu Sedmerova*, 1908) se vzděláním a liberálním myšlením odcizí vesnickému smýšlení, ovládne finančně rodnou ves, ale rozloží ji mravně a zruinuje. Naopak Cimbura (román *Jan Cimbura*, 1908) je vlastně světec, zbožný a pracovitý člověk (podle hesla „Modli se a pracuj!“), který žije v souladu s přírodou, hájí vesnickou pospolitost (a podezříváme ho, že

umí předpovídat budoucnost a mluvit s ptáky). Jak poznamenává literární historik Martin C. Putna, *Jan Cimbura* je víc než jen chválou zbožného venkovanství nebo významným vesnickým románem – je to skutečný selský mýtus. Putna nepovažuje to, že Cimbura skutečně žil v Putimi (kde ho Baar poznal při návštěvách u strýčka faráře – Putim je pro něho zřejmě skutečně osudová), za paradox a poukazuje na to, že kult předků je znám všem starým národům (Putna, 1998).

Podtitul románu je Jihočeská idylla. Idyla je vsutku umírněný příměr na situaci, když starý Cimbura vykládá rýmovaná moudra knížeti Lobkowiczovi a ten se mu jde poklonit k jeho hrobu. Napadne nás logicky – to je přece analogie k Babičce a paní kněžně. Baarův nekritický obdiv k Boženě Němcové tedy zanechal stopy o celých patnáct let dříve, než vzniklo stěžejní Baarovo dílo, Chodská trilogie *Paní komisarka – Osmáčtyřicátníci – Lůsy* (1923–25). K chystanému čtvrtému dílu Svatba si Baar stihl zapsat jen pár poznámek, pak jeho práci uťala smrt. Je to zřejmě nejvyzrálejší selský román, princip zůstává zachován – střídání ročních období, práce v hospodářství spjatá s církevními svátky a tradicemi, o kterých se už Baar netají, že jsou promíšené s pověrami a pohanskými rituály. Největší a jedinou slabinou je bohužel postava Boženy Němcové, která jako bledý přízrak z jiného světa pluje Chodskem a brojí proti pověrám. Jestliže byl Cimbura mýtus, který si získal úctu svých potomků svou rozvážností a moudrostí, je Božena Němcová chimérou, která se stylizuje do ochránitelky národopisných zvyklostí v kraji, se kterým nemá ale vůbec nic společného.

Velmi emotivním a přesvědčivým dílem je naopak román *Poslední soud* (1914), který je absolutním protikladem

k cimburovské idealizaci sedláků. Baar se v *Posledním soudu* nezdráhá poukázat na všechny špatné stránky chodské povahy, hlavně sudičství, které se rodí z lakoty, závisti a tvrdého srdce. Zvláště první díl *U Porazilů* líčí s neúprosnou gradací monstrózní soudní spor dvou bratrů, kteří v banální při o studnu zruinují kvůli soudním výdajům své rodiny: „To se musí žalovat, šetření zavést,“ radí advokát a hned diktuje písaři na arch žalobu proti neznámému pachateli, kolky, útraty, starý účet k tomu a dr. Rubín žádá na Hadamovi tak hroznou sumu, že se zalekl“ (Baar, 1958, s.126), upadnou do dluhů a alkoholismu a na závěr jeden druhého v afektu zavraždí. Druhý díl *Na děkanství* řadíme do cyklu kněžského a rozebíráme ho v následující části této kapitoly.

Další ukázkou Baarova umění přiblížit nám život sedláků a venkovanů jsou díla *Skřivánek* (1912), *Hanče* (1916), *Hu nás* (1920) či *Amerikáni* (1926). V selském cyklu se nám Baar představuje jako neomylný a spravedlivý soudce selských povah. Po zásluze u svých postav vyzdvihuje lásku k rodnému kraji a soudržnost rodiny, zbožnost a poslušnost před Bohem. Naopak neúprosně, až sarkasticky tepe jejich paličatost, pověřčivost a škudlivost hraničící s lakomstvím. Nikdo nezná tak dobře srdce chodských sedláků jako právě Baar.

Takzvaný *kněžský cyklus* tvoří příběhy z kněžského prostředí, které mají za úkol upozorňovat na specifické problémy venkovských farářů, které patřily k přísně střeženým vnitřním záležitostem katolické církve. Někdy se pro tato díla používá termín nápravné prózy. Nikdo před Baarem ani po něm nezobrazil osud českého kněze tak všestranně a hluboce. Soudobá kritika reagovala značně podrážděně na Baarovo

vylíčení duchovních, kteří své povolání prožívají velmi opravdově – a krutě strádají. Většina románů a povídek kněžského cyklu vyšla nejdříve v časopisu *Nový život* a byla účinným proklamátorem reformních požadavků (viz kapitola 2.5).

Některé z próz jsou jednostrannými moralitami, např. *Farská panička* (1900). Farská hospodyně ovládne stárnoucího faráře, okrádá ho a po jeho smrti spokojeně počítá, kolik si nakradla: „Svěř se mi jako sestře, kolik si přece vezeš? – Několik stovek přes patnáct tisíc, řekla vážně Tereza a upřela oči na svoji družku. – No, dušinko, umřel trochu brzy, mnoho to sice není, ale je to slušné. – A Tereza vešla do najatého bytu, v němž počala žít druhou půli svého života“ (Baar, 1990, s.106).

Román *Kohouti* (1901) popisuje soupeření ambiciózního kněze s pokrokářským učitelem, kteří rozvrátí názorově vesnici svými urážkami a polemikami. Prospěch z toho má místní bohatý Žid, který začne obec poněmčovat. Tato novela se jeví poněkud protižidovská.

Jiné prózy začínají čistě moralistně, ale překvapí průběhem a hlubokým citovým prožitkem. V novele *Žolinka* (1905) se starý kněz chorobně fixuje na svého psa, protože mu nikdo jiný neprojeví ani náznak citů. Baar ovšem neříká ani slovo proti celibátu, jen poukazuje na citovou vyprahlost a frustraci duchovních, kteří se navíc netěší ani úctě farníků.

Krásným a dojemným vyprávěním je Baarův vůbec první román *Cestou křížovou* (1899). Sledujeme zde osudy kněze vyličené ve čtrnácti kapitolách, alegoricky zobrazených jako čtrnáct zastavení Krista na křížové cestě na Golgotu; od nuceného vstupu do semináře přes nadšení nového

duchovního, zklamání z úrovně farníků, nemoc, finanční nouzi a smrt v absolutní bídě. Baar zde částečně popisuje vlastní problémy a životní peripetie.

Do kněžského cyklu si dovoluujeme zařadit také druhý díl románu *Poslední soud*, který jinak náleží do cyklu chodského. Díl zvaný „*Na děkanství*“ brilantně a emotivně popisuje osudy Martina Porazila mladšího (syna staršího z bratrů Martina, který byl v prvním dílu bratrem Adamem zavražděn). Do první etapy mladého Martina zobrazil Baar svůj osud – mladý Martin musí na příkaz matky do semináře a prožívá útrapy jako mladý farář. Později, když se Martin Porazil stane děkanem, s Baarovým osudem se poněkud rozchází – jeho matka ho tyranizuje, ovládne jeho život, až ji v afektu málem uškrtí; po tomto činu jí raději přenechává veškerý majetek a odchází do kláštera, kde se setkává se strýcem Adamem – vrahem svého otce.

Dalšími, poněkud kratšími útvary, které doplňují mozaiku kněžského díla J. Š. Baara jsou novely *Stavěl* (1903), *Páter Kodýtek* (1902) či *Žebračka* (1908).

Baar se ve svém kněžském cyklu dlouhodobě zaobírá situací tehdejšího řadového kněze a snaží se čtenáři přiblížit jeho lidská a profesní trápení. Zvláště tyto pasáže bývají nejdojemnějšími a nejopravdovějšími z celé knihy.

2.3.2 Dětská literatura

Tuto kategorii zavádíme svévolně, navzdory všem oficiálním studiím či shrnutím Baarova díla. Musíme konstatovat, že obecně bývá literatura pro děti opomíjena a bagatelizována, přitom má klíčovou úlohu při formování osobnosti malého čtenáře a zásadně ovlivní jeho celoživotní vztah k literatuře vůbec. Tím se dostáváme k otázce, zda nutit žáky základní

školy prokousat se Aloisem Jiráskem přinese ten správný vzdělávací efekt, či zda spolehlivě vytvoří literární blok.

A co víc – vrátíme-li se k tématu – autor, který se stane u dětí oblíbeným, bývá zaškatulkován jako „dětský spisovatel“ a v klasické beletrii se prosazuje nesnadno. Jako příklad bychom uvedli Jana Drdu, jehož *České pohádky* jsou legendou, avšak *Němou barikádu* si málokdo vybaví.

Jindřich Šimon Baar se bohužel literatuře pro děti a mládež věnoval jen okrajově, tím méně, čím intenzivněji vyučoval malé školáky ve svých farnostech a vyprávěl jim své příběhy. Jeho sběratelská vášeň pro lidovou slovesnost zahrnuje naštěstí i pohádky, takže mohly vyjít dva soubory *Naše pohádky* (1921) a *Chodské povídky a pohádky* (1922). Dále vyšla dvojice povídek *Hlad – Syn* (1923), dětem jsou také určeny dva výbory z Baarova díla *Sedlák Cimbura a kůň Běláček* (1927) a legendární *Hanýžka a Martínek* (1927).

Ve svých knihách určených dětem se Baar snažil v malých srdcích vzbudit lásku a upevnit vztah k rodnému kraji (jako ho miloval Cimbura), vztah a úctu k přírodě a zvířatům (v *Našich pohádkách*) a samozřejmě vyzdvihoval i upřímné přátelství, jaké mezi sebou měli Hanýžka s Martínkem. V dětské literatuře se nám Baar neukazuje ani tak jako kněz, spíše jako milující otec, kterým mu nebylo nikdy umožněno se stát.

2.3.3 Povídky a kázání jako edukační nástroj

Povídky jsou podstatnou součástí Baarova díla, byť se mohou zdát jen jako výplň mezi hlavními romány. Advokát a amatérský historik Vladimír Štěpánek (viz pozn. pod čarou č.21) dokonce tvrdí, že teprve uplatníme-li zřetel k jeho povídkové tvorbě, poznáme celou Baarovu osobnost

(Štěpánková, 1931). Celkově můžeme rozlišit tři tematické proudy.

Venkovské povídky. Baarovy povídky inspirované chodským selským životem jsou vsutku epické. Ani tam, kde se soustředil na výrazně regionální látku, nenechal převážit popis nad poutavým vyprávěním. Největším přínosem je jednoznačně živé a poutavé přiblížení každodenního života na Chodsku v 19. století. To nejlepší je shromážděno v souboru *Hrnčená bába a jiné povídky*.

Moralistní povídky. Pravý opak pestrých venkovských povídek – drží se většinou osvědčeného ponaučení na konci. Baar je psal pro nejlidovější okruh čtenářů, publikoval je v ne zcela kvalitním časopisu *Dědictví svatojanské*. Nejlepší asi bude hodnotit tato díla jako důkaz Baarovy všestrannosti a schopnosti přizpůsobit se úrovni čtenáře, „naladit“ se na jeho vnímání. Příkladem je soubor *Mžikové obrázky* (1909–1914).

Povídky z různých období. Poněkud problematická kategorie, kterou zastupují soubory *Na srdci přírody* (1925) či *V temných barvách* (1916). Baar zde přesahuje rámec venkovské prózy a projevuje se jako průkopník nového typu křesťanského charismatu v moderní literatuře. Martin C. Putna toto umělecké a zároveň duchovní vidění světa nazývá „existenční spiritualismus“ (Putna, 1998). U Baara se to projevuje úvahami o propojenosti lidských osudů s jinými tvory či přírodou.

Poslední oblastí Baarovy literární činnosti, kterou nelze opomenout, jsou jeho *kázání*. U všech kněžských spisovatelů je kazatelské dílo, existuje-li, neoddělitelnou součástí díla literárního. U Jindřicha Šimona Baara se zdá tento žánr být jemu srdci nejbližším, což je logické, neboť přese všechno byl

v první řadě duchovním a teprve pak literátem. V jeho kázáních nacházíme extrakt z esencí rozptýlených v jeho beletrii – špetku myšlení reformistického, novoromantického, ohlasy na moderní evropskou kulturu i obrozené vlastenectví.

Soustředíme-li se na tyto rozmanité vlivy, prostupující jeho kázání, můžeme nahlédnout nejen do duchovního zázemí samotného Baara, ale obecně do duše českého kněze na přelomu 19. a 20. století. V Baarových kázáních, z nichž některá vyšla ještě za jeho života a později jako čtyřsvazkový soubor *Ke Kristu* blíž v letech 1936–1940, se průběžně objevuje Baar několikerý, vždy takový, jakého ho jeho farníci potřebují. Ukazuje se nám jako...

Baar vzdělanec, který příklady do svých kázání vybírá často ze světové literatury a zakončuje je verši.

Baar vlastenec apelující na národní cit farníků při všemožných příležitostech (i o svatbách) a hájící české kněze s poukazem na to, že jsou to „synové českých matek, většinou z chudých chalup“.

Baar křesťanský osvícenec, který zdůrazňuje, jak církev vždy podporovala vzdělání, uvádí dlouhé výčty kněží–vynálezců, učenců a spisovatelů, a varuje před falešnou osvětou, neboť „vůli Kristovou je, aby naše víra nebyla slepá, ale osvícená“ (*Kázání Jindřicha Š. Baara*, 1936, s.103). Jeho ústřední a mnohokrát používanou metaforou je „Kristus=světlo“. K jeho osvícenství patří i boj proti pověrám (stejně jako to popsal v *Chodské trilogii*, kdy se například páter Fastr rozčílil a zakázal sedlákům zvonit na mraky, aby se vyhnuli krupobití) a varování před různými „zjeveními“.

Baar kněz sociální, který obrací kritiku kapitalistického kultu majetku i proti církvi samé a nabízí jí cestu chudoby.

Kapitalismus je podle Baara s křesťanstvím absolutně neslučitelný. Jedno kázání nese titul „Zlato – ďábel“, jemuž se všichni klaní: „Má-li být lépe, odpoutejme se my sami, odpoutejme Církev, odpoutejme věřící lid od statků a zlata, nepečujme o bohatství, o stát církevní i světský, o platy a sbírky, ale snažme se, aby v nás povstal odpůrce zlata (kapitalismu) (...) Chudoba, řekne se, ta těžko povede boj proti zlatu. Není pravda. My křesťané jsme děti té nauky, která nelekla se zlata ani moci, která, chudá a bezbranná, přemohla bohatý Řím a celý svět. Nuže, ať dějiny se opakují!“ (*Kázání Jindřicha Š. Baara*, 1936, s.78).

Baar dědic baroka, který často mluví o smrti a rozpadu, a to ani ne na pohřbech (tam bývá naštěstí spíš utěšující), ale v běžných nedělních promluvách. Najdeme u něj celý postní cyklus na téma „memento mori“, nebo příklad o věřícím medikovi, který ukázal své zděšené dívce její rentgenový snímek a řekl: „Tak je to, to jste vy, co více na vás visí, jest obal červům a hnisu propadlý“ (*Kázání Jindřicha Š. Baara*, 1939, s.73). Najdeme i typicky barokní volání: „Kam přijdeme jistě? Jdeme smrti vstříc. Ano, každým krokem se blížíme smrti a hrobu. My jdeme na soud...“ (*Kázání Jindřicha Š. Baara*, 1939, s.121).

Baar moralista, který káže proti nestřídmosti či o lásce k rodičům – uvádí hrozné výjevy, např. jak dcera vleče matku na výměnku za vlasy po dvoře a matka křičí: „Dost! Tady stát! I já svou matku vlekla jen sem ke studni a ne dál!“ (tamtéž, s.217). Baar také často horlí proti alkoholismu a kouření, proti zálibě v luxusu, chválí stud (ale není vyloženě pruderní).

Baar horlící proti nepřátelům církve. Napadá moderní kulturu, je proti vzdělání vedoucímu k nevěře, proti nevěreckému tisku,

který údajně šíří „najatí a placení agenti, kteří nabízejí peníze, lákají k odpadnutí, svádějí, lžou a pomlouvají“. Vystupuje také proti svobodným zednářům a ateistickým myslitelům.

A konečně náš milý *Baar – venkovský farář*, který vypráví lidové zázraky o potrestání záletníka za nevěru nebo o odměnění mariánského ctitele za zbožnost. Když vyzývá lidi k četbě, doporučuje lidový časopis Kříž a Maria plný historek o potrestání a odměně. Jeho láska k prostým farníkům se projevuje zvláště v řečech svatebních a pohřebních, dojemných, ale nikdy kýčovitých. Při každé, i té nejhorší smrti (smrt mentálně postiženého, smrt ženy po porodu, smrt sebevraha) dokáže najít slova útěchy a drastickým barokním obrazům se opatrně vyhýbá.

V této poslední podobě kazatele Baara se všechny protiklady z jeho kázání slučují. Přes všechno rozčilování a trpká zklamání z jejich poklesků své farníky upřímně miluje a jediné proto se jim snaží přizpůsobit, jak jen mu to svědomí dovoluje. Jindřich Šimon Baar by si směl říct s apoštolem Pavlem: „Všem jsem se stal vším“ (Putna, 1998).

Nabízí se přirozeně otázka, zda Baar – muž reformních myšlenek – využil svá kázání k osvětlenému působení na své farníky. V jeho řečech jsme se snažili najít stopu protestů či nabádání posluchačů k podpoře reformy církve. Odpověď: Baar se nikde ani nezmiňuje o svých snahách či o cílech Jednoty katolického duchovenstva, potažmo Katolické moderny. Je to i logické. Baar si dobře uvědomoval, že mluví k obyčejným venkovským lidem, k farníkům se všedními starostmi, kteří jsou sami zkoušeni životem. Nezátěžoval proto jejich mysl a nevzbuzoval v nich pochybnosti myšlenkami na případné

nedostatky katolické církve, která jim naopak měla být neotřesitelnou oporou a autoritou.

2.4 Život a odraz životních reálií v tvorbě

Dětství a studium. Narodil se 7. února 1869 v Klenčí pod Čerchovem v malém kamenném domku nad farou, kde se říkalo „u Dolejších Holubů“. Jeho matka, pravověrná chodská selka, Jindřicha i o čtyři roky starší sestru Barušku od útlých let vedla k modlitbě, práci a šetrnosti. Byla bezpochyby nejdůležitějším člověkem v Baarově životě. Otec byl prostý, svědomitý sedlák. Již to, že jeho bratr a Jindřichův strýc Josef byl knězem v Putimi, dosvědčovalo, že rod Holubů byl pobožný.

Jindřich se na základní škole v Klenčí (1875–80) dobře učil a jevil nevšední zájem o literaturu. Jeho sestřenice Máša Sperlingová-Baarová vzpomíná: „Jen po knihách se sháněl. Strýček Jiří stěžoval si u nás jednou: »Nikam nejde. Koupil jsem mu tedy brusle. Pozoruji, že sedí u knih, ač je venku krásná klouzačka. Udeřím na něho: – Proč se nejdeš klouzat? – červená se. – Snad jsi je prodal? – Ano, prodal a za stržené peníze koupil jsem si knihu. Já chci, aby se povyrazil a on si koupí knihu«“ (Žáček, 1948).

Jindřichovi učitelé shodně potvrzovali, že by měl jít na studie. Rodiče radu uvítali s povděkem, ale obávali se velikých vydání. Strýc Josef vymohl Jindřichovi stipendium a ten tedy roku 1880 nastoupil na gymnázium v Domažlicích – to, které dnes nese jeho jméno.

Baarovi se na nové škole z počátku nelíbilo. Osobní nechuť k některým profesorům a stesk po domově způsobily, že byl zamlklý, těkavý a trvalo dlouho, než se začlenil mezi

spolužáky. V té době začíná být literárně činný ve studentských časopisech *Lípa* a *První vzlety* pod pseudonymy Chod Klenčský, Jan Slabý, J. Hynek.

V semináři. Mladému Jindřichovi bylo v semináři v pražském Klementinu úzko. Opět se uzavřel do sebe a s nikým se nepřátelil. Jako dítě hor ho odpuzovaly úzké chladné chodby a tmavé učebny, byl často nemocen – „Inhaloval, ochuravěl vážně, chrlení krve dostal. Hlas mu od té doby zůstal dlouho jako zastřený. V knize *Holoubek* je snad vylíčeno kus jeho života v semináři,“ líčí spolužák Václav Pejšek (Šach, 1927).

Kdykoliv ho přepadly pochybnosti, mučící všechny mladíky, kteří nešli na kněze dobrovolně, zabral se do intenzivní práce. Kromě studia se věnoval i psaní drobných literárních útvarů, ovšem tajně pod pseudonymem Jan Psohlavý. Stal se předsedou literárního spolku *Růže Sušilova*, kde se sblížil s několika spolužáky, pozdějšími spisovateli, hlavně se Sigismundem Ludvíkem Bouškou či Karlem Dostálem Lutínem, se kterými spolupracoval po roce 1896 v měsíčníku *Nový život*. Jejich literární díla mají v této době převážně lyrický charakter a nezdá se dosud, že by se mladí seminaristé vážně zabývali reformními myšlenkami, které je po letech tak úzce spojily pod křídly Katolické moderny (viz kapitola 2.5).

O svém vysvěcení roku 1892 v chrámu sv. Víta si poznamenal do deníku: „Den 19. července – den mé primice. Že jsem přežil, bylo zázrakem – tolik a tak sporných dojmů více nezažiji Plakal jsem jako dítě.“

Při zkoumání Baarova života jsme několikrát narazili na sporná místa, týkající se jeho vstupu do semináře. Baar podle několika

pamětníků vždy toužil studovat filozofickou fakultu, být profesorem a vyučovat mládež, zmiňuje se o tom i ve svém deníku (Forst, 1985). Je tedy nepochybné, že do semináře nevstoupil z vlastního přesvědčení.

V literatuře lze vyzorovat dva rozdílné názory na okolnosti, které přinutily Baara stát se farářem. Ta pravděpodobnější, kterou zastává Jaroslav Žáček, poukazuje na finanční problémy rodiny. Roku 1881 vypukl v Klenčí ničivý požár, který připravil blízké příbuzné Baarových o všechno. Starý Baar za ně často ručil a nyní za ně musel splatit dluhy. Navíc se vdává Baarova sestra Baruška a selská hrdost nutí rodiče, aby jí dali poslední peníze (5000 zlatých) jako věno. Baruška však zanedlouho umírá na následky těžkého porodu i s dítětem. To zlomilo starého Baara, který se dlouhodobě rozstona, a veškerou práci na statku musela zastat Baarova matka. Rodina je ve finanční krizi a Baar uvažuje, co bude dělat po maturitě.

Matka má pro něho už plán připravený – Jindřich vstoupí do semináře, kde studenti jako jediní měli hrazeno školné církvi a bylo o ně také zdarma postaráno. Baarovi to sdělil farář strýc Josef: „Přesto, že já i tvůj otec jsme celý rok odporovali, matka chce, abys byl knězem. Jak sám víš, nemáte na růžích ustláno, hospodářství je zadluženo. Proto, vzmuž se, buď silný, a budeš-li rozumný, bude se ti dařit dobře. Poslechni své rodiče, uděláš dobrý skutek“ (Žáček, 1948).

Jindřich byl úplně zdrcen. Matce nechtěl odporovat, a proto podle Žáčka roku 1888 nastoupil do semináře v pražském Klementinu.

Josef Šach naopak zastává poněkud romantickou teorii, že Baara sice tížila finanční situace, ale popudem k životu

v celibátu mu byla nešťastná láska k sestřenici Máše (Mařence) Baarové z Písku. Baar se s příbuznou o dva roky mladší setkával při svých pravidelných návštěvách u strýce faráře v Putimi, kde mladí také trávili společně prázdniny. Šach bezvýhradně věří Mášině verzi, kdy Jindřich (ještě rozhodnutý být profesorem), poté co mu Máša nedá slib věrnosti, zatrpkne. Jelikož nechce žádnou jinou dívku než Mášu, vstoupí do semináře:

„Znali jsme se jako bratranec a sestřenice od útlého dětství. V mých 14 letech náš poměr nabyl vážnějšího zabarvení. Náš vztah příbuzenský proměnil se téměř nepozorovaně v lásku. Psal mi dopisy a lístky dýšící něhou. Dovedl býti vzácně pozorným. Již v osmé třídě mi říkal, že by šel nejraději na profesuru. Ale matka chtěla z něho míti za každou cenu velebného pána. (...) Přesto se mi svěřil: »Mášo, já si najdu vyučování studentů v lepších domácnostech, uskrovním se, třeba budu jísti suchý chléb, ale na profesuru půjdu.« Maturitu odbyl s úspěchem. Přijel k nám. Před odjezdem – bylo to na konci prázdnin – když jsme osaměli v zahradě, najednou žádal ode mne závazný slib, že na něho počkám, dokud si nenajde po studiích existenci.

Překvapila mne jeho žádost. Nedávno před tím jsem kdesi slyšela, že nějaké manželství uzavřené v důsledku známosti ze studentských let je rozervané. Vzpomněla jsem si na to a řekla jsem mu za chvíli: »Závazný slib chceš? Ne, toho neudělám. Přijdeš do světa, poznáš jiná děvčata, snad se zamiluješ doopravdy, budeš však právě proto pociťovati můj slib jako břemeno. Nač závazný slib? Říkám ti upřímně. Já na tebe budu čekati, jak dlouho budeš chtíti. To ti může stačiti.« Stalo se však, čeho jsem se nenadála: Jindřich se rozčílil, vyčetl mi, že

z mých slov je zřejmo, že ho nemám opravdově ráda, ježto se určité, zavazující odpovědi vyhýbám, a ve hněvu odejel. Dala jsem mu ve svých 16 letech příliš střízlivou odpověď. Netrvalo dlouho a zvěděli jsme, že uposlechl matky a vstoupil do semináře. Styky naše byly nadlouho přervány," uvádí Máša Sperlingová-Baarová (Šach, 1927).

Tato velmi dramatická verze se nám zdá poněkud nedůvěryhodná, zvláště proto, že stojí na výpovědi jediné osoby. Navíc Baar byl prokazatelně velmi pohledný a šarmantní mladík, proto lze pochybovat, že ho mladší sestřenice odmítla.

O citovém vztahu J. Š. Baara k sestřenici se sice kromě J. Šacha zmiňuje i J. Žáček a B. Hoffmeisterová, ale teorie, že se Baar rozhodl jen kvůli Máše, je nepravděpodobná. Sama ve své výpovědi přiznává, že matka Baara nutila jít do semináře, považujeme pro to tuto teorii spíš za zidealizované představy mladé dívky. Nakolik ovšem ovlivnila Baarovo rozhodnutí vyhovět matce vyhýbavá reakce Máši, zůstane asi navždy tajemstvím.

Léta kaplanská. 3. září 1892 nastoupil kaplan Baar na své první kněžské místo v Přimdě. Vykročil tak na svou „cestu křížovou“, která trvala až do jeho penze, dlouhých sedmadvacet let. Přivezl si s sebou za poslední peníze koupený nábytek a naději, že brzo navštíví své rodiče, což se mu splnilo velice záhy za smutných okolností. Pouhé dva týdny po jeho nástupu zemřel na mrtvici jeho milovaný otec. V Přimdě, přestože to byla čistě německá obec, si ho oblíbili farníci i farář Schneider.

Po třech letech chtěl požádat o místo katechety v Praze, bez protekce mu ale nebylo vyhověno. V únoru 1895 byl ustanoven kaplanem ve Spáleném Poříčí u Plzně. Moc se mu

zde nedařilo, neporozuměl si s děkanem Kouklem a často myslel na to, že by rád odešel.

Už v červenci 1895 nastoupil ve Stochově u Lán, kde duševně onemocněl farář Bíca. Ten se za necelé dva měsíce odstěhoval a obecně se očekávalo, že Baar o faru požádá; on tak však neučinil a místo toho čekal na další kaplanské místo.

3. září 1895, na třetí výročí svého kaplanování, přišel Baar do Ořechu u Prahy, kde si ihned padl do oka s vikářem Ottmanem. Baar zde přeceňoval své fyzické síly. Při kázáních mu často vypovídaly službu hlasivky. Kromě kněžských povinností tvořil literárně, často hluboko do noci. Zde v Ořechu vzniklo mnoho jeho významných děl. Po dvou letech opět zatoužil po změně.

V říjnu 1897 se přestěhoval k překvapení všech do Únětic. Zde si trochu oddychl a věnoval se ještě víc literatuře. Připravoval se na farní konkurs a vyhýbal se společnosti.

Farářem. Po sedmi letech kaplanování se v roce 1899 se stal farářem v Klobukách u Slaného, kde zůstal celých deset let. Z Klenčí si přivezl svou „zlatou“ mámu.

Kdyby viděl faru, do které se mají nastěhovat, asi by si to rozmyslel, byla totiž v hrozném stavu. Ale vytrval a za podpory místních během tří let postavil novou faru. Pomoci se mu dostalo zejména ze strany ředitelství klobuckého cukrovaru, jehož tehdejší ředitel Kotrba byl Baarovi přátelsky nakloněn. Jeho podpora spočívala nejen ve finančních příspěvcích, ale byl Baarovi nápomocen také při nezbytných formalitách na úřadech. Odezvy Baarovy „stavitelské“ etapy nacházíme v knize Stavěl, kde můžeme sledovat osudy mladého faráře, který se

rozhodne postavit si novou, vyhovující faru a beznadějně se točí v kruhu byrokratických nástrah.

V této době vybrousil Baar své kazatelské umění k dokonalosti, což bylo s ohlasem přijato v širokém okolí. „Dovedl tak uchvátiti posluchače, že mu jednu chvíli tleskal celý kostel jako v divadle,“ uvádí Josef Vodička. – „Lidé i z daleka, třeba dvě hodiny cesty sem šli, aby ho slyšeli,“ vzpomíná Jindřich Jukl (Šach, 1927). Některé Baarovy promluvy vyšly už tehdy tiskem a zájem o jeho literární dílo stoupal. Zde v Klobukách a dalších deset let v Ořechu vznikla jeho nejlepší díla z kněžského prostředí (viz kapitola 2.3.1).

Ve škole byl pečlivým učitelem a duchovním otcem. Měl rád děti a uvědomoval si důležitost vzdělání. Děti si zase oblíbily jeho. Přesto nebyl spokojen, cítil, že zbožnost zdejších lidí není valná. Chtěl se přestěhovat, ale dozvěděl se, že je na vyšších místech v nemilosti, protože je údajně víc spisovatelem než farářem. To ho velmi roztrpčilo, protože svou literární činnost chápal jako vznešenou službu národu.

Jeho problémy s nadřízenými pramenily z toho, že umělecky i občansky přilnul k literárnímu hnutí Katolická moderna (viz kapitola 2.5), která se netěšila přízni vyšších kněžských hodnostářů, protože si kladla za cíl reformu církevních řádů. Navíc byl aktivním členem Zemské jednoty duchovenstva (1902–1907), která byla pro obdobné snahy církevní hierarchií rozpuštěna.

V červenci 1909 byl určen na faru do Ořechu, kam se přestěhoval opět s matkou. Hodlal ještě deset let farářovat, aby měl nějakou penzi, a pak odejít na odpočinek do rodného Klenčí. Stýskalo se mu po horách, lidech. Matka souhlasila, a tak tam koupili dům, který nechali postupně opravit. Čekal tam

na ně. Máma se ho ale už nedočkala – náhle 7. května 1915 zemřela. Syn odvezl její rakev do Klenčí, kde ji pochoval vedle svého otce a sestry. Zůstal na světě sám.

Baar a Jednota čsl. katolického duchovenstva. První světovou válku nesl Baar těžce. Mnoho jeho příbuzných padlo. Viděl, jaké utrpení válka přináší i prostým lidem, snažil se tedy ze všech sil pomáhat a podporovat své farníky. „Za války psával lidem žádosti, odvolání apod. až do 2 hodin v noci. Byl obětavým rádcem celého okolí. Prolézal v Praze i kanceláře vyšších úřadů, aby pomohl prosebníkům. Nedal se lehce odbýti,“ uvádí Jindřich Jukl (Šach, 1927).

Po vzniku samostatného státu byl v roce 1918 zvolen mluvčím a předsedou kněžské organizace Jednota československého katolického duchovenstva. Doufal, že budou moci uskutečnit církevní reformy, o které usilovala už předválečná Zemská jednota, kde byl před jejím zákazem také členem. Baar byl pro Jednotu velmi nadšen, ale rozčiloval ho opatrnický přístup a zbabělost velké části duchovenstva. Jeho předsednictví mu spíše uškodilo, protože řada členů měla různé postranní úmysly. Navíc, když se proti jednotě utvořila opozice a Jednota byla vystavena nejostřejší kritice, Baar jakožto předseda a navíc přímý člověk bez diplomatické protřelosti byl často velmi tvrdě napadán, aniž se za něj postavilo členstvo.

Baar byl také autorem spisu *Obnova katolické církve v Československu*, který vyšel anonymně v roce 1919 a podrobně zdůvodňoval reformní požadavky českého kléru, adresované římské kurii. V brožuře nazvané *Na obranu reformního programu Jednoty katolického duchovenstva československého* (1920) rekapituluje úsilí generací katolických

kněží o nápravu obrazu církve v očích národa, úsilí, kterému svazovala ruce německá hierarchie a jemuž, píše Baar, zasadila ránu právě válka – biskupové servilně velebíci rakouské zbraně, nařizující Te Deum po pádu Bělehradu, polní kuráti vyzývající do války. Církev se nezastane nikoho ani v zájmu lidskosti, ba ani vlastních vojáků ne.

Po odmítnutí československých reformních požadavků Římem a po osobních sporech s některými opatrníckými členy Baar předsednickou funkci složil. Říkal: „Nás bude souditi historie, a jejího soudu se MY bát nemusíme.“

Zpět v rodném kraji. Znechucen poměry a také kvůli začínajícím zdravotním problémům (astmatické záchvaty, nervozita) rozhodl se Baar odejít do penze. Vyskytly se spekulace, že odchází na protest proti tomu, že nebyl zvolen pražským arcibiskupem. Baar sám i pamětníci to odmítají: „Vedle neutěšených církevních poměrů hnala ho do pense vážná choroba, jejíž počátky už cítil. Ale je holým výmyslem tvrzení, že odešel do pense, protože se nestal arcibiskupem. Prohlásil několikrát otevřeně, že by byl toho úřadu nepřijal, ježto neovládá světových jazyků (angličtiny, francouzštiny) a nechtěl by nikdy býti pouhou loutkou při styku s cizinci. Pokládal za nedůstojné, aby musil v tomto ohledu spoléhati jedině na tlumočníka. I v tom se jeví jeho chodská hrdost,“ domnívá se Antonín Pospíšil (Šach, 1927).

Jeho žádosti bylo vyhověno, a tak se na podzim 1919 rozloučil s farou a ořečovskými farníky, se známými v Praze a odjel navždy do svého domu v Klenčí pod Čerchovem jako kněz–penzista. Nikoli však na odpočinek, protože nyní nastalo období jeho nejplodnější tvorby. Mohl se zcela oddat studiu

rodného kraje a chodského lidu. Vynaložil veškeré úsilí, aby alespoň zčásti zachránil mizející svérázný život Chodů a jejich lidové umělecké práce. Během několika let sbíráním keramiky, památných předmětů či krojů vzniklo v jeho domě muzeum, které je přístupné dodnes.

Obyvatelé z Klenčí pod Čerchovem i z okolních chodských obcí přijali Baara prakticky bezvýhradně jako uznávanou autoritu. Důkazem toho je fakt, že byl ihned poté, co se v zakoupeném domě zabydlel, ustanoven kronikářem obce, což byla funkce vážená a ceněná. Baar se také zapojil do místních intelektuálních kruhů, a to způsobem typicky chodským – zval vybrané osobnosti a sám se též nechával zvat na tzv. „hyjtu“ neboli návštěvu či posezení a rozpravu v soukromí ve společnosti několika přátel, kde se obvykle vedly debaty na témata kulturně-politická: „V kamnech praskal oheň, vzduch byl prosycen pryskyřičnou vůní smolného dříví a na hyjtě u našeho vzácného přítele, spisovatele Baara, pěkně se to vyprávělo“ (Štěpánková, 1931, s.7). Častými hosty v Baarově domě byli například profesor Josef Thomayer, rodák z Trhanova, který na Chodsku trávil své letní dovolené, hudební skladatel a etnograf Jindřich Jindřich, archivář František Teplý či Jaroslav Štěpánek, advokát ve Kdyni, s manželkou Hanou (Zoglmann, 1946, s.26). Manželé Štěpánkovi byli po Baarově smrti vykonavateli jeho poslední vůle a uspořádali Baarovu literární pozůstalost.

Literárně Baar zpracoval národopisně historický materiál, který roky shromažďoval z úst pamětníků, ve svém největším životním díle – *Chodské trilogii*. Pracoval usilovně, jakoby cítil, že nemá času nazbyt. V létě 1925 přestál záchvat mrtvice a začal pořádat své poslední věci. K plánovanému čtvrtému dílu

trilogie už si napsal jen několik poznámek. Smrt ho zaskočila 24. října 1925 v plné práci. O tři dny později byl chodský král slavně pochován za účasti davů chodského lidu v krojích na místním hřbitově ke své sestře, otci a „zlaté“ mámě.

Zabýváme-li se podrobně knihami z Baarova kněžského cyklu, nemůže nám ujít častá analogie děje nebo charakteristiky hlavních postav s Baarovým životem. Není divu, kdo by měl být Baarovým hlavním hrdinou, jeho písemným zhmotněním myšlenek, představ a pochyb o sobě sama než právě – kněz?

Ve svém díle stvořil Baar tři vzájemně povahově dosti odlišné kněžské postavy: zakřiknutého a melancholického Martina Porazila z *Posledního soudu*, veselého a optimistického Josefa Holoubka z románu *Holoubek* a konečně přísného pátera Jakuba Fastra z *Chodské trilogie*. Povahová odlišnost těchto tří Baarových „alter ego“ koresponduje v čase s vývojem Baarovy povahy – zamlklý nešťastný nevolník v semináři (Porazil) se mění v energického duchovního (Holoubek), který miluje své farníky i církve a snaží se ji změnit k lepšímu: „Potírat zlo, ničit zlo, hubit je a bojovat s ním, kdekoli je napadnu,“ skoro bojovně se rozkřikl Holoubek a odmlčel se (Baar, 1965, s.53). Pak ale naráží na nepochopení a kritiku a zatrpkne, nacházeje útěchu mezi obyčejnými lidmi (Fastr).

Baarovy knihy z kněžského prostředí jsou pro čtenáře tedy obohacením dvakrát – jako krásná literatura a jako malá sonda do Baarových prožitků a každodenních starostí. Bylo pro nás zajímavé sledovat, jak se Baar v románech zbavuje zbytků frustrace ze svého vstupu do semináře a mimoděk se v některých pasážích vyznává ze svých mladických citů k dívce

(sestřenici). V této kapitole uvádíme některé markantní příklady.

Láska. V několika románech řeší hlavní hrdina problém svých citů k dívce z mládí, na kterou musel zapomenout kvůli svému kněžství. Analogie s Mášou Baarovou je zjevná.

Farář Holoubek v knize *Holoubek* z roku 1921 vzpomíná na den odjezdu z rodné obce do semináře, kdy viděl spolužačku oplakávat jeho rozhodnutí stát se knězem. Holoubek je citově zmaten: „Pročpak se nerozloučil, ale utekl od toho plotu, který jej od Karolinky dělil? A pročpak se teď – po tolika letech – pojednou na to vzpomíná? Proč mu srdce tak nepokojně bije? Hlava zrovna hoří?“ (Baar, 1965, s.138)

Student Martin Porazil (kniha *Poslední soud* z roku 1914) před odchodem do semináře pozoruje svou sestřenici Dodličku: „Kdo to stojí jako anděl před ním? I tu zná Martin, ale nikdy ji takovou neviděl – to je jeho sestřenice, tetina dcera Dodlička“ (Baar, 1958, s.165).

Později už farář Martin Porazil (*Poslední soud*), sloužící mši v rodné vsi, potkává sestřenici po letech odloučení: „Na Dodličku se jen smutně usmál, děťátko její pohládl a zas klidně žehnal ostatní“ (Baar, 1958, s.208).

Intrikánská farská hospodyně Tereza (kniha *Farská panička* z roku 1906) se pokouší svést mladého kaplana, ten je zmítán emocemi a pokušením: „Cítil, jak ho hříšná vášeň jako oheň zachvacuje a spaluje. Byla celá bílá, zahalená v bílý, krajkový, jako vzdušný župan“ (Baar, 1990, s.91). Jednoznačně nejkontroverznější scéna, se kterou jsme se v Baarově díle setkali. Velmi překvapují jeho solidní znalosti dámské intimní garderoby.

Seminář. Baarovi hrdinové nevstupují do semináře dobrovolně, ale díky nešťastným hrám osudu či na přání matky.

Gymnazistu Martina Porazila (kniha *Poslední soud* z roku 1914), jenž by byl raději advokátem či sedlákem, nutí matka z nedostatku peněz jít do semináře: „A co mu také zbývá jiného? Peněz není, známosti a protekce není (...) jen známá cestička do seminárních vrat“ (Baar, 1958, s.192).

Později už vysvěcený farář Martin Porazil (stále *Poslední soud*) se smířil s osudem: „Uzná Martin a poděkuje matce, že ho měla ke kněžství. Dobře se tak stalo, nikdy by jí nemohl připravit pohodlný život, kdyby doma sedlačil, jako může teď“ (tamtéž, s.226).

Student Josef Holoubek (kniha *Holoubek* z roku 1921) propadl u maturity a nemohl jít na vysněnou medicínu, musel proto do semináře: „Co Bůh činí, dobře činí, opakoval si resignovaně po páteru spirituálovi a již se tím netrápil“ (Baar, 1965, s.19).

Arcibiskupem. Farář Holoubek (kniha *Holoubek* z roku 1921) přesvědčuje sám sebe, že nepotřebuje vyšší funkci: „Já jsem jen takovou hrubou nitkou v ruce Boží. Ovšem také jsem si kdysi v mládí přál být alespoň malým kvítkem, vyniknout nějak (...) neužívám se ani zlostí, ani lítostí, ani závistí, netrápím se proto, že můj talár je černý a hladký, bez fialových lemůvek a knoflíčků, mé ruce bez prstenu a mé hrdlo bez zlatých řetězů a křížů. Nikdy a nikde jsem tak spokojen nebyl, jako jsem teď v Třešticích, a za to je nutno ustavičně Pánu Bohu děkovat“ (tamtéž, s.274).

2.5 Společenská angažovanost a publicistika

Baarova činnost publikační je neodmyslitelně spjata především s periodiky *Pod jedním praporem*, *Nový život* a *Meditace*, potažmo s literárním hnutím 90. let 19. století Katolická moderna, jejíž členové tato periodika vydávali a jejímž významným představitelem J. Š. Baar byl. Abychom se snáze orientovali v situaci té doby, bude vhodné nastínit charakteristiku Katolické moderny a okolnosti vzniku výše uvedených časopisů.

V polovině 90. let 19. století vstupuje do českého literárního života uskupení Katolická moderna (dále KM), kterému dala jméno Masarykova revue *Naše doba* a poté je převzali sami příslušníci hnutí. Označení se rychle vžilo, pod společnou hlavičkou ale vždy koexistovala dvě křídla, která podle Martina C. Putny můžeme nazývat KM I a KM II.

Katolická moderna I je hnutí literární a umělecké. Nese se na vlně české katolické (novo)romantiky, je vlastně katolickou romantikou uvnitř církve. Oblíbeným žánrem autorů KM I je lyrická poezie (Xaver Dvořák, Sigismund Ludvík Bouška).

Naopak *Katolická moderna II* není uměleckým, nýbrž církevně-reformním hnutím, které směřuje své snahy úplně jinam: K proměně katolické církve směrem k modernímu světu. Autoři v textech přinášejí reformní náměty, které již formulovali evropští modernisté. KM II se pochopitelně vyjadřuje hlavně v publicistických žánrech, ale její myšlenky přináší i próza katolické moderny, jejímž nejdůležitějším představitelem je právě Jindřich Šimon Baar.

Musíme si ale uvědomit, že toto rozdělení KM platí jen do určité míry, neboť mnohé osobnosti patří během svého života a díla k oběma proudům.

Jaké byly cíle a tužby Katolické moderny? Výstižně je charakterizují autoři katalogu k výstavě o katolické moderně *Zajatci hvězd a snů* (Brno 2000): KM chtěla vytvořit most mezi církví a světskou společností, sblížit tradiční duchovní hodnoty s moderním způsobem života, oslovit inteligenci, která se stávala nábožensky lhostejnou, vzbudit v lidech zájem o aktivní účast na celkovém reformačním procesu. J. Š. Baar si v dopisu J. Vondrákovi ze 7.4.1903 stýská: „Pane, tam u vás v Bavorsku tluče život náboženský jiným tempem než u nás, a zvláště zde v Podřipsku, kde je moje fara. U nás se nikdo o hnutí náboženské vůbec nestará. (...) Jdou do chrámu, poslechnou si vzletná kázání, ale zpověď velikonoční – přijímání? Trudno psát. A to změnit, hnout s tím hnilým bahniskem je úkol nás »rýpalů«, i mým“ (*Zajatci hvězd a snů*, 2000).

První manifestací KM byl almanach *Pod jedním praporem*, věnovaný roku 1895 k životnímu jubileu vyšehradskému kanovníkovi Beneši Metodě Kuldovi (1820–1903), který almanach také financoval. Jádrem KM – autoři Xaver Dvořák, Karel Dostál Lutínov, Sigismund Ludvík Bouška (mimořádně Baarovi přátelé z let v semináři) – sehnali pro účast na almanachu 51 přispěvatelů z řad duchovních, učitelů, studentů i již zavedených literátů. „Matečná hmota“ almanachu se o rok později přetvořila do mnohem určitějšího tvaru – do revue *Nový život*.

Nový život, měsíčník pro umění, vzdělání a zábavu, začal vycházet r. 1896. První dvě čísla redigoval X. Dvořák, všechna další K. Dostál Lutínov. Název časopisu odkazuje k Dantovi, jehož kult KM intenzivně pěstovala a stavěla ho za vzor křesťanského umělce.

Nový život chtěl být především podanou rukou církve směrem ke kultuře, chtěl ji sblížit s katolictvím a evangelizovat ji, čímž bylo myšleno vzbudit ve významných umělcích (především literátech) zájem o otázky církve a náboženství, aby následně svými díly působili na čtenáře a obdivovatele a upevňovali v nich vztah k víře. Měl k tomu trojí prostředky:

Původní literární tvorba, tedy především lyrika, kterou *Nový život* zásobuje bezmála polovina autorů almanachu *Pod jedním praporem* a později přicházejí i noví, mladší. Vlastní literární styl si ale básníci kolem *Nového Života* nevytvořili, spojuje je specifická tematika a motivy.

Druhým prostředkem bylo *představování moderních evropských umělců*, kteří jsou v *Novém životě* jmenováni prostě „katolickými“. Při předkládání jejich děl a vyprávění jejich životů se v *Novém životě* příliš nehledělo na skutečný poměr oněch slavných umělců k víře, aby se do škatulky „katolický umělec“ vešlo co nejvíc uznávaných jmen evropské literatury.

Třetím prostředkem ke sblížování katolictví a kultury bylo soustavné *projevování sympatií* k významným českým umělcům, obdivné komentování jejich děl a opětovné zvaní ke spolupráci s časopisem. Toto zavání někdy až podlézáním českým a slovenským zavedeným spisovatelům (Zeyer, Březina) a jak tvrdí Martin C. Putna, svědčí to i o „zatrolené katolické inferioritě“. Co je to jiného, ptáme se s M. C. Putnou, než komplex méněcennosti, posilují-li si autoři *Nového života* sebevědomí tím, že uvedou pár významných jmen (které uprosili ke spolupráci) a hrdě si řeknou: „Hle, i tito k nám patří“?

Roku 1897 začíná odklon *Nového života* od evangelizace kultury k vnitrocírkevním reformám, tedy cesta od KM I k KM II.

Přelom přinesl rok 1899, kdy Jindřich Šimon Baar tiskne na pokračování svůj román *Cestou křížovou* (viz kapitola 2.3.1) a redaktor Lutinov píše nové programové prohlášení časopisu s názvem Interview. Co vedlo *Nový život* k zaměření pohledu dovnitř církve místo navenek, na věci velmi prozaické?

Důvody shrnul Lutinov r. 1903 v nápaditým a emotivním textu nazývaném „pětinásobné My volali – Ale svět“: „My jsme volali světu: Církev jediná rozřeší otázku sociální! Ale svět ukazoval nám bídu a nespravedlnosti mezi vlastními služebníky Církve. Lékaři, uzdrav sám sebe! My jsme volali: Církev nese svobodu! A svět s jízlivým úšklebkem ukazoval na naše otroctví: Nesmíte ani číst, co za dobré uznáte! (...)“¹⁵ Formuloval tak pět směrů nutných reforem, které KM požadovala – lepší vzdělání teologů, vyrovnání sociálních poměrů mezi vyšším a nižším klérem, svobodná diskuse v církvi, kritika celibátu, větší angažovanost církve ohledně sebeurčení národa. To se pochopitelně setkalo s velkým odporem ze strany kněžských hodnostářů.

Nový život musel, zvláště v posledních ročnících, odrazet často nedůstojné útoky proti jednotlivým osobám v reformách angažovaných i útoky proti listu jako celku, takže redaktorům mnoho času a energie na klidnou práci nezbylo.

Výpady domácích zpátečníků list přežil, nemohl ale v žádném případě přežít celocírkevní zákaz všech forem modernismu, který obsahovaly listy papeže Pia X. *Lamentabili* a *Pascendi* z roku 1907. Lutinov bez jakýchkoli pochybností předvídá velmi přesně to, co v příštích letech na celém světě nastane – udávání, suspenze a exkomunikace z církve. Proto také *Nový život* raději sám preventivně zastavil.

¹⁵ Lutinov, K. D.: K vývoji a snahám Katolické moderny. *Nový život*, 1903, č.8, s.50-53

Jindřich Šimon Baar byl kmenovým autorem *Nového života*. Od prvního ročníku publikoval každý rok kromě článků některou ze svých novel. Až do roku 1898 jsou to poučné či mravoličné texty s tematikou přírody či rodinných vztahů.

Jak už bylo řečeno, roku 1899 publikuje Baar na pokračování svůj román *Cestou křížovou*, ve kterém emotivně a dojemně zobrazil krutý a bídny život venkovského faráře. Tento počín deklaroval zásadní obrat ve smýšlení časopisu a v cílech Katolické moderny. Dá se říci, že Baar byl vlastně hybatelem reformních snah.

Publikovaná díla J. Š. Baara v časopisu *Nový život*:

1896 *Ptáci*, 1897 *V hypnóze*, 1898 *Skřivan*, *Matka*, *Pro syna*, *Modla*, 1899 *Cestou křížovou*, 1900 *Parní pluh*, 1901 *Kohouti*, 1902 *Páter Kodýtek*, 1904 *Pro kravičku*, 1905 *Žolinka*.

Těsně před zánikem *Nového života* začal vycházet týdeník *Nový věk*, který byl prvním podnikem postupně se formujícího proudu post-katolické moderny. Její představitelé byli encyklikou *Pascendi* zastrašeni a zdůrazňovali při každé příležitosti piovskou pravověrnost. *Nový věk* chtěl být listem pro křesťansky orientovanou inteligenci všech oborů, takže se v něm literatura a umění musely dělit o prostor s politikou. Redaktor Vilém Bitnar proto ještě během roku 1908 zakládá novou, exkluzivnější revui *Meditace*, čtvrtletník pro literaturu, umění a filosofii (1908–1911).

Širší autorské zázemí *Meditacím* vytvořil okruh autorů z původní Katolické moderny I, který se sem po pádu *Nového života* přesunul, a to převážně básníci (Bouška, Dvořák). S publicisty a reformisty *Nového života* ani samotným

Lutinovem se v *Meditacích* už bohužel nesetkáme. *Meditace* nejsou pokračováním *Nového života* tam, kde nuceně přestal – *Meditace* jsou pokusem o návrat k první, umělecké a předreformistické fázi. Chtějí zcela vyhovět encyklikám Pia X. Ideální žánr, který odpovídá jak zájmům zděděným z KM I, tak papežskému požadavku na návrat ke křesťanskému středověku, nacházejí *Meditace* v mystice.

Ani ukázková středověká mystika však *Meditace* nezachránila před podezřením, že jsou přece jen hnízdem zakuklených modernistů. Došlo k tomu zřejmě omylem a špatnou interpretací některých zahraničních textů (román *Světce* italského modernisty Antonia Fagazzara), nicméně na podzim 1911 biskup Pavel Huyn *Meditace* zakázal a ony přestaly vycházet. Strach z modernistů byl v církevní hierarchii asi skutečně veliký.

Jelikož byl Jindřich Šimon Baar nejzářnějším příkladem reformačního křídla Katolické moderny, je s podivem, že si ustrašená parta redaktorů *Meditací* troufla publikovat jeho dílo, mimochodem vždy striktně a okatě vychvalováno jen za svou lyriku. Pro nás to znamená jediné – bylo bez debaty, jak nepřekonatelný autor a spisovatel Baar je, takže jeho potenciálu *Meditace* s radostí využily. O to absurdnější se zpětně zdá tvrzení podobných post-modernistů, že z éry KM nevzešel jediný veliký autor!

Baar publikoval v *Meditacích* většinou krátké prózy od prvního do posledního ročníku jejich vydávání. Jsou to ovšem dílka skutečně spíše lyrická než burcující, která navozují melancholickou atmosféru, opěvují přírodu nebo nás provázejí motlitbami duševně vyprahlého člověka (román *K Bohu*, 1911). Baarových děl publikovaných v revui *Meditace* je celkem pět:

1908 *Pravdivá pohádka*, 1909 *Podzim, Sám* (povídka na pokračování), 1910 *Sýkorka*, 1911 *K Bohu* (román na pokračování).

Tak tedy na dlouhá léta ztroskotaly snahy o vnitřní obrodu katolické církve. Katolická moderna svých cílů nedosáhla ani náznakem. Následující katolická literární generace ji celkem tvrdě odmítla a KM upadla v zapomnění. Rozšířilo se o ní přesvědčení, že jde o hnutí málo významné, z jehož řad nevyšel ani jeden vsutku veliký umělec srovnatelný s katolíky příštích generací (Demlem, Durychem). S tím ovšem v žádném případě nelze souhlasit, protože přinejmenším jeden z kmenových modernistů se vřadil do zlatého fondu české literatury – Jindřich Šimon Baar.

3. KULTURNĚHISTORICKÝ VÝVOJ CHODSKÉHO REGIONU

3.1 Z historie Chodů a chodského regionu

Chodskem rozumíme pohraniční oblast při rozmezí Českého lesa a Šumavy, která náleží k Plzeňskému kraji. Předmětem této práce je především Chodsko v jeho užším smyslu, tedy oblast bývalého okresu Domažlice a v něm ležících jedenáct historických chodských vesnic, k nimž patří (od západu k východu) Postřekov, Klenčí pod Čerchovem, Chodov, Újezd, Draženov, Stráž, Tlumačov, Mrákov, Klíčov, Chodská Lhota a Pocinovice.

Vlastní počátek dějin kmene Chodů nebyl dosud spolehlivě zachycen; je však pravděpodobné, že sahá do dob, kdy se začala přeměňovat rozkládající se rodová společnost ve společnost feudální. První literární zmínku o Chodech zaznamenává Dalimilova kronika z počátku 14. století, která popisuje, jak Chodové přispěli roku 1040 k vítězství českého vévody Břetislava nad německým císařem Jindřichem III. u Brůdku. Chodové měli v této bitvě za úkol záseky označkovat les a pobít dezertéry: „Když do Domažlic v hvozd vjede, vzvědě, že juž císař v lese, se všemi svými vzdíž se. – I káza hned všem v les vjíti a Chodóm les zarúbiti (verš 2021) ...Kdož dá se na útěk, Chodóm jej zabiti (verš 2029).“ Dalimil zde mluví o Chodech jako o všeobecně známé, již trvající instituci, jejímž hlavním úkolem bylo střežit zázemí a bránit tak dezercím z českého vojska (Roubík, 1931, s.29).

Chodové byli polosvobodní obyvatelé zmíněných jedenácti pohraničních vesnic, poddaní přímo panovníkovi české země. Za své služby, především za střežení zemských hranic, požívali různých práv, psaných i nepsaných – zvykových. Byli

osvobození od roboty, neplatili cla ani mýta, směli se volně shromažďovat, stěhovat se ze vsí i do města, volně kácet v lesích dřevo, pálit kolomaz, lovit zvěř, měli právo vařit pivo, právo mletí, mohli se svobodně ženit/vdávat a provozovat řemeslo. Od roku 1325 do roku 1612 Chodové získali od českých panovníků celkem 24 majestátů neboli privilegií, která stvrzovala tyto výjimečné výsady chodských usedlíků. Poslední, pětadvacáté privilegium, udělené roku 1620 „zimním“ králem Fridrichem Falckým, Chodové demonstrativně vrátili (Feřtek, 2004, s.94).

Kromě řady výsad měli Chodové také vlastní samosprávu. Volili si královského vrchního chodského rychtáře-soudce (byl to obvykle domažlický měšťan schopný číst a psát), dvanáct konšelů, po jednom z každé chodské vsi (jen z největších Pocinovic dva), dále svého písaře, který vedl pozemkové a trhové knihy, které jsou zachovány od roku 1404, a posla, který vybíral daně.

V Chodském hradě v Domažlicích, kde je dnes umístěno Muzeum Chodska, sídlil rychtář, který spravoval veškeré záležitosti Chodů, a zasedal soud „chodovského práva“, který soudil spory a rozepře místních obyvatel. V hradě byly také v dubové truhle uchovávány originály udělených majestátů. Od konce 15. století měli Chodové i své vlastní insignie: pečeť se zobrazením čakana (dlouhé hole s ostrou sekerkou na konci) s hvězdami a nápisem „Chodové z Domažlic“ a prapor, na němž byl podle dokladu z roku 1543 vyobrazen pár plstěných bot – nikoli tedy hlava psa, jak tvrdí Alois Jirásek v Psohlavcích a jak ho vyobrazil Mikoláš Aleš.

Na hradě měl sídlo i královský purkrabí, vybíraný obvykle z rytířského stavu, který zastupoval panovníka, uděloval

Chodům rozkazy a velel jim v době války. Purkrabskému úřadu obyvatelé povinně odváděli dávky v naturáliích – „chyceného ještěrba, z každého uloveného kusu zvěře pravou přední čtvrtí, 24 hřivny stříbrných roční berně“ (Jindřich, 1956).

Ovšem práva a výsady Chodů byly často porušovány či zcela rušeny. Právo, že Chodové nesmějí být zastaveni žádnému šlechtici, bylo v době nouze v královské pokladně nejednou opominuto a zvláště v 16. století, když význam strážní funkce Chodů upadal, byli zastavováni nejen šlechtě, ale i městu Domažlice, které chodské vesnice hluboce nenáviděly a považovaly to proto za skutečnou potupu.

Veškerá práva a výsady byly samozřejmě vykoupeny mnoha povinnostmi. Jednou ze základních povinností Chodů bylo doprovázet cizí obchodníky od hranic po zemské stezce na celní stanici v Domažlicích a ochraňovat (glejtovat) cestující v pohraničních lesích. Dalšími úkoly bylo opatrovat a střežit hraniční lesy před vpádem cizích mocností, zasílat do vnitrozemí rychlé zprávy o nepříteli, chránit zemské branky, stavět ohrady (držala) a hradiska, budovat v lesích příkopy, falešné stezky, obnovovat záseky (vykácené průsmyky lesem) či přeseky označující hranici území. Na přibližujícího se nepřítele upozorňovali Chodové strážnými ohni, zapalovanými na návrších a jezdcí na koních pak alarmovali obranné vojsko.

Chodové konali na hranicích nepřetržitou stráž 24 hodin denně, střídali se muži z jednotlivých vesnic a statků. Sám název – Chodové – je pochopitelně odvozen z jejich služby „choditi po hranicích“, jak to dostatečně zpropagoval už Alois Jirásek. Chodů-hraničářů ve zbrani bývalo obvykle mezi čtyřmi a pěti sty. Na stráž je většinou doprovázel pes. Chod byl při službě ozbrojen čakanem, píkou, kopím či dřevcem, případně

špízem (oštěpem), sekerou, rovnou kosou, cepem či lukem – obvykle záleželo na tom, co jeho domácnost poskytla (Jindřich, 1956, s.14).

V 15. století již přišly ke slovu pušky. Když roku 1576 zemský sněm zakázal sedlákům nosit střelné zbraně, žádali Chodové pochopitelně o výjimku a uspěli. Argumentovali tím, že by nedokázali zabránit řádění německých lesních zlodějů a pytláků a škodám, které působí na jejich statcích vlci. Řadu napínavých příběhů o bojích mezi Chody a pytláky popsal neobvykle věrně také J. Š Baar ve svých povídkách (Baar, 1983).

Znalost hranic a terénu se udržovala mezi Chody tím způsobem, že staří zkušení strážci vodili své potomky na zemské hranice a seznamovali je s hraničními znameními, která byla z velké části tvořena přírodními podmínkami – prameny, potoky, koryty říček, hraničními kameny a balvany, záhony, příkopy, vysekanými kříži v kůře stromů, nápadně deformovanými stromy a podobně. Při rozepřích o meze a hraničních sporech byli Chodové voláni za svědky a podávali vysvětlení a poučení o pravosti hranic.

Strážní povinnost Chodů měla vliv i na zeměpisnou polohu jejich vesnic. Chodské vesnice byly obvykle položeny na východním svahu vrchu nebo hory, zřejmě aby měli strážci blíže k hranici, ležící západním směrem. Na vrcholu zmíněného svahu stála strážnice, kterých jsou v historických pramenech zaznamenány desítky. Zde se službu konající muži scházeli před začátkem obhlídky. Dokládají nám to mimo jiné i některé místní názvy: jedna z jedenácti chodských vsí Stráž leží pod

Veselou horou¹⁶, Stráže se nazývá vršek nad obcí Klenčí pod Čerchovem, Strážnice je místo s oblíbeným výhledem ležící na západ od Klenčí.

Jak už bylo uvedeno, svobody a výsady Chodů byly v průběhu doby často oklešťovány. Již v prvním privilegiu Chodů, vydaném Janem Lucemburským v roce 1325, se mluví o útisku Chodů od vrchnosti. Útlak se neustále stupňoval v 15. a 16. století za vlády pánů ze Švamberka, kteří získali chodskou zástavu dědictvím a drželi ji téměř sto let. Švamberkové odmítali zásadně všechna práva Chodů, neuznávali ani nejmladší a nejceněnější pergamen krále Jiřího z Poděbrad z roku 1465 a do největších šarvátek se dostávali se svými zastavenci kvůli přemrštěně vysokým daňovým nárokům. Zároveň se snažili chodské strážce přistihnout při sebemenší chybě či poklesku během služby a stížnostmi u panovníka dosáhnout úplného odnětí práv Chodům.

Příležitost se jim naskytla při první české vzpouře proti Habsburkům, kdy se Domažlice s chodskými vesnicemi postavily na stranu nepřátel Ferdinanda I. Ten se jim po potlačení vzpoury v roce 1547 pomstil škrtnutím všech výsad, statků, důchodů i práv a tím snížil Chody na úroveň nevolníků. Tím začala řada útlaků, věznění, mučení a omezování základních lidských práv. Odvážní Chodové se však nenechali zastrašit a po deseti letech soustavné snahy si na panovníkovi vymohli právo vykoupit se za 34 tisíc kop míšenských z jařma Švamberků, což po dlouhém a pracném shánění peněz také roku 1570 učinili.

¹⁶ Veselá hora neboli Vavřinec, místo chodských poutí, dělí Chodsko na Horní a Dolní, viz kapitola 3.2

Těžce nabytá a stále celkem relativní svoboda jim však nevydržela dlouho a vrcholu dostupil útlak Chodů za vlády Lamingenů (někdy též uváděni jako Lamingerové) po bitvě na Bílé hoře, kdy je roku 1621 získal Wolf Vilém Lamingen z Albenreuthu do zástavy za 7500 zlatých; o devět let později je za 56 000 zlatých dokonce koupil. Po jeho smrti vládla na chodském území vdova Barbora, pak její nejstarší syn Wolf Bedřich a roku 1652 – některé prameny uvádějí oficiální rok 1658 (Holub, 1956, s.13) – převzal správu jeho mladší bratr Wolf Maxmilián Lamingen, Chody přezdívaný „Lomikar“, největší nepřítel a utiskovatel Chodů, jehož přičiněním byli císařem Leopoldem zbaveni všech svých práv.

Obvyklé protesty chodských obyvatel a neúspěšné stížnosti u soudních dvorů v Praze, Brně i Vídni přešly v protilamingenovské povstání, které bylo krvavě potlačeno a jehož obětí se stal smutně proslulý vůdce Jan Sladký řečený podle statku Kozina z Újezda, který byl pro výstrahu ostatním odsouzen k smrti a 28. 11. 1695 v Plzni za povinného přihlížení 66 Chodů včetně dětí oběšen. Ať už si o jeho údajném a mnohokrát parafrázovaném posledním výroku „Lomikare, Lomikare, do roka budeme spolu stát před súdnú stolicí boží, hin se hukáže, hdo z nás!“ myslíme cokoli, faktem zůstává, že Lamingen svého obětního beránka nepřežil ani o rok – zemřel raněn mrtvicí 2. 11. 1696.

O rok později koupil chodské území další „cizák“, Jiří Jindřich Stadion z Wallburku a Sautrachtu. Ani za nových pánů se postavení obyvatel nezlepšilo, naopak docházelo k nejsoustavnějšímu potlačování vzpomínek na husitské hnutí, předobrazu chodských revolučních pokusů. Chodové se bouřili až do zrušení nevolnictví roku 1781 a ani pak jejich odpor

neustával. Možnost volného pohybu osob za prací vedla bohužel také k značnému poněmčování chodských vesnic a částečně i k nabourání místních sociálních a kulturních podmínek a tradičních rodinných vazeb, dříve upevňovaných životem více generací v jednom statku. Přispěl k tomu také značný průmyslový rozvoj a zrušení cechů, které do té doby znemožňovaly volné podnikání.

Obrovský rozmach zaznamenalo hlavně soukenictví a plátenictví. Například manufakturní přádelna ve Kdyni zaměstnávala už v roce 1786 více než 10 tisíc přadláků vlny a tkalců. Takový radikální příliv cizích pracovníků měl na soudržnost a historickou kontinuitu regionu zákonitě devastující vliv. Epochu tradičního venkovského způsobu života vedeného sedláky, jejichž láska k půdě, kraji i rodině ostře kontrastovala s přílivem „cizích přivandrovalců“, což samozřejmě vedlo k napětí ve společnosti, výborně vylíčil Jindřich Šimon Baar ve své Chodské trilogii (Baar, 1976).

V majetku Stadionů zůstal kraj až do roku 1848. Po vydání zákona o zrušení poddanství pokračovala industrializace ještě větším tempem, přispělo k ní i zavedení železnice v roce 1861. Formovat se začalo i dělnické hnutí. Od konce 19. století tak tradiční zemědělský životní styl postupně mizí, spjatost s přírodou a přirozeným cyklem ročních období přestává fungovat. Chodové již téměř nepraktikují každoroční lidové tradice spojené s hospodářskou činností. Dochází k částečné unifikaci regionu v rámci nově vznikající republiky. Řada zvyků se tak stává jen historickým reliktem, vzpomínaným jen v literatuře či muzejních sbírkách. Přesto si však chodská lidová kultura udržuje v průběhu času svou jedinečnost a místo v mysli obyvatel a žádná sebeagresivnější diktatura

(industriální, fašistická, komunistická ani globalizační) nedokázala potlačit svébytnost chodského regionu.

3.2 Region jedenácti vesnic

Chodské území, které tvoří jedenáct historických chodských vsí, si sami Chodové patrioticky dělí na dvě zřetelné skupiny. Přirozenou hranicí mezi nimi je vrch Veselá hora zvaný lidově Vavřinec či Vavřineček, místo tradičních lidových poutí „ke svatému Vavřinečku“, jehož hřeben rozděluje Chodsko na severozápadní část, tzv. Horní Chodsko, a větší část jihovýchodní neboli Dolní Chodsko, rozložené v širokém kruhu kolem Domažlic. Obyvatelé obou těchto nesporně velikých oblastí se od sebe značně liší nejen temperamentem a způsobem jeho vyjadřování, ale i odstíny mluvy, variantami písní a tanečním projevem, ač původní podmínky jejich vzniku byly tytéž. Rozdíl byl způsoben v posledních 250 letech částečně odlišným prostředím, ale především vlivem vnějšího světa – jak z vnitřních Čech, tak ze sousedních Bavor a přilehlých poněmčených obcí.

Horní Chodsko, neboli oblast postřekovská, zahrnuje pět historicky proslavených vesnic – Újezd, Chodov, Klenčí pod Čerchovem, Postřekov a Dražinov. Zde, v kraji dlouho obklopeném nepřátelským živlem, utvrdila nepřítelův okolí povahu místních obyvatel a vyzbrojila je tvrdohlavým odporem vůči všemu cizímu. Proto si tato oblast zachovala i starší znění nářečí – bulačiny, prolamování melodií písniček a mnohé staré tance na Domažlicku zapomínané nebo už zcela vymizelé. Není náhodou, že z Horního Chodska vyšli takřka všichni vynikající chodští rodáci – Jindřich Jindřich, Jan Vrba, Jan František

Hruška, Josef Thomayer, Josef Císler a pochopitelně i největší Chod, chodský král Jindřich Šimon Baar.

Je to oblast horská, chudá, která odjakživa nestačila k uživení svého obyvatelstva. Proto se již odedávna rozjížděla značná část mužů a žen „do sjeta“ (Holub, 1956, s.21), za živobytím do vnitrozemí, ať už jako podomní prodavači různých výrobků, nebo většinou jako zedníci a přidavači. V germanizovaných obcích nacházeli němečtí sedláci díky této nevlídnosti přírody dobrou a levnou pracovní sílu. Rovněž sezónní hospodářské práce v sousedním Bavorsku měly stálý příliv postřekovských pracovníků. Tato existenční nutnost, která přiměla hrdé sedláky stávat se čas od času nuznými nádeníky, přispěla ještě více k zatvrzení „dubových palic“ vůči okolí a všemu německému obzvlášť.

Dolní Chodsko zahrnuje šest vesnic rozptýlených od Luženic, sousedících s Postřekovem, až po Kdyni – jsou to Stráž, Tlumačov, Mrákov, Klíčov (zvaný též Kyčov) a o něco dále stejným směrem Chodská Lhota a Pocinovice. Tato oblast byla už odedávna pod vlivem svého „mněsta“ Domažlic, jeho kultury a průmyslu. Roli samozřejmě hrály i lepší životní podmínky vesnic samotných. Jejich pole a louky dávaly nesrovnatelně větší úrodu než ty kamenité nahoře pod Haltravou¹⁷, takže odsud nemusel nikdo odcházet za živobytím. Hlavně okrajové obce směrem do vnitrozemí byly vždy ovlivňovány kulturou a mluvou vnějšího světa, bulačina zde proto zaznamenala množství změn a pomalu ustupuje z mysli obyvatel.

¹⁷ Haltrav neboli Haltrava (882 m. n. m.) je vrch nad Klenčí pod Čerchovem, na jehož úbočí stojí Baarův památník.

Mezi oběma těmito chodskými světy panuje určitá žárlivost až nevraživost, způsobená lokálním patriotismem, která se pochopitelně vyvíjí hlavně tehdy, když život plyne poměrně klidně, „haby vody nestály“, jak je tomu například nyní, kdy současným oblíbeným výrokem mrákovských mladíků je, že „postřekováci žerou psy“. Za pozornost stojí i anonymní odpověď jednoho mladíka v dotazníkovém šetření rozebíraném v kapitole 4 této práce, který mezi díla Jindřicha Šimona Baara, které zná, řadí i „Postřekovská díra“ a „Klenčí is the best“. Při dramatických zvratech, kterých si region v dějinách prožil víc než dost, jim postřekovští i dolští čelili vždy společně (Michl, Roubík, 1939).

3.3 Chodsko v umění a literatuře

Pohnutá historie plná dramatických událostí, jak jsme ji vylíčili v předchozí kapitole, tajuplná hornatá krajina propojující Šumavu a Český les, tvrdošíjnost a svérázná povaha místních obyvatel i nezměrné národopisné bohatství – to vše odjakživa lákalo nejen turisty, ale i mnohé cestovatele, významné osobnosti, výtvarníky a pochopitelně i spisovatele, aby trávili na Chodsku čas a nechali na sebe působit jeho kouzlo. Mnozí z nich věnovali tomuto kraji velikou část svého díla.

Nikomu z nich se samozřejmě nepodařilo proniknout do duše Chodska a podat jeho věrný obraz tak, jak to dokázal Jindřich Šimon Baar, který se zde narodil a který za něj, stižen mrtvicí z přepracování pro své milované Klenčí, v přeneseném smyslu i zemřel. Někteří ze spisovatelů se ovšem postupem času (z nejrůznějších příčin) stali řekněme známějšími než je v současné době J. Š. Baar, a přestože takový vztah ke kraji

ani vhléd do chodského srdce nikdy ani zdaleka nezískali, jejich dílo proslavilo Chodsko paradoxně více než on. Proto je na místě uvést je, i když jejich tvorba věnovaná Chodsku se dá považovat za často neuvěřitelně povrchní, stylizovanou a plnou nepřesností, zvláště v případě jedné adorované spisovatelky.

O Chodech jako strážcích hranic již na počátku tisíciletí se dočítáme, jak již bylo uvedeno v kapitole 3.1, poprvé v Dalimilově kronice, napsané v letech 1308 – 1314. V třicátých letech 15. století píše svou latinskou *Píseň o vítězství u Domažlic* Vavřinec z Březové (asi 1370–1437), mistr pražské univerzity a nejznámější kronikář a básník husitské doby. O Chodsku psal i humanista Bohuslav Hodějovský z Hodějova, který procházel krajinou v roce 1545 do Bavor; zmiňuje se o Chodech jako o „hřmotném lidu přívětivého obličeje“, kteří se zbraní v ruce hlídají hranice vlasti, o chodských dívkách, které právem přirovnává ke „spanilým nymfám“, a o hlubokých hvozdech, jimiž nepronikají sluneční paprsky (Balatka, 1987).

Jako historické centrum oblasti a hlavní společenské i kulturní ohnisko na sebe nejvíc literární pozornosti pochopitelně soustředily Domažlice, přestože nikdy k pravému historickému Chodsku nepatřily a nejednou Chody vykořisťovaly. Pokud se některý umělec vydal na Chodsko, skončil s největší pravděpodobností zde, čímž se ochudil o autentický dojem ze skutečného života na chodské vsi (u Jindřicha Šimona Baara tomu tak samozřejmě není).

Roku 1842 do Domažlic přijel Karel Jaromír Erben (1811–1870), aby v městě a jedenácti okolních vsích studoval a zapisoval chodské pohádky a písně a seznámil se s místními kroji a nářečím. Na Chodsko zavítal ještě několikrát, když zde připravoval materiál na národopisnou výstavu v Moskvě,

koncipoval své *Dějiny Chodů* a sepsal studii *Popis krajů lidu selského, tak zvaných Chodů neb Buláků*. Jedna z jeho nejslavnějších básní, *Štědrý večer* ze sbírky *Kytice*, je (a to je zřídka známo) podrobným popisem chodských zvyků tak, jak jich byl svědkem při svých pobytech v kraji. Zdá se také pravděpodobné, že motiv *Záhořova lože* ze stejné sbírky objevil spisovatel právě tady.

V letech 1845–1847 (tedy pouhé dva roky) žila v Domažlicích se svým manželem Božena Němcová (1820–1862). Dojmy z občasných vycházek do okolí města se pokusila zúročit v sebedojímavých *Obrazech z okolí domažlického*, povídkách *Karla*, *Rozárka*, *Pohorská vesnice* a dalších, napsaných v rychlém sledu následujících dvou let. Ústředním a kolovrátkově se opakujícím námětem těchto pokusů je statečný zápas prostého a chudého chodského lidu o těžce vydobytý vezdejší chléb, případně osudem krutě zkoušené, krásné, avšak chudé chodské děvče, které nakonec dojde štěstí s urostlým pracovitým hochem (případně dívkou, neboť se zjistí, že hrdinka byla převlečený Chod, kterého tak matka chránila před wojnou). Pobytu Němcové na Chodsku se věnuje (žel poněkud nekriticky) Jindřich Šimon Baar v knize *Paní komisarka*.

Velikou inspirací byly návštěvy v Domažlicích pro Josefa Kajetána Tyla (1808–1856). Jako divadelní nadšenec a začínající literát přijel sem poprvé v roce 1829 s Hilmerovou společností, k níž dále patřili Josef Prokop, Erazim Bíl a Magdalena Forchheimová. Sehráli zde Tylovo benefiční představení *Štěpánkova Břetislava aneb Vítězství u Domažlic*. Představení mělo úspěch, přestože Tyl hrál s vysokou horečkou. Podruhé působil v Domažlicích v roce 1853 jako člen Kulasovy společnosti, která zahájila hostování 4. února v hostinci

U Flamendra. Z Tylových kusů se tehdy hrál *Pražský flamendr*, *Paličova dcera*, *Český řemeslník*, *Strakonický dudák* a další. Ihned po závěrečném představení byla Kulasova družina rozpuštěna a zadlužený Tyl musel v Domažlicích zůstat až do května.

Relativně dobře, v každém případě tedy mnohem lépe a důkladněji než například Němcová, poznal Chodsko Alois Jirásek (1851–1930), který už v roce 1876 přijal pozvání svého pražského přítele Josefa Thomayera, pozdějšího profesora interního lékařství na Karlově univerzitě, ovšem také úspěšného prozaika a osobního přítele Jindřicha Šimona Baara, kterého často navštěvoval v Klenčí pod Čerchovem (jak už bylo řečeno v kapitole 2.1). Důležitý byl Jiráskův pobyt v kraji v roce 1882, kdy se spisovatel seznamoval s prameny pro román *Psohlavci* a kdy poznal všechny chodské vesnice – tedy i Újezd, rodiště Jana Sladkého Koziny, hlavního hrdiny *Psohlavců*, dále Draženov, odkud pocházel Matěj Přibek, podle něhož vytvořil Jirásek stejnojmennou postavu chodského praporečníka, také Pocinovice, kde Přibek padl a povstání Chodů bylo rozhodnuto, a ovšem i Trhanov jako sídlo „utiskovatele Lomikara“ Maxmiliána Lamingena a jedno z hlavních dějišť románu volně vycházejícího z událostí již popsanych v kapitole 3.1 této práce.

Domažlice byly přechodným domovem Jaroslava Vrchlického (1853–1912), jehož otec zde měl dva roky kupectví. Básník pak častěji navštěvoval město a zde také strávil poslední rok života a zemřel. Ohlas zdejších pobytů lze nalézt v *Baladě o smrti Jana Koziny (Selské balady, 1885)*, v *Baladě o gotickém podloubí v starém městě (Moje sonáta, 1893)*, v *Písni zvonu na poplach* a v *Písni Chodů na stráž v zásekách šumavských* (obě v knize *Má vlast, 1903*).

Domažlickým rodákem je Karel Matěj Čapek-Chod (1860–1927), který si zvolil rodné město jako kulisu pro román *Řešany*, v němž nechybí ani výstižná a často i satiricky zaměřená charakteristika maloměstského prostředí. Ironizující záměr je příznačný i pro některé jeho menší a příležitostné prózy ze zdejšího života, jako je například *Dar svatého Floriána*. Domažlické figurky vystupují už v jeho raných *Povídkách* a *Nedělních povídkách*.

Jako student býval Jiráskovým průvodcem za jeho pobytů v kraji rodák z Pece a přítel Jindřicha Šimona Baara Jan František Hruška (1865–1937), znalec lidového charakteru a nářečí na Chodsku, autor próz *V záblescích staré chodské slávy*, vzpomínkové knihy *Děreček včalařem*, románové kroniky *Domácí chléb* a zvláště pěti svazků pohádek, obrázků, črt a legend *Na hyjtě*, povahokresebných skic a medailónů *Naši pod Čerchovem*, *Chodských bajek*, *Nových chodských bajek*, *Třetí knihy chodských bajek*, *Jisker z popela* a *Bajek o včelách*.

Bezmála celé Chodsko je zastoupeno v prozaickém díle Jana Vrby (1889–1961), druhého nejslavnějšího rodáka z Klenčí pod Čerchovem (po Jindřichu Šimonu Baarovi). Přímo do Domažlic umístil děj románu *Zubřany* a povídkových knih *Mučedníci*, *Člověk boží* a *Nespokojená srdce*, další románovou práci *Kvetoucí hloží* s mnoha autobiografickými náměty a konečně i kroniky o posledních dnech nacistické okupace *Chodský černý týden* a *Chodský bílý týden*. Z bližšího nebo vzdálenějšího okolí čerpal Vrba nejrozumnější náměty ke svým dalším beletristickým knihám z Chodska, k románům *Jan Martin Šanda*, *Beranuc dvůr*, *Chodské rebelie*, *Soumrak Hadlasuc rodu*, *Madlenka z Pece* a další.

Lidové chodské typy představuje Josef Císler (1870–1948), profesor laryngologie na lékařské fakultě Karlovy univerzity, ve svých úsměvných hrách *Dřevorubci* a *Na šenavské pile*, v románech *Dvojí život* a *Aj, ty svatý Vavřínečku...!* i v povídkách *Na haltravské stoupě*. Množství obrázků a črt Josefa Thomayera (1853–1927) se odehrává v kulisách chodské krajiny, vzpomínky na jeho mládí v Trhanově ožívají v obsahově rozmanité knize *Z pouti životní*.

V chodském nářečí, bulačině, které se věnuje kapitola 3.4.3 této práce, psali některé básně Antonín Klášterský (1866–1938) a Eliška Krásnohorská (1847–1926). Z místního folklóru vyrůstá děj historicky podbarvené hry Dalibora C. Faltýse (1906–1984) *Chodská nevěsta*. Prozaičkou domova byla také předčasně zesnulá Hančí Baarová (1917–1947), rodačka z Klenčí pod Čerchovem, autorka románů *Chodská romance* a *Na sluneční straně*. Její příjmení i rodiště se zdají být nápadné, ovšem v souvislosti s Jindřichem Šimonem Baarem se nám nepodařilo prokázat žádný příbuzenský vztah.

Při nahlédnutí do kulturních dějin Kdyně nesmíme opomenout dlouholetou kulturně organizační, národopisnou i vlastivědnou práci manželů Jaroslava (1885–1950) a Hany (1880–1950) Štěpánkových, o nichž se zmiňujeme v kapitole 2.4 této práce v souvislosti s návštěvami u J. Š. Baara. Město je rovněž dějištěm autobiografických knih Felixe Blažka (vlastním jménem Antonín Zogelmann, 1879–1973) *Dětství obecního Pepíčka* a *Obecní Pepíček studentem*. Pod vlastním jménem pak v roce 1946 vydal dílo Kdyně v díle Jindřicha Šimona Baara, z kterého tato práce také čerpá.

Pohraniční Česká Kubice byla působištěm železničního úředníka, jehož bizarní příběh vypravuje K. M. Čapek-Chod ve

své první větší próze *Nejzápadnější Slovan*. Zapadlá obec bývala kdysi celkem známým letoviskem a mnozí turisté se sem vraceli dodnes. Například v roce 1899 zde pobývala Tereza Nováková (1853–1912) a právě odtud se vydávala na výlety za poznáním Chodska. Své dojmy shrnula v národopisné studii *Z potulek po chodském kraji*.

Do oblasti širšího Chodska patří též menší vesnice Chotiměř, dnes část obce Blížejev poblíž Horšovského Týna, kde od léta 1939 do léta 1940 žil Julius Fučík (1903–1943) v domě, který tu koupili jeho rodiče. Napsal zde esej *Božena Němcová bojující*.

Vzdálenější Staňkov je rodištěm a domovem rozvětvené rodiny Weinigů, jejíž příslušníci se několikanásobně zapsali do dějin kultury. Stačí, když uvedeme pedagoga Františka Weiniga (1849–1922), autora mentorských *Obrázků ze staré školy*, dále Adolfa Weiniga (1874–1940), spisovatele knih pro mládež, dramatika, básníka a operního libretistu, a malíře a ilustrátora Josefa Weiniga (1885–1939), který svou pozornost věnoval také nejvíce mládeži. Posle příběhu, který vyprávěl František Weinig Aloisi Jiráskovi, vznikla *Povídka příteleva*, jejíž děj se odehrává ve Staňkově.

Východně od Domažlic leží Chudenice, kde v rodině Černínů na jejich panství strávil na sklonku života v roce 1828 delší čas kněz a buditel Josef Dobrovský (1753–1829). Jako sympatického a demokratického prvního velikého českého slavistu ho v době jeho návštěvy, kdy se sbližuje s místními lidmi a nalézá u nich tradici českobratrské víry, vylíčil Alois Vojtěch Šmilovský (1837–1883) v románu *Za ranních červánků*. V obci se narodil také slavný režisér, dramaturg a šéf činohry Národního divadla, dramatik a operní libretista Jaroslav

Kvapil (1868–1950), autor *Princezny Pampelišky* a libreta k Dvořákově *Rusálce*.

K zapisovatelům a upravovatelům chodské lidové slovesnosti patří Jiří Kajer (1904–1969) se svými *Chodskými pohádkami* a Věra Procházková (1907–1985) s *Čarovným světem* a knihou „žertů a šplechtů z Chodska“ *Šíbalové ha chytráci*.

Podobně bohatý obraz poskytuje výtvarné umění.

Západočeský rodák František Julius Lux (1702–1764) vyzdobil monumentálními rokokovými freskami strop refektáře augustiniánského kláštera a děkanský kostel v Domažlicích. Dnes už bohužel zbořený zámek v Újezdě sv. Kříže hostil v 19. století sourozence Quida (1828–1880) a Amálii (1817–1883) Mánesovy, za kterými dojížděl i bratr Josef Mánes (1820–1871). Za svých pobytů kreslil a maloval lidi z okolí (například obraz Selka z Horšovskotýnska, někdy označovaný jako Selka z Domažlicka); v jeho díle se dochovaly i kresby domažlické věže a tamního ponocného.

Inspiraci na Chodsku našel i Mikoláš Aleš (1852–1915), který vytvořil lidové typy v dílech *Chodský kroj sedláka*, *České kroje z Domažlicka* a v cyklu *Vlast* ve foyer Národního divadla zobrazil v jedné ze čtrnácti lunet alegorii Domažlic. Chodskou historií byly podníceny kresby Jan Kozina, *Porážka křižáků u Domažlic*, *Stráž na pomezí* a především známé ilustrace k Jiráskovým *Psohlavcům*.

Z plejády dalších význačných českých malířů, do jejichž tvorby se Chodsko promítlo, jmenujme alespoň ty nejvýznamnější: Julius Mařák (1832–1899) – *Pohled na Domažlice*; Otakar Lebeda (1877–1901) – *Mandálky u*

Domažlic, Trhanov, kostelní obraz sv. Mikuláše v Úboči; Bořivoj Žufan (1904–1942) – Pohled na Domažlice; Ludvík Kuba (1863–1956) – národopisné studie; Vojtěch Tittlbach (1900–1971) – portrét Jindřicha Šimona Baara; Cyril Bouda (1901–1984) – ilustrace knihy Chodské pohádky a mnoho dalších.

V Milavčicích u Domažlic se narodil veskrze originální český grafik, ilustrátor a spisovatel Josef Váchal (1884–1969), autor kultovního Krvavého románu, který vynikl především v technice barevného dřevorytu. Jeho otcem byl Josef Šimon Aleš, bratranec Mikoláše Alše.

Nejhlouběji se však Chodskem, historií a životem jeho lidu zabýval malíř Jaroslav Špillar (1869–1917). Mezi jeho nejznámější díla patří Psohlavci, Kozina před Lomikarem, Robota, ale i žánrové výjevy, které po zřízení ateliéru v Peci doplňoval krajinomalbami z okolí Postřekova. Jeho bratr Karel Špillar (1871–1939), žák Františka Ženíška či Jakuba Schikanedera, vytvořil řadu obrazů krajin inspirovaných Chodskem. Veliká část jejich tvorby je vystavena v Muzeu Chodska v Domažlicích a na trhanovském zámku. Zvláště známější z bratrů, Jaroslav, je velmi oblíben mezi regionálními soukromými sběrateli umění.

Nejedna chodská domácnost se také může pyšnit pěknou krajinkou od Františka Michla (1901–1977), místního patriota, žáka profesora Otakara Nejedlého na Akademii výtvarných umění. Michl nejraději zobrazoval chodskou přírodu a architekturu. Výbor reprodukcí s komentářem chodského historika Františka Roubíka vyšel v roce 1939 s názvem Chodské vesnice.

Kromě malířů tvořilo na Chodsku od konce 17. století několik významných sochařů. Za svého pobytu v Poběžovicích

v letech 1681 až 1683 zhotovil Jan Brokoff, někdy též uváděn jako Brokof (Balatka, 1987, s.48) (1652–1718), otec vynikajících sochařů 18. století Maxmiliána a Michala Josefa, dřevěný model pro odlití bronzové sochy sv. Jana Nepomuckého pro Karlův most v Praze a vytvořil tak závazný typ pro zobrazování tohoto světce. Kamenná replika této sochy z roku 1682 stojí dosud na náměstí v Poběžovicích. Pro tachovský arciděkanský kostel vyřezal soubor dřevěných polychromovaných plastik českých patronů.

Z modernějších českých sochařů vytvořil v roce 1818 Josef Václav Myslbek (1848–1922) honosný pomník děkana Příhody v Domažlicích. Pomník Jana Sladkého Koziny na vrchu Hrádku nad vsí Újezd navrhli sochaři František Hošek (1871–1895) a Čeněk Vosmík (1860–1944). Na domažlickém hřbitově jsou tři náhrobky, které jsou dílem Františka Bílka (1872–1941).

Ovšem největším a nejkrásnějším pomníkem na celém Chodsku je bez diskuze pomník Jindřicha Šimona Baara od Ladislava Šalouna (1870–1946) na Výhledech nad obcí Klenčí pod Čerchovem – místem jeho narození i posledního odpočinku. Už samotné kladení základního kamene pylonu se stalo událostí, která přilákala na Výhledy na pět tisíc lidí. Od 25. května 1933, kdy byl základní kámen položen, přepravily ověčené vozy na Baarovo oblíbené místo čtyřicet žulových kvádrů s vytesanými jmény chodských obcí a měst, kde Baara nejvíce obdivovali. Sám Šaloun, než se pustil do díla, nejprve prostudoval Baarovy spisy, aby lépe pochopil spisovatelovu osobnost. Odhalení pomníku 5. července 1933 sledovalo více než 30 tisíc lidí. Na místě, kde Jindřich Šimon často sedával a hleděl do milovaného kraje, stojí dnes Baar bronzový. Nápis na

pedestalu jsou jeho vlastní slova. Nikdo jiný by nedokázal vylíčit své city k rodnému kraji tak, jak to brzo před smrtí učinil Jindřich Šimon Baar:

„Pane Bože!
Všechny struny v srdci mém už popraskaly,
jedna jediná mi zbyla;
miluješ-li mne, dej,
abych směl na ni hrát píseň o lásce
k této tvrdé kamenité zemi.“

Věnujeme-li pozornost umělcům literárním a výtvarným, nesmíme ovšem zapomenout ani na hudební skladatele a znalce. Osobností, která celý svůj život zasvětila Chodsku a především jeho písním, byl Jindřich Jindřich (1876–1967), rodák z Klenčí pod Čerchovem, skladatel a etnograf a dobrý přítel Jindřicha Šimona Baara, jehož sbírky lidového umění jsou dnes umístěny v domažlickém specializovaném muzeu na Dolejším předměstí. Jeho sběratelská a vědecká činnost je shrnuta ve stěžejních dílech Chodský zpěvník a Chodsko, ze kterého čerpá i tato práce. Dále upravoval lidové písně pro sólový a sborový zpěv. Pohřben je v Klenčí pod Čerchovem nedaleko Baarova hrobu.

Dalším skladatelem, jehož dílo je zčásti spjato s chodským regionem, byl skladatel Otakar Zich (1879–1939), který sebral na tisíc lidových písní a zkoumal estetiku málo známých chodských tanců.

Odras chodských dějin se promítl i do některých hudebních děl. Mezi nejznámější patří opera Psohlavci od Karla Kovařovice (1862–1920). Je třeba také připomenout, že se v Chudenicích narodil významný skladatel a hudebník 18.

století Josef Rejcha (1746–1795), který působil převážně v Bonnu.

3.4 Lokální kultura a folklór

Lze s jistotou tvrdit, že Chodsko je regionem, který si svou lokální kulturu a folklórní aspekty s ní spojené uchoval do dnešních dnů ze všech regionů na území Čech zdaleka nejvíce. Je to způsobeno zčásti geografickou polohou, neboť v těsném sousedství železné opony a daleko od všech center aktuálního dění nepodléhala chodská kultura takovým asimilačním procesům a globálním vlivům, jako v jiných částech České republiky.

Hlavní příčinu tohoto neobvyklého (a pro celou českou společnost neocenitelného) zachování statusu quo je však třeba hledat v chodském konzervatismu a averzi ke všemu cizímu, vypěstované v průběhu dramatických chodských dějin; svou zásluhu na nezměněném běhu věcí mají zajisté i pověstné chodské „dubové palice“, silná role rodiny při výchově (zvláště ohledně lásky a úcty k předkům a tradicím) a samozřejmě neodolatelné kouzlo chodské hornaté krajiny, která si podmaní a připoutá každého, kdo má možnost v ní strávit byť jen část svého života.

Není proto náhoda, že nikde jinde nejsou lidové tradice, ten na většině území „historický relikv“ budící jen úsměv nebo zvědavost turistů, tak živé a dodnes pečlivě a s radostí udržované, jako právě na Chodsku. V následujících kapitolách se jim budeme podrobně věnovat.

3.4.1 Rok na chodské vsi

Na včerejšek nemysli, dnešek klidně snášej a zítřku se nebuď!

(chodské přísloví)

Průběh roku na chodské vsi a zvyklosti s ním spojené byl vždy podrobně rozčleněn na jedné straně přírodou, chodem hospodářství a zemědělskými činnostmi, na straně druhé se opíral o cyklus církevních svátků. Chodsko, tradičně silně věřící region, prožívalo běžný život jakoby přirozeně vsazený do náboženského rámce; přesto mají některé zvyky původ ještě v dobách pohanství, například největší z chodských tradičních slavností – masopust neboli voračky. Nad vznikem a de facto i původním účelem tradic se v dnešní době sice už nikdo nezamýšlí a některé zvyky už samozřejmě upadly v zapomnění, přesto zůstala řada zvyklostí, která se během celého roku (alespoň v symbolické formě) v některých chodských vesnicích zachovávala po celé 20. století a udržuje se částečně i dodnes.

Většina chodských obyčejů se odjakživa soustředila na zimní období, kdy nebyly na pořadu žádné zemědělské práce, bylo tedy více volného času a temperamentní obyvatelstvo (hlavně mládež) si zpestřovalo jednotvárnost chladných měsíců. S příchodem prvního sněhu začíná doba pro přástky a tzv. hyjty. Počátek tohoto období se dle pranostiky „bílý kůň zalehne celý dvůr“ ustálil na svátku sv. Martina, tedy 11. listopadu. V „senci“ neboli největší obytné místnosti jednoho ze statků, která sloužila jako kuchyně, jídelna, obývací pokoj a návštěvní salón dohromady, se sešla chasa neboli mládež obou pohlaví. Dívky se věnovaly předení lnu (odtud výraz přástky), mladí muži si přisedli k dívce, o níž měli zájem a rozproudila se volná zábava, předčítání či sborový zpěv. Většina citových vztahů bývala prohlubována právě na hyjtách. Dnes už

samozřejmě neuvidíme scény jako ze Špillarových obrazů, už se pochopitelně nepředě ani neschází v soukromí, ale v listopadu a počátkem prosince se chodská mládež dosud schází ve větším počtu a dá se říci organizovaně například v hospodách, kde při té příležitosti hraje živá chodská hudba.

Z prosincových zvyků nesmíme samozřejmě opominout svátek sv. Mikuláše (6. prosince), při němž se ovšem mladí muži nepřevlékali za Mikuláše a čerta jako všude jinde, nýbrž za žebráka či za „žida“ (v bílé košili s čepicí ze slámy) a chodili strašit dívky. Obdobně o několik dnů později (13. prosince) chodila tzv. Lucie neboli Lucka se svým vojskem, kdy se jeden z mužů hrající „Lucii“ zabalil do bílého plátna, aby nebyl k poznání, a píchal do ječících děvčat dřevěným nožem namočeným v krvi.

Vánoční svátky byly a dosud jsou období, kdy je koncentrace jednotlivých zvyků a tradičních úkonů jedna z největších. Průběh Štědrého dne na historickém Chodsku dokonale popsal Karel Jaromír Erben v básni Štědrý večer (jak je uvedeno v kapitole 3.3), neboť všechny jím vypořizované a uvedené zvyky se v kraji skutečně dodržovaly a místy ještě dodržují. Na prvním místě je samozřejmě dopolední půst dětí a celodenní půst dospělých. Dobytek a drůbež dostane nadstandardní krmení a obvykle trochu vánočního pečiva spolu s uschlým věnečkem z lučních květů, vysvěceným o svátku Božího těla. To vše se koná pro ochranu hospodářství před nemocí a úpadkem. Paní domu také rozkrajuje po jablku pro každého člena rodiny a sleduje, zda jádřinec vytvořil tvar hvězdy (šťastný rok), zda není červivý (nemoc) či dokonce ve tvaru křížku (smrt).

Nejvíce starostí ovšem měly a stále mají na Štědrý den dívky, konkrétně ty nezadané. Můžeme zodpovědně potvrdit, že dodnes jinak veskrze moderní a emancipované chodské mladé ženy, které jsou momentálně bez partnera, propadají v tento den mánii „Najdu-li já letos ženicha!?” a pouštějí se do řady zaručených pokusů. Jmenujme alespoň házení pantoflem na prahu domu přes rameno (ukazuje-li bota špičkou ven ze dveří, dívka se vdá), lití roztaveného vosku či olova do vody (podle tvaru odlitku lze soudit na povolání ženicha), skupinové nabízení namazaného krajíčku chleba psovi (od které dívky si pes nejdříve vezme, ta se vdá první), pouštění svíček v ořechové skořápce do lavoru s vodou (která svíčka odplouvá přes lavor, její majitelka se vdá nejdále), případně naslouchání na půdě, odkud zašteká pes (odtud bude pocházet ženich). Tato varianta existuje také v mutaci s bezovým keřem – dívka najde keř bezu, začne s ním třást a recituje: „Třesu třesu bez, ozvi se mi pes, kde můj milý dnes?”. Série pokusů končila až na Štěpána (26. prosince), kdy dívky naslepo tahaly z hromady dřeva tzv. voklesky neboli klestí, aby podle jejich tvaru poznaly, zda dostanou muže „rovného“, tedy urostlého a řádného, nebo „křivého“, tedy deformované postavy i charakteru (Svačina; Svačina, 1940, s.100).

Jakmile se kalendářní rok přehoupne do nového, platí pořekadlo „jak na Nový rok, tak po celý rok“, mnoho lidí se proto střeží vydávat větší sumu peněz, oblékají se do nových šatů a hojně jedí a pijí. 6. ledna, o svátku Tří králů, chodí malí chlapci koledovat a svěcenou křídou píší na rám dveří iniciály K+M+B, aby dům nepotkalo nic zlého. Na Hromnice, tedy 2. února, se ještě dnes za oknem zapalují posvěcené svíce „hromničky“, aby chránily dům před úderem blesku.

A v únoru také přichází neočekávanější a nejbujařejší chodské období – masopust neboli voračky, doba tance, hudby a nevázaného pohanského veselí. Masopust začíná v sobotu večer neoficiálním maškarním bálem, kdy se místní namaskují a celou noc tančí. Pokračuje se v neděli odpoledne průvodem krojovaných mladých párů. Mladík dostane od dívky kytičku, čímž ho dívka oficiálně pasuje na svého tanečního partnera pro nadcházející večer, kdy se koná tzv. „kytičkový bál“, kterému se podrobněji věnujeme v kapitole 3.4.4. V pondělí večer následuje bál „babský“, kdy v kroji pyšně vyrážejí starší a provdané ženy. Na masopustní úterý pak přichází vrchol celých voraček – průvod tradičních maškar, které se dědí z generace na generaci. Kobyla, smrtka, mnich, bába s nůsí a další masky spolu s diváky hrají a tančí přes celou vesnici, aby na jejím konci oběsili figurínu „Masopusta“, zhýralce. Tím končí období veselí a hojnosti a druhý den, Popeleční středou, začíná čtyřicetidenní půst, který trvá až do Velikonoc (Žáček-Domažlický; Sladký, 1950, s.50).

Na Květnou neděli se světí pruty nařezané z vrby jívy, tzv. kočičky. Ty se pak umístí za obrazy, za kříž v místnosti, případně do hospodářských prostorů, aby ochránily obyvatele i dobytek. A již začnou Velikonoční svátky, které probíhají víceméně podobně jako v jiných regionech České republiky, není proto třeba je podrobně popisovat. Zmínit můžeme řehtání chlapců řehťáčkami na Zelený čtvrtek, kdy nezvoní zvony, neboť „odlétly do Říma“; na Chodsku se řehtání a klapání nazývá ráčnování. Tradiční koleda s pomlázkou, malování vajíček – „strak“ a polévání chlapců vodou probíhá stejně jako v jiných oblastech (Svačina; Svačina, 1940, s.87).

Také noc z 30. dubna na 1. května dnes už probíhá jako jinde – večer se sejde mládež u velkého táborového ohně, baví se, zpívá a popíjí a vztyčí velikou ozdobenou májku. Tento zvyk probíhal na Chodsku dříve tak, že mladíci večer hlasitě práskali bičem, aby odehnali čarodějnice od všech stavení. Hospodář také dával před statek drn, aby čarodějnice nemohla dovnitř a neuhranula dobytek, dokud nespočítá stébla trávy v drnu.

Po půlnoci, kdy nebezpečí pominulo, se mladí muži nenápadně vzdálili a každý postavil vlastní májku neboli máj, oloupaný a opentlený smrk, pod okno své vyvolené dívky – čím vyšší, tím větší prestiž dívka získala; některé máje bývaly až třicet metrů vysoké (Žáček-Domažlický; Sladký, 1940, s.54).

Z pohanských slavností slunovratu zůstala na Chodsku stopa v Noci svatojánské (24. června), která podobně jako Štědrý den vzbuzuje neklid v nezadaných chodských dívkách. Ty se omývají studenou vodou, aby zůstaly krásné a svěží, a trhají devět druhů lučních květů. Z těch pak uvijí věneček a házejí ho na jabloň; zůstane-li viset, dívka se vdá, spadne-li, má „smůlu“. Existuje také varianta, kdy si dívka věneček vloží pod polštář – mladík, o kterém se jí bude zdát, je její budoucí ženich (Holub, 1956, s.28).

Po svatém Jáně však veškeré zábavy vesměs končí, neboť začíná období největší hospodářské aktivity. Výjimkou jsou obvykle jen slavnosti sklizně, tzv. dožínky. Poté přichází podzim se sklizní brambor a ovoce a co nevidět sv. Martin s prvním sněhem a hyjty – a chodský rok se rozběhne znovu dokola.

3.4.2 Kroj jako demonstrace identity

*Košilanda, flanda, nejni-li to hamba,
v noci chodí na brambůry, ve dně dělá pána.*

(chodské rčení)

Bohatě zdobený chodský kroj žen a mužů, jak jej známe dnes, je výsledkem dlouhého historického vývoje tohoto rázovitého oblečení. Je třeba si uvědomit, že Chodové byli především sedláci, jejichž každodenní činností byla těžká práce v zemědělství, a této práci samozřejmě přizpůsobovali svůj oděv. I slavnostní kroj byl původně velmi prostý, do dnešní doby se postupně obohacoval o nové prvky a měnil se souběžně se společenskými, hospodářskými a kulturními proměnami života na Chodsku. Ani současný slavnostní kroj však úplně nehýří jásavými barvami, krajkami tvaru šlehačkové hory a kýčovitými pozlátky, jako například slovácké kroje. Je spíše praktický a skromný, trochu smutný až zádumčivý, jakoby z něj promlouvala nejen bohatá a slavná minulost, ale i staleté zápasy o rovnoprávnost a živobytí.

Mužská „vobleč“ je poměrně jednoduchá. Bílá košile s nadmutými rukávy je z jemného plátna, na prsou, kolem krku a na límečku bohatě zdobená vyšíváním. Na ni se obléká vesta, zvaná „lajblík“, která je z modrého sukna s červeným lemováním a má opět bohatě vyšíváný nízký límec stojáček, kapsy a dolní část zad. Po pravé straně zapínání a také kolem kapes je lajblík hustě pošíť řadou žlutých plechových knoflíků, kterým se říká „líťáky“. Kabátek do pasu neboli kazajka (s rukávy) je také z modrého sukna s ozdobným vyšíváním kolem krku, kapes, zápěstí a na klopách, po obou stranách zapínání má rovněž hustou řadu líťáků. V zimě se přes kazajku nosí ještě plášť, při slavnostních příležitostech z modrého sukna

s červeným lemováním; běžnější je ovšem tzv. „šerkový“, dlouhý, napůl vlněný a napůl lněný kabát bílé barvy se šosy, zdobený černým lemováním u krku a na ramenním švu a vyšíváním vzadu nad pasem. Nízký stojatý límec se nikdy nezapíná.

Kožené kalhoty neboli „praštěnky“ jsou žluté, zapínají se po straně u boku. Jsou ozdobeny stejně jako vesta-lajblík a kazajka lesklými žlutými knoflíky a výšivkou. Nohavice, které sahají jen po kolena, se zavazují pomocí řemínků zvaných „íšťěrky“. Aby měly praštěnky pěkně sytou barvu (nebo když byly umazané), natíraly se dříve žlutou hlinkou.

Na nohy obouvají muži buď vysoké černé holínky nebo nízké střevíce, ke kterým si berou bílé vlněné punčochy. Staří pánové někdy nosí punčochy modré. Pokrývku hlavy tvoří „vydrovka“ – kulatá švihácká čepice z vydří kůže nebo „šírák“ – černý klobouk z plsti s velmi širokou střechou, často s černou kulatou šňůrkou a černou pentlí (na znamení smutku po Kozinovi). Při vší prostotě působí mužský кроj opravdu velmi důstojně a elegantně (Svačina; Svačina, 1940, s.24).

Bohatší a pestřejší je кроj chodských žen a děvčat, které se od sebe prakticky neliší. Na spodní plátěnou košili se oblékají „rukávce“, které sahají od boků až ke krku. Jejich rukávy, sahající do půli loktů, jsou velmi široké, naškrobené, s červenými kraječkami pod krkem a u rukou, někdy s bohatou výšivkou. Hlavní součástí ženského kroje je bavlněná skládaná (varhánková) sukně neboli „šerka“. Její barva je různá: při smutku, v době postní a adventní se nosí tmavomodrá, v době veselí a radovánek je červená a občas i zelená. Na dolním okraji má sukně hedvábné lemování – „pantl“. Vpředu si Chodky na sukni uvazují stejně dlouhý „fěrtuch“ – velmi

širokou, nejčastěji hedvábnou zástěru, pěkně květovanou nebo „štráfovanou“ (pruhovanou).

Přes rukávce se obléká, jako u mužů, vesta-lajblík neboli živůtek. Je hedvábný, pestře květovaný, pošitý penízky, korálky a barevnými sklíčky. Zapíná se jen na dva spodní knoflíčky, nahoře okraje odstávají a váží se červenou pentličkou. Přes lajblík si ženy přehazují pestrobarevný šátek s třásněmi. Ženský kabátek s rukávy je tmavomodrý, vzadu ozdobený třemi pásky „darmovísky“ (nadarmo tam visí). K němu se při slavnostech nosí „plena“, rouška z bílého plátna, vyšívána a lemovaná krajkami.

Hlavu žen a dívek kryje velký černý šátek, ve dvou rozích vyšívány květy a lidovými motivy, který se váže „na babku“. Punčochy se nosí dlouhé, červené za všech okolností, tedy i ve smutku. Na nohy se obouvají buď prosté střevíce „trejce“ nebo lakové „bůtky“. Ty jsou prosekávané, vyložené červeným sukнем, zdobené na nártu srdíčky, stuhou, hvězdičkou či zlatými kroužky. Váží se červenozelenou nebo červenobílou stuhou a mívají podpatky okované podkůvkou „pro chčestí“. Zajímavé je, že jdou-li ženy/děvčata na veřejnosti v kroji, zásadně a vždy drží přes sebou v rukou poskládaný plátěný šáteček (kapesník) s červeným vyšíváním, kterým při tanci mávají.

Vedle krásného slavnostního, ale také drahého kroje patří do výbavy žen ještě tzv. „půbjedkové“ šaty, do kterých se oblékaly doma. Skládají se z červené kanafasové šerky, volné krátké jupky neboli „flámišky“, zástěry, červených punčoch a šátku na hlavu různé, ale vždy jasné barvy (Svačina; Svačina, 1940, s.33).

Dá se říci, že nošení chodského kroje se během 20. století stalo záležitostí pouze slavnostních příležitostí. V denním kroji už lze spatřit jen ojediněle několik velmi starých žen např. v Postřekově nebo Mrákově. Slavnostní kroje se však objevují neustále, a to v intenzitě odpovídající soudobé společenské situaci. Vznikem republiky v roce 1918 a pozdvihnutím národního cítění došlo k rozmachu krojů, stejně jako v roce 1939 během demonstrativní chodské pouti ke sv. Vavřinečku a po skončení 2. světové války. Počátkem 60. let bylo v kroji a folklóru spatřováno určité zpátečnictví a došlo k útlumu zájmu o něj. Doba po roce 1989 ovšem svědčí o renesanci kroje na Chodsku, což je nejlépe patrné, navštívíme-li některou z chodských kulturních událostí, např. letní Chodské slavnosti v Domažlicích nebo tradiční masopust v Postřekově, případně jakoukoli chodskou svatbu (Kumperová, 1990, s.48).

3.4.3. Nářečí bulačina

*Zdráva buď nastokrát, řeči stará,
hlahole našich chat, písni jara,
prostinké nářečí babiččino,
zdraví tě tvé dítě, bulačino!*

(J. Š. Baar)

Chodský dialekt se liší od spisovného českého jazyka jednak výslovností, jednak odchylkou v mluvnických tvarech a ovšem také zvláštními výrazy a rčeními, které vznikly jako důsledek svérázného prostředí a osobitého chodského života. Jméno bulačina dostalo toto nářečí od toho, že Chodové místo spisovného slovesa *byl, byla* říkali *bul, bula*. Proto se jim již odedávna říkalo Buláci, ženám Bulky. Chodové sami se tak nenazývali, ale necítili se touto přezdívkou nijak dotčeni.

Přespolním se obvykle bulačina zdá poněkud tvrdě znějící mluvou, ovšem ve skutečnosti je to řeč lahodná a barvitá a uchovávala si vždy v průběhu staletí svůj svéráz, přestože bývala vystavena rušivému vlivu sousedního německého živlu.

Kromě zmíněného „u“ je dalším charakteristickým znakem bulačiny používání „ú“ místo „ou“, např. *oni lúdili, muž se ženú, búřka*. Tak mluví dodnes Postřekovští, zejména starší ženy z Postřekova vyslovují „ú“ velmi zřetelně; v okolí Domažlic naopak zcela vymizelo. Bulačina dále změkčuje „í“ předsunutím nehlasného „j“ (pjísnička, vjidíl), ale toto „jí“ je obdobou spisovného „ě“; nezní nikdy tak čistě ani není tak hlasité jako následující „í“. Kromě těchto nejvýraznějších odchylek má bulačina ještě jiné samohláskové změny: *vzel – vzal, nechtíli – nechtěli* a podobně. Před samohlásky na počátku slov se zpravidla vsunuje „h“, například *Hadam*¹⁸, *houvyj, humříl, ha, haby* atd.

Ještě v dnešní době je dialekt slyšet v chodských vesnicích zvláště u staršího obyvatelstva. Samozřejmě, že čistá a neporušená bulačina, kterou se na Chodsku běžně hovořilo ještě na konci 19. století, se již nevyskytuje jinde, než v zachovaných písních a lidové slovesnosti – na závěr si pro příklad neodepřeme uvést alespoň jednu ukázkou:

*Dyž sem bul hu Mandy, spad sem tam do jámy –
to bulo mý chčestí, že sem bul bos.
Dybych bul hobutí, bul bych snad zabití,
bul bych si pro Mandu hurazil nos.*
(chodská říkanka)

¹⁸ Nejslavnější a nejstarší hospoda v Postřekově se jmenuje U Hadamů.

3.4.4 Regionální muzika a tanec

*Ty mrákovský chlapsí sou,
ty mají muziku svou!
Dyž pukl zahučí, voni si poskočí,
haž mají hlavu mokrou!*
(chodský popěvek)

Nejspontánnějším, nejživějším a pro veřejnost jistě nejatraktivnějším projevem jakékoli lidové kultury a folklóru je bezesporu hudba a tanec. Pravá a původní muzika chodská čili „selcká“ je vyhrávána čtyřmi hudebníky, potažmo nástroji, kterými jsou klarinet Es a klarinet B (na které hrají tzv. piskači čili pištci), housle (na něž hraje houdek) a samozřejmě dudy – ovšem dudy s podpažními měchy, takzvaný pukl neboli puklík, nikoli dudy foukací s píšťalami; na ty by bylo hraní v rozvířeném a zakouřeném ovzduší malých vesnických hospod příliš obtížné. Například při „selckých svarbách“ neboli svatbách hrával dudák čili puklař na oba nástroje – při obřadu na dudy, jakmile se však svatebčané sešli do hospody k tanci, pověsil dudy doslova na hřebík a vzal puklíka pro větší zvučnost a sílu tónu. Výhodou navíc samozřejmě bylo, že dudák může zároveň hrát i zpívat.

Největší předností dudácké muziky jsou charakteristické formy a varianty zpívaných písní a dohrávky k nim. Jelikož se hraje bez not, z paměti, musí mít všichni muzikanti vynikající hudební sluch a vytříbený smysl pro dokonalou rytmickou souhru. Je-li dudácká kapela správně sehraha, jsou její členové skutečnými umělci-samouky.

Jelikož klarinety i housle se vyskytují v mnoha kulturách prakticky v identické formě, zastavme se podrobněji u zmíněného oblíbeného chodského puklíku. Puklík bývá naladěn

do tóniny Es-dur, aby ladil s klarinety. Skládá se ze dvou měchů, kterými je vzduch vháněn do dvou píšťal. Píšťala, na kterou dudák hraje melodii písně a drží ji přitom před sebou, se jmenuje „přednice“ neboli přednička a má sedm otvorů. Zadní píšťala se nazývá „huk“ a při hraní hučí stále stejným basem. Obě píšťaly (stejně jako ostatní dřevěné části puklíka) bývají nejčastěji ze švestkového dřeva a jsou ukončeny zahnutými volskými růžky, které dávají tónu onu nezaměnitelnou lahodně mazlivou barvu.

Nadouvací systém spočívá v tom, že dudák pravým loktem tlačí vzduch z dvojitého měchu do pytle z vydělané kůže, který tiskne levým loktem k boku. Vyrovnání tlaku vzduchu v obou měších a jeho stejnoměrné vhánění do obou píšťal je při hře nejtěžší a vyžaduje značnou praxi (Svačina; Svačina, 1940, s.83).

S dudáckou muzikou je na Chodsku neodmyslitelně spjat tanec, který má hlavně při slavnostnějších příležitostech na vesnicích (např. při všech třech bálech během masopustu, jak už bylo popsáno v kapitole 3.4.1) velmi specifický ráz. Obvykle se tančí tzv. „kolečko“, které má standardní průběh již odpradáвна.

Při takové zábavě, z nichž nejokázalejší a na pohled pro laika nejatraktivnější je zajisté např. Kytíčkový bál o masopustní neděli, mají navrch dívky ve slavnostních krojích. Dívky (každá drží v ruce vyšívaný šáteček, jak je uvedeno v kapitole 3.4.2) utvoří uprostřed sálu veliký kruh, chodí v něm dokola, mávají šátečky a prozpěvují chodské písně bez doprovodu. Jakmile začne hrát hudba, přiblíží se, utvoří užší „kolečko“ a s rukama vzájemně v pase za zády zkříženými víří drobnými rychlými krůčky dokola. Mezitím si mladíci mezi nimi

vyhlízejí tanečnice, a když hudba opět ustane a dívky utvoří volný kruh, přijde si každý pro tu svou. Kolečko se opakuje mnohokrát za večer a účastní se jej naráz i několik desítek mladých dívek.

Chodské písně a tance za doprovodu dudáckých kapel dnes nejčastěji zaznívají na každoročních Chodských slavnostech v Domažlicích, na Chodské hyjtě v Mrákově či na zmíněném masopustu v Postřekově. Takovou pestrou přehlídku nádherných krojů a tradičního regionálního folklóru si nesmí nechat ujít nikdo, kdo by rád poznal ty nejkrásnější stránky chodské kultury!

4. KAREL KLOSTERMANN – BÁSNÍK ŠUMAVY

4.1 Bibliografie knižního díla

Literární dílo Karla Klostermanna je skutečně rozsáhlé. Obsahuje přes tři sta slovesných jednotek podepsaných pravým jménem i pseudonymem (Faustin, Doubravský) i bez podpisu, jejichž samotný výčet překračuje kapacitu této práce.

Uvádíme zde proto jen díla vydaná v českém jazyce (ať už psaná v originále česky či německy) a vydaná knižně. U každého titulu uvádíme první existující vydání a řadíme je chronologicky. Stejně jako u bibliografie J. Š. Baara uvádíme kromě nakladatele, roku a místa vydání také údaje o typu díla, počet stran a pokud je to vhodné i stručnou anotaci.

Pro kompletní přehled díla vydaného v češtině i v němčině včetně opakovaných vydání a příspěvků v tisku, časopisech, sbornících atd. doporučujeme text J. Mikuškovičové a J. Sakové *Karel Klostermann: personální bibliografie* z r. 1976, potažmo velkoryse pojatou práci *Karel Klostermann (1848–1923): soupis díla* vydanou r. 2008 u příležitosti 160. výročí Klostermannova narození. Pro zájemce zvláště o soupis Klostermannova německého díla (i jako historickou zajímavost) pak odkazujeme na vynikající autentickou publikaci *Život a dílo Karla Klostermanna* od Maxe Regala z roku 1926.

1893

V ráji šumavském.

Vilímek, Praha 1893. 443 stran.

Román z okolí Horské Kvildy a Srní na osudu zámožného Podhamerského sedláka zobrazuje tragické důsledky pýchy a rozmařilosti, které v době přechodného rozmachu dřevařství a

povoznictví v 70. letech 19. století (způsobeném strašnou vichřicí z roku 1870) vedly k rozvratu životních hodnot obyvatel Šumavy. Protikladem furiantského hospodáře je známý silák, obr a poctivý muž z Horské Kvildy Rankl Sepp, vlastním jménem Josef Klostermann (viz kapitola 4.3).

Autorovo druhé nejvydávanější dílo, které se v roce 2004 dočkalo patnáctého vydání.

1894

Ze světa lesních samot.

Jos. R. Vilímek, Praha 1894. 317 stran.

První román, v němž autor vzdal hold Šumavě, vypráví o tvrdém životě lidí ve "světě lesních samot" na samém sklonku 19. století, o životě dřevorubců a lesníků a o jejich boji s nespoutanou přírodou, s pytláky, pašeráky a zloději skotu.

Klostermannovo bezesporu nejznámější a nejvydávanější dílo, které se dočkalo zatím rekordních dvaceti vydání (poslední z roku 2003).

Podle vůbec prvního scénáře Otakara Vávry jej zfilmoval Josef Miroslav Krňanský v roce 1933. Hudbu složil E. F. Burian, který si zároveň zahrál zpívajícího dřevorubce.

1895

Za štěstím: román ze života vídeňských Čechů.

Vilímek, Praha 1895. 443 stran. Ilustroval Věnceslav Černý.

Edice Vilímkova illustrovaná knihovna rodinná.

Román zachycuje drobné příběhy ze života Čechů, kteří odešli hledat štěstí do Vídně, a varovně ukazuje proces jejich odnárodňování. Jedna dějová linie líčí osud vykořisťované dělnické rodiny, druhá pak příběh chudé dívky, která svůj

pěvecký talent uplatní za cenu zapření svého původu a za odpadlictví později draze zaplatí. Obě linie spojuje postava českého medika.

K. K. měl kvůli tomuto pročeskému románu veliké potíže v zaměstnání, viz kapitola 4.4.

1896

Skláři: historie z pokolení do pokolení.¹⁹

Jos. R. Vilímek, Praha 1896 (nebo 1897). 368 stran. Edice Vilímkova knihovna rodinná.

Hlavními postavami románu jsou příslušníci dvou sklářských podnikatelských rodin, z nichž jedna je původu francouzského (Chabléovi) a druhá českého (Haslingerovi). V jejich životech je výrazně exponována sentimentalita a osudovost. Dílo je současně i obrazem sociálních poměrů na Šumavě.

V srdci šumavských hvozdů.

Vilímek, Praha 1896. 380 stran.

Obsahuje povídky: Čaroděj, Schovanec, Vodní supové, Nová křídlovka, Červené srdce, Oční nákaza, Dva chytráci, Poručík, Rychtářův syn, Spravedlnost lidská, Vánoce pod sněhem.

Příběhy ze života šumavských lidí na konci 19. století – dřevorubců, lesníků, sklářů i pašeráků a pytláků, lidí svérázných, navenek drsných, ale s citlivým srdcem. Povídka *Vánoce pod sněhem* je inspirována Klostermannovým otcem lékařem, který byl na svůj první Štědrý večer v zaměstnání povolán k těžce zraněnému dřevorubci a chalupu zcela zasypal sním, takže musel strávit Vánoce s mrtvolou.

¹⁹ Veškerá další vydání vyšla pod názvem *Skláři*. Román.

1898

Domek v polední ulici. Povídky.

Vilímek, Praha 1898

1899

Hostinný dům. Román.

Jos. R. Vilímek, Praha 1899. 236 stran.

Děj se odehrává v šumavské obci Strašín. Stěžejní postavou je hostinský Prokop Bořita z Račeně, který si v budově bývalé „rychty“, tedy sídla správního úředníka oblasti, otevře zájezdní hostinec.

1901

*Kam spějí děti. Pošumavský román.*²⁰

Vilímek, Praha 1901. 528 stran. Edice Vilímkova knihovna.

Zchudlá Šumava již nedokáže uživit svoje „dětí“, které proto odchází do světa, hlavně do Vídně, a již se nevracejí. Většina z nich propadá zkáze, jen pevné povahy vydrží. Taková je hlavní hrdinka románu, Fanny Podílských, která se z Vídně vrátí zachránit rozpadající se hospodářství.

1903

Bílý Samum.

Jos. R. Vilímek, Praha 1903. 122 stran

Zahrnuje: Co Nový rok dědečkovi nadělil, Vánice, Stará teta.

Tento soubor obsahuje i líčení jedné z tragických příhod, které se zvláště v zimě na Šumavě stávaly. Skupina šestadvaceti dětí se vrací ze školy domů, přepadne je sněhová bouře a všechny umrznou.

²⁰ V posledním vydání z r. 1944 se román jmenuje *O srdce člověka*.

1905

Světák z podlesí. Román.

Jos. R. Vilímek, Praha 1905. 599 stran.

Román je inspirován osudy tzv. Světáků – obyvatel obce Stachy na Prachaticku, kteří každoročně na jaře vyráželi do světa a vydělávali si jako zedníci či velmi žádaní cirkusoví muzikanti. Na zimu se vraceli domů, žili z úspor a jako přivýdělek vyráběli dřevěné hračky či nářadí (viz kapitola 5.1).

1907

Ve světlech a stínech Bábelu.

Vilímek, Praha 1907. 501 stran.

Obsahuje povídky: Kam zapadly, Kandidátka, Oběť, Našli se, Syn Marabutův, Kroumír, Z cest.

Soubor fejetonů psaných původně pro německy psaný časopis staročeské strany *Politik*, inspirovaných Klostermannovým delším pobytem ve Francii u svého bratra Fritze (viz kapitola 4.3 – Toulky nejen šumavské).

1908

Pošumavské rhapsodie.

Jos. R. Vilímek, Praha 1908. 356 stran.

Obsahuje povídky: Vojta Kudrna, Malenovský Tell, Menažerie, Šupák, Dvě gardy, Záloženská knížka, Slepíčí vojna, Nioba z Malče, Na všecky vyžrával, Výstřel v lese, Čemu se člověk ve světě naučí, Mušketýr.

Drobné vzpomínkové příběhy líčí život lidí na Šumavě na konci 19. století, kdy jsou osudy hrdinů určovány nejen drsnou přírodou a jejím neměnným cyklem, ale i tradicemi, které si za

staletí vynutily zvláštní podmínky soužití v tomto svérázném kraji.

Urvané listy. Povídky.

Vilímek, Praha 1908. 334 stran.

Obsahuje kresby: Společnost pod kaštanem, Boj za právo, Můj přítel Gabriel, Na cestě k domovu (jak K.K. zabloudil v noci cestou ze školy v Písku domů do Kašperských Hor, viz kapitola 4.3), Sylvestr s Aničkou, Zmizela, Ohnivé sloupy nad Hirschenštejnem, Začarovaná lahev, Potrestán, Panský sport, Pan radní, V tísní.

Ze šumavského podlesí.

Vilímek, Praha 1908. 354 stran.

Obsahuje povídky: Pan vrchní, Páni na Břížkovicích, Za věrné služby.

Další soubor povídek z autorovy milované Šumavy. Kromě líčení přírody a vykreslení života místních lidí se dočkáme i ponaučení z chyb hrdinů.

1909

Mlhy na Blatech.

Jos. R. Vilímek, Praha 1909. 652 stran.

Středem románové kroniky, zasazené do malebné krajiny jihočeských Blat (kraj mezi Netolicemi a Hlubokou nad Vltavou), jsou osudy příslušníků dvou povahově odlišných selských rodin. Sedlák Potužák, člověk mravně pevný, je představitelem jihočeského tradicionalismu a lásky k půdě. Příkladem úpadku jihočeského selství je naopak rodina Krušných. Sedlák Krušný, Potužákův přítel, je tak znechucen

hádavou ženou a zkaženými dětmi, že s nejstarším synem prchá do Ameriky.

Samostatnou epizodu tvoří mravní obroda mladého sirotka, který se mění z potulného pytláka na poctivého baštýře²¹.

Zfilmováno Františkem Čápem roku 1943.

Z dobrého srdce. Povídky.

Vilímek, Praha 1909. 492 stran.

Obsahuje povídky: Z dobrého srdce (též „V zlatém věku mladosti“), Pan profesor, Plzeňské silhouetty, Špás, Kus cukerinu, Dobře se oženil, Vídni třeba čelit.

1910

Odyssea soudního sluhy. Povídky.

Vilímek, Praha 1910. 320 stran.

Humorná, až satirická povídka o soudním sluhovi z Kašperských Hor, který má za úkol v zimě doručit spis do vzdálené vsi a bloudí po všemožných adresátech téhož jména v několika osadách.

Obsahuje také povídky: Kaplanův Štědrý večer, Strýček z nebe (též Cesta do nebe), Přiletěl stín, Čaroděj ve vlčím dole, Družkou, maminkou a sestrou, Cyril Dubický.

1911

Robinson na Otavě a jiné povídky. Pro mládež.

Jos. R. Vilímek, Praha 1911. 207 stran. Ilustroval Věnceslav Černý. Edice Vilímkova knihovna malého čtenáře.

Obsahuje povídky: Svalený balvan, Dědova vina, Pytlák.

²¹ Pracovník starající se o rybníky.

1913

Suplent. Román I-IV.

Vilímek, Praha 1913. Díly mají 391, 364, 341 a 377 stran.

Román o životě na pražském gymnáziu v 70. letech 19. století. Autor dává z vlastní zkušenosti pedagoga v Plzni kriticky nahlédnout do tehdejších školských poměrů, ukazuje, jakou bídou se museli probíjet suplenti a jak je křivily, korumpovaly a morálně podlamovaly všechny nedůstojné závislosti finanční i společenské.

1914

Vypovězen: obraz ze života jihočeských drobných lidí. Črta.

Jos. R. Vilímek, Praha 1914. 227 stran.

Románové podobenství o člověku bez práce, který je vystaven zvůli vládnoucích boháčů. Tragickým hrdinou je venkovan z vesnice na Blatech Váša Křenek, jehož z domova vyhání bída. Pro nepatrný přestupek je uvězněn. Usazuje se v bohaté vesnici jako tovární dělník a snaží se začít novou existenci. Ale i odtud ho vyhání surovost sedláků, neschopných soucitu a porozumění.

Žichovičtí půlpáni. Román.

Jos. R. Vilímek, Praha 1914. 392 stran.

Humorný pohled do žabomyších sporů „půlpánů“ neboli nižších úředníků a zřízenců v Žichovicích pod Rábím (okres Klatovy), milovaném místě z Klostermannova mládí.

1915

Ecce Homo! Román.

Vilímek, Praha 1915. 574 stran.

Sociální román o ztroskotaném manželství se odehrává v obci Vacov na Prachaticku. Manžel – světák (viz kapitola 5.1) Váša Šára odchází za sezónní prací do Saska, aby vydělal na splacení dluhů. Žena zatím podlehne svodům jeho bratra. Muž se s ní po návratu rozejde, ona se po letech zklamaná vrací, dosáhne odpuštění, avšak po čase opět utíká...

Mrtví se nevracejí. Prózy.

Vilímek, Praha 1915. 343 stran.

Obsahuje črty Bába, Něco, Paralysis moralis, Sekundář, Různé vzpomínky z mládí.

1919

Pozdní láska. Román I-II.

Jos. R. Vilímek, Praha 1919. 358 / 372 stran. Edice Vilímkova knihovna.

Důvěřivý stárnoucí vinárník se zaplete se svou novou hospodyní. Neprohlédne včas, že vychytralá vdova se vetřela do jeho přízně, doufajíc v tučné dědictví – to vše ke škodolibé radosti obyvatel maloměsta.

Zfilmováno Václavem Kubáskem roku 1935.

1920

Zmizelá osada: šumavský román.

Vilímek, Praha 1920. 254 stran. Edice Vilímkova knihovna.

Obsahuje povídky: Dřevařská osada pod Plohausenem, Ti tu a oni tam, Žert se podařil, Selhalo, Divoké včely.

Děj první povídky se odehrává v nepřístupné osadě u říčky Křemelné. Mladý dřevorubec si chce vzít sousedovu dceru, jeho hamižný otec však požaduje po nevěstě věno a způsobí tak

bezděčně, že její matka utýrá zmrzačeného syna. Krutý čin nejenže rozdělí oba mladé lidi, ale sousedé vyloučí hříšníky ze svého středu. Všechny pak stihne zasloužený trest.

1921

Kulturní naléhavost. Stať.

Jos. R. Vilímek, Praha 1920. 68 stran.

1922

Dokonalý kavalír.

Jos. R. Vilímek, Praha 1922. 300 stran. Edice Vilímkova knihovna.

Obsahuje: Dokonalý kavalír, Děti vystěhovalých, Koupil na oko, Sláviččiny jesličky, Nerozuměli si, Novoroční noc rozhodla, Pominul se, Korálky.

1923

Na útěku. Vzpomínka na rok 1866.

Vilímek, Praha 1923. 214 stran.

Veselé vyprávění o pěším putování medika Klostermanna s přáteli z Vídně až do Čech během prusko-rakouské války.

Posmrtně:

1923

Klostermann mládeži. Výbor ze spisů. Upravil F. J. Čečetka.

Vilímek, Praha 1923. 284 stran, 16 obrazových příloh.

(První výbor z Klostermannova díla, který vyšel bezprostředně po jeho smrti v témž roce. Další výběry, vyšlé s větším časovým odstupem, neuvádíme.)

1924

Pan Zbyněk Bukvice na Čakanově: román I-IV

Jos. R. Vilímek, Praha 1924. Jednotlivé díly obsahují 414, 411, 414 a 327 stran.

Příběh šumavského šlechtice, posledního svého rodu, je prodchnut melancholií a zčásti trpí patrným úbytkem Klostermannových tvůrčích sil.

1925

Na horké půdě. Přeložil Max Regal.

Jos. R. Vilímek, Praha 1925. 196 stran.

Původně patnáct črt z let 1886–7 nazvaných *Allerhand Spritzfahrten*, k nimž překladatel přidal ještě šest z roku 1882.

Šumavské povídky.

Jos. R. Vilímek, Praha 1905. 297 stran.

Obsahuje povídky: Srul, Sousedé, Návrat šumařův, Matrikář, Přívozníkova dcera, Černý pátek, Úzkosti pana státního návladního, Když pan kancelista postoupil, Přižívoval se, Potopa v Americe, Co způsobilo osudné Velikonoce?, Petr Řimbaba, Revoluce v Písku.

Ze Šumavy: črty.

Jos. R. Vilímek, Praha 1925. 170 stran.

1926

Červánky mého mládí. Díl 1.

Jos. R. Vilímek, Praha 1926. 296 stran.

Obsahují čtyři části: Dvojí černý čin. V ráji dětství. Pod černou věží. Do první lásky. K první části jsou ještě připojeny: Z mého

rodinného alba. Osudné Velikonoce (příběh zřícení mostu v Sušici, jíž byl K. K. svědkem, viz kapitola 4.3). Zkouška.

Červánky mého mládí. Díl 2.

tamtéž, 384 stran.

Prázdniny na Šumavě a jiné kresby. Přeložil Max Regal.

Jos. R. Vilímek, Praha 1926. 330 stran.

1928

Dalčické panstvo. Ztracený román. Upravil k vydání a předmluvu napsal Max Regal.

Český deník, Plzeň 1928. 92 stran.

Z mého revíru. Povídky a kresby. Přeložil Max Regal.

Jos. R. Vilímek, Praha 1928.

4.2 Analýza literární tvorby

Dříve než se budeme zabývat obsáhlou literární tvorbou Karla Klostermanna, zmiňme se nejprve o tom, jak se vlastně stal spisovatelem. On sám se totiž původně dát na literární dráhu přímo nechtěl. Nikdy se ani nijak kategoricky nevyjádřil, co jako mladík zamýšlel v životě dělat. Co nechtěl zcela určitě, bylo stát se lékařem; medicínu studoval jen kvůli otci a podle toho to také dopadlo (viz kapitola 4.3). Ale s odstupem se zdá, jako by ho osud vždy k nějaké profesi náhodou přistrčil.

Když po předčasném konci studií narychlo vzal dočasné místo vychovatele v rodině hospodářského ředitele Kučery v Žamberku, byly to dle vlastních slov dva nejšťastnější roky v jeho životě. Co ale dál? Jeho finanční situace byla jako

obvykle zoufalá. Tamní rodák, s nímž se seznámil, vídeňský profesor Albert, mu dohodil místo v pročeském časopisu *Wanderer*; stal se tedy z dne na den reportérem. Po roce však vypukla hospodářská krize, list byl pozastaven a Karel byl opět bez práce. Vrátil se do Čech a chtěl se poohlédnout po jiném novinářském postu, ale jeho autoritářský otec ho donutil, aby vzal první možnost, jež se naskytla: suplent na gymnáziu v Plzni. A tak se tedy budoucí Básník Šumavy, který tehdy neměl ponětí, jakým velikánem se stane pro svůj milovaný český národ, stal učitelem a zůstal jím až do penze – celých pětatřicet let.

To ovšem stále nevysvětluje, jak se ctihodný pan profesor jazyků stal uctívaným spisovatelem. To bylo tak: v únoru roku 1885 ve zralém věku sedmatřiceti let navštívil Klostermann v Praze svého bývalého šéfa z *Wandereru*, nyní šéfredaktora německy psaného listu staročeské strany *Politik* Václava Nedomu. Ten mu nabídl, zda by se nechtěl stát jejich plzeňským dopisovatelem. Jelikož ale profese pedagoga zakazovala jakékoli politické aktivity, dohodli se po Klostermannově typickém sebepodceňujícím zdráhání, že napíše něco „pod čarou“. A tak po návratu do Plzně ihned usedl a napsal německy cestopisnou črtu z Francie, kde před jedenácti lety strávil u bratra prázdniny. Měla úspěch, stejně jako šest dalších, ale došly nápady; tak dlouho tam zase přeci jen nepobyl. Tu ho napadlo, že by snad čtenáře mohlo zaujmout, kdyby jim podrobně vylíčil minulé i současné poměry Šumavy a jejích obyvatel. Ony rázovité končiny byly totiž v té době doslova odloučeny od ostatní „civilizace“ a prakticky neznámé, a byl-li někdo povolán o nich psát, byl to právě on, který její taje už od dětství důvěrně znal.

A tak vznikla rubrika *Heiteres und Trauriges aus dem Böhmerwalde* (otrocky přeloženo To veselé i to smutné ze Šumavy) plná okouzlujících črt, které psal pod pseudonymem, druhým křestním jménem Faustin. Úspěch to byl nečekaný! Čtenáři se nemohli dočkat dalšího fejetonu a zvědavost budilo tajemství, kdo je ten, co tak krásně německy píše a česky cítí – jestli zázrakem osvícený a spravedlivý Němec, respektive „rakušák“, nebo výtečnou němčinou vládnoucí Čech. (Což je mimochodem v Klostermannově věci náhodou velmi případná spekulace, které se podrobně věnujeme v kapitole 4.4). Vědělo se jen, že autor je rodilý Šumavan (což paradoxně nebyl, protože se narodil v hornorakouském Haagu a do Sušice se rodina přestěhovala až po roce).

Klostermann byl časem z mnoha stran vyzýván, aby vydal své črty souborně. Po obvyklém váhání jich tedy vybral asi třetinu a v roce 1890 je vydal vlastním nákladem u firmy Maasch v Plzni pod názvem *Böhmerwaldskizzen* (Šumavské skici). A tak v jeho dvaadvaceti letech spatřila světlo světa první z dlouhé řady Klostermannových knih a jediná, kterou napsal německy.

Jeho literární činnost nesledovala jen čtenářská obec, ale pochopitelně ji také se zájmem kvitovali jiní literáti a novináři. Hned po vydání knihy mu napsal redaktor revue *Osvěta* Václav Vlček, jestli by dokázal a chtěl psát také česky a pokud ano, zda by pro *Osvětu* napsal pošumavskou povídku. Vzhledem k tomu, jakým stylem Vlček své dopisy formuloval, není těžké uhodnout, zda Klostermann souhlasil. I jako příklad formy korespondence té doby si dovolíme ukázkou z Vlčkova dopisu z 25. srpna 1890: „Když jsem nyní znovu přečetl vaše *Črty šumavské*, pokud jsou v knihu pojaty, teprve jsem poznal, jak

bohatý a vzácný to máte literární materiál ze svých mladých let. Turgeněv mohl by Vám záviděti. Vy však nemusíte v tom ohledu záviděti ani Sealsfieldovi.(...) Vaše upomínky posvěceny jsou zlatou poesíí mladého věku – jaké to celé neocenitelné poklady! K tomu Váš vytríbený vkus, světový literární rozhled, duchaplný sloh, slovem vše, abyste skvostný onen materiál zužitkoval. Věčná by byla škoda, kdyby se to nestalo, kdyby onen poklad Váš zůstal z největšího dílu zakopán!“ (Regal, 1926, s.91)

Poklad naštěstí pro Václava Vlčka i pro českou literaturu zakopán nezůstal, protože už na podzim téhož roku spatřila světlo světa Klostermannova první česká povídka *Rychtářův syn*. O rok později ji následoval román *Ze světa lesních samot*, a to byl začátek řady vynikajících titulů, na které se nyní podrobně podíváme.

Karel Klostermann byl skutečně plodným beletristou. Jen množství povídek a románů napsaných česky dosahuje asi stošedesátky. Publikoval téměř ve všech významných českých časopisech, novinách či almanaších jak pod jménem svým, tak pod pseudonymy Faustin nebo Doubravský. Jeho úctyhodnou tvorbu lze zhruba rozdělit do tří oddílů – romány a povídky šumavské, díla situovaná mimo Šumavu a knihy vzpomínek.

4.2.1 Šumavské romány a povídky

V době, kdy Klostermann začínal svou spisovatelskou dráhu, tedy kolem roku 1885, byla Šumava neznámou a nepřístupnou džunglí. Byl to tedy právě on, kdo ji tak nově a s důvěrnou znalostí literárně objevil, a proto lze jeho šumavskou tvorbu považovat za nejdůležitější. Klíčové jsou hlavně romány

Ze světa lesních samot, V ráji šumavském, Skláři a Kam spějí děti, kterým se budeme v této kapitole věnovat podrobněji.

Ze světa lesních samot napsal Klostermann roku 1890, následně byl na popud redaktora Václava Vlčka otištěn na pokračování v *Osvětě* a roku 1894 došlo na první knižní vydání. Zajímavé je, že Klostermann se původně obrátil na nakladatelství J. Otto, ale román mu byl vrácen, což ho velmi roztrpčilo. Pomohl mu významný český historik, politik a pedagog, profesor Antonín Rezek, který domluvil vydání s pražským nakladatelem Josefem Richardem Vilímkem. Ten Klostermannovi velkoryse – dnes můžeme říct prozíravě – nabídl, že mu vydá všechna díla, která napíše, což vedlo k pozdější dlouholeté plodné spolupráci (Mašek, 2008, s.15).

Román byl kvůli zdánlivé dějové výlučnosti neprávem označován za „romantickou idylu“ – ovšem opak je pravdou! Vždyť co je idylického na pravdivém zobrazení tohoto odlehlého horského kraje uprostřed hlubokých lesů, kde je život těžký a tvrdý, stejně jako povaha zdejších obyvatel. A v tom je právě Klostermannovo mistrovství – umění dokonale charakterizovat své postavy, až z nich vytváří přímo živoucí typy. Příkladem je zejména postava hajného Vavrucha, který je přímo chmurným ztělesněním staré, kruté, nesentimentální Šumavy, kde beze zbytku platí Vavruchovo oblíbené „kdo s koho“. Jeho posedlost bojem proti pytlákům ho dohnala až k jejich chladnokrevnému zabíjení, což šokovalo jeho nového nadřízeného, revírníka Kořána:

„Vy jste na ně chodil jako na čekání?“

„Bylo třeba – při prvním jsem se jen hájil.“

„Ale ostatní?“

„Šli se pomstít, musil jsem je předcházeti.“

„A kolik jest jich --?“ Revírník jako by se bál domluvit, zatajil slovo. Vavruch nevrle hlavou potřásl, povznesl na okamžik pichlavé své oko, ale hned je zas sklopil a děl skoro šeptem: „Což já vím! Několik jich tam leží!“ (Klostermann, 1956, s.33)

Kromě mistrovské typizace je ovšem Klostermann nepřekonatelný i v neméně důležitém líčení přírodních scénérií, na jejichž pozadí se román odehrává. Na mnoha stranách před čtenářem vyvstává obraz letních dnů, podzimní barevnosti, prudkých bouří i krutých zim. Líčení zimních scén jde Klostermannovi patrně nejlépe – vichřice, chumelenice, kdy pod sněhem mizí celé chalupy a kraj je odříznut od světa po dlouhé měsíce, a když sníh zmrzne, nastává dřevorubcům ze samot těžká práce se svážením dříví. Často přitom člověk zahyne a tak nastává nová starost, jak dopravit nebožtíka na daleký hřbitov. Je zřejmé, že takovéto scény vycházejí z autorových vlastních otřesných zážitků, neboť se k této tématice opakovaně vrací. Román měl u čtenářů zasloužený mimořádný úspěch a spolu s pozdějšími díly zajistil Klostermannovi přední místo mezi autory venkovské realistické prózy.

Ještě o něco realističtější stupeň typizace najdeme v následujícím románu *V ráji šumavském* z roku 1893, který časově navazuje na konec předchozích *Lesních samot*. Skutečným pozadím pro příběh je hospodářská změna, která na Šumavě nastala po zhoubné vichřici 26. října 1870 (viz kapitola 5.1). Kvanta zporáženého zdravého dřeva si žádala urychlené zpracování a odvoz, protože do padlých i stojících kmenů se dal kůrovec. Aby se do zamořených oblastí dalo proniknout, bylo třeba teprve vybudovat síť cest a silnic, po kterých se na náhle rušnou Šumavu hrnuli sezónní dělníci-dřevorubci až z Itálie. Místní zanechávali polního hospodářství a vrhali se na výnosné

povoznictví; nově nabytý blahobyt s sebou ovšem přinesl své nešvary – alkoholismus, hráčství, rozmařilost a život ze dne na den. Po opadnutí tohoto boomu si pak zchudlí vesničané nedokázali zvyknout na bývalou každodenní dřinu, zadlužovali se, leckdy prodávali lesy i hospodářství a stěhovali se pryč (Tichý, 1956, s.15). Tento mravní i hospodářský rozvrat Klostermann popisuje na příkladu sedláka Podhamerského a jeho rodiny, jedné z autorových nejpovedenějších postav vůbec. Neméně zdařile je zde vykreslen i jeho skutečný žijící protějšek a Klostermannův předek, svědomitý a rozšafný stařec Rankelský Sepp (viz kapitola 4.3).

A jako v předchozím románu, i zde nás samozřejmě upoutá autorovo nepřekonatelné líčení krásy i hrůzy hlubokých šumavských hvozdů, v létě i v zimě, za sněhových vánic i letních bouřek a polomů, líčení tvrdé a nebezpečné práce dřevorubců či povozníků včetně dramatických převratů a mravních poklesků v jejich životech.

V dalším svém velkém románu *Skláři*, jehož dějištěm je šumavská Hůrka, použil Klostermann rodinné příběhy svých předků z matčiny strany, rodů Abélé a spřízněných Hauerů, kteří byli už od 18. století majiteli velkých šumavských skláren (viz kapitola 4.3). V knize jsou jména sice změněna, přesto lze snadno odhalit jejich předobraz. I zde Klostermann používá osvědčenou metodu konfrontace dvou protichůdných typů, např. starého Haslingera a starého pana Chablé. Jádrem děje je opět skutečný způsob obživy tehdejší Šumavy – sklářství, typické pro tento kraj, dokud nemuselo ustoupit výrobě založené na levnějším uhlí v jiných regionech. Autor věrně zachycuje typizovaný rozkvět a úpadek rodinného sklářského podniku tak, jak se to v minulosti skutečně často dělo. Mnoho

tehdejších firmiček bylo pohlceno konkurencí a jejich majitele čekal neveselý osud. A nechybí ovšem ani oblíbené popisné části jako líčení zimních neštěstí, zrádnost temných močálů, ale i realistický popis samotné práce v hutích.

Jakýmsi zakončením předcházejících děl, hlavně tedy prvních dvou, je Klostermannův čtvrtý velký román *Kam spějí děti* z roku 1901. Šumava už zde není, co bývala, je po všech těch převratných hospodářských změnách zchudlá a nedokáže uživit svoje „děti“. Dravý, bezohledný kapitalismus zasáhl příliš hluboko do tradičního způsobu života a fatálně ničí mnohé existence (Tichý, 1956, s.16). Šumavané odcházejí jako světáci (viz kapitola 5.1) za lepším hlavně do Vídně a málokterý se vrátí. I ve světě ale nejsou podmínky k životu o nic lepší, a tak většina emigrantů upadá v nové domovině do ekonomické i mravní zkázy. Jen silné, ryzí charaktery se dokážou udržet, a k těm patří i hlavní hrdinka, Fanny Podílských, která se z Vídně vrátí a pevnou rukou se ujme živořícího, lehkomyšlným otcem zadluženého hospodářství. Jejím slabošským protějškem je zde její budoucí manžel, nesmělý dobrák Florian Reeb. Tuto mileneckou dvojici Klostermann mistrovsky vylíčil pomocí svého oblíbeného kontrastu povah.

Kromě těchto hlavních románů napsal Klostermann také řadu drobných povídek, skic a fejetonů inspirovaných vlastními vzpomínkami či vyprávěním svého otce – lékaře, které byly shrnuty do množství svazků, uvedených podrobně a přehledně v kapitole 4.1; jmenujme například *V srdci šumavských hvozdů*, *Pošumavské rapsodie*, *Urvané listy*, *Odyseja soudního sluhy*, *Dokonalý kavalír*, *Zmizelá osada* či posmrtné *Z mého revíru*.

4.2.2 Dílo mimošumavské

Řadu svých románů a povídek umístil Klostermann mimo svou milovanou Šumavu. Vždy jde ale o prostředí, se kterým je důvěrně obeznámen. V první řadě je to důležitý román *Za štěstím*, který vyšel poprvé v *Osvětě* roku 1893 a následně knižně u J. Vilímka. Odehrává se ve Vídni a Klostermann v něm hojně využívá svých zkušeností s dojmy, které tam načerpal při svých krušných studiích medicíny.

Sledujeme zde osudy vídeňských Čechů – emigrantů, přicházejících sem v 60. a 70. letech 19. století hlavně z jižních Čech a Pošumaví „za štěstím“, které doma nenacházejí: dělníků, řemeslníků, úředníků, pradel, švadlen, studentů, umělců a mnoha jiných figurek. Jednotlivé charaktery jsou opět vylíčeny velmi živě, plasticky a s pochopením. S napětím sledujeme jejich rozličné osudy: někteří ztroskotají, část se jich vrací s nepořízenou, jiní se uchytí a prosperují a někteří se tak bohužel odnárodňují a odcizují své domovině. Tento pročesky laděný román způsobil Klostermannovi nemalé problémy jak společenské, tak v jeho profesi pedagoga, čemuž se podrobně věnujeme v kapitole 4.4.

Podobné tématice se věnuje i román *Světák z Podlesí* z roku 1905. Hrdinou je muž, který kvůli nouzi a hospodářské chudobě svého kraje odešel jako „světák“ do ciziny, kde se rozmohl a po letech se vrací do rodného Pošumaví, kde kupuje statek a chce hospodařit. Přes všechnu dřinu ho ale stíhá samý neúspěch, neuživí se a tak mu nezbývá, než vše opustit a znovu odejít do světa.

Další ze svých zajímavých charakterů líčí Klostermann v sociálním románu *Ecce homo!* z roku 1915. Hrdinou příběhu odehrávajícího se na Prachaticku je světák Váša Šára, kterému

se žena spustí s jeho vlastním bratrem, zatímco odešel do Saska za živobytím. Je to člověk předobrá, až slabošský, pokorný, plný křesťanské lásky k bližnímu; ztělesnění principu „neodpírat zlu“. Dílo jako vždy vyniká dokonalým odpozorováním a přesnou charakteristikou postav.

Na podobném psychologickém základu stojí také črta *Vypovězen*, uveřejněná poprvé v týdeníku Máj v roce 1908, knižně 1914. Tento obrázek ze života drobných jihočeských lidí se odehrává na Blatech, ve vesnici mezi Hlubokou nad Vltavou a Netolicemi. Hrdina Váša Křenek, tovární dělník, je povaha stejně utlačená a pasivní jako jeho jmenovec z *Ecce homo!*. Kdysi byl ve vězení za krádež ryb, teď žije vzorně a tvrdě pracuje pro rodinu. Bohatý starosta Frček ho ale přesto nechá z obce vypovědět. Váša se musí odstěhovat, ale do rodné vsi na Plánicku nemůže, protože by se tam neuživil. Bídu tře i jako dělník u vápenných pecí v Hydčicích u Sušice, odchází tedy do Plzně a nakonec skončí jako horník v uhelné pánvi někde v severozápadních Čechách. Z románu jasně vyznívá Klostermannův soucit s nevinně pronásledovaným malým člověkem a kritika tehdejší zbohatlické společnosti, zvlášť nadutých necitelných sedláků (Tichý, 1956, s.18).

O poznání odlehčenější, až satirický je román *Žichovičtí půlpáni* z roku 1914. Dějištěm jsou Klostermannovy milé Žichovice pod Rábím na Otavě (okres Klatovy), kde trávil mládí. S humorem sobě vlastním zde vykresluje drobné spory a půtky místních „půlpánů“ čili úředníků, zřízců a sluhů s měšťany.

Ovšem nejpopulárnějším Klostermannovým románem – samozřejmě vedle hlavních děl šumavských – jsou beze sporu *Mlhy na Blatech* z roku 1909, rozsáhlá souběžná historie dvou spřátelených bohatých selských rodů, Potužáků žijících

v blatské vsi Plástovice (okres České Budějovice), a Krušných ze sousedních Pašic. S rodinou Jakuba Krušného to jde s kopce. Pije, protože má ženu semetrikou a osm nevycválaných hýřivých dětí, z nichž jedině nejstarší Jakub (30) se alespoň zajímá o hospodářství. Po mnoha peripetiích to otec a syn už s protivným příbuzenstvem nevydrží a odcházejí do Ameriky.

Krušného blízký přítel Jouza Potužák má děti Václava a Apolenu a vychoval i osmnáctiletého sirotka Vojtu, který u něj dělá obyčejného „hříbka“ neboli pasáka koní. Je to neotesaný svéráz a samorost, který se toulá a pytláčí na Blatech. Jednou tam ale zachrání Apolenu, když ji přepadne mládek ze mlýna, a tak mezi nimi vzklíčí láska. Starý Potužák nejdřív nechce ani slyšet – selská dcera a čeledín! Vojta tedy odchází na vojnu, naučí se číst a psát, pracuje u dráhy, vrací se na Blata, a když se stane úctyhodným knížecím baštýřem, mohou se s Apolenou po deseti letech šťastně vzít.

Čtenáře už tehdy upoutalo nezvyklé prostředí románu, a okouzluje dodnes: je to svět malebných blatských rybníků a pastvin a všeho, co s nimi souvisí – svět rybářů, pytláků, hospodářů na pověstných blatských gruntech a podobně. S tímto krajem se Klostermann důvěrně seznámil při svých častých pobytech zde (viz kapitola 4.3).

Jedním z nejrozsáhlejších autorových románů (čítajícím dohromady bezmála 1500 stran!) je čtyřdílný *Suplent* z roku 1913. I zde vychází z osobní znalosti poměrů a prostředí, v nichž se pohybují jeho hrdinové; tentokrát jde o zatuchlé ovzduší starého rakousko-uherského gymnázia v Praze. Když román vyšel, vzbudil značný rozruch, protože si Klostermann opravdu nebral servítky. Zúročil své krušné zkušenosti suplenta na plzeňském gymnáziu (viz kapitola 4.3) a vylíčil popravdě

poměry v tehdejší mocnářském školství. Jde o místy až ostrou brilantní satiru nemožně zbyrokratizovaného systému, v němž trpí jak studenti, tak ještě neotřílí začínající učitelé. Ještěže byl Klostermann v té době už šest let v zaslouženém důchodu, jinak by jeho pedagogická dráha rychle skončila!

K posledním Klostermannovým románovým výtvorům, na kterých souběžně pracoval na sklonku života, patří ještě dvoudílná *Pozdní láska* (1919) a čtyřdílný *Pan Zbyněk Bukvice na Čakanově* (1924). První z nich líčí osud stárnoucího vinárníka v pošumavském městě, který se zaplete do erotického poměru se svou mladou hospodyní. Ta ho ale nestydatě využívá a odírá k velkému posměchu ctihodných spoluobčanů.

Více než patnáctisetstránkový *Pan Zbyněk Bukvice na Čakanově* je životní příběh nepříliš bohatého pošumavského šlechtice, posledního svého rodu, velkostatkáře, u něhož přese všechny jeho kladné lidské vlastnosti cítíme slabou vůli a jakousi trpnost či melancholii. Povahou je podobný Vášovi Šárovi z *Ecce Homo!* či Vášovi Křenkovi z *Vypovězen*. Bohužel, nelze si nevšimnout značné rozvláčnosti, která je na škodu celkové románové stavbě a odráží pokles Klostermannových tvůrčích sil.

Seznam této skupiny děl opět doplňuje několik souborů povídek, vesměs ironicky čelících německému šovinismu v poněmčených částech Čech (Tichý, 1956, s.19). Jsou to *Domek v polední ulici*, *Z dobrého srdce*, *Mrtví se nevracejí* a posmrtně *Na horké půdě*.

4.2.3 Knihy vzpomínek

Neméně zajímavou součástí Klostermannovy tvorby jsou jeho knihy vzpomínkové. Vzpomínky na dětství, mládí, studie, cesty či vyprávění jeho otce jsou samozřejmě obsaženy i v dílech výše uvedených.

První souvisle uspořádané vzpomínky *Ve světlech a stínech Bábelu* (1907) vznikaly původně pro list *Politik* za autorova dvojího pobytu v Paříži u bratra Fritze a na francouzském venkově, který na něho udělal nezapomenutelný dojem. Setkání s místními figurkami líčí už tehdy svým osobitým stylem, který později beze zbytku využil v románech.

V knize *Na útěku* z roku 1923 vzpomíná Klostermann, jak coby medik v roce 1866 během vypuknutí rakousko-pruské války putoval s několika přáteli na prázdniny pěšky z Vídně do Písku a dál až domů do Štěkne. V tomto rozverném odlehčeném vyprávění zachytil mnoho cenných historických drobností a črt.

Hotovou zlatou studnicí vzpomínek jsou pak samozřejmě posmrtně vydané *Červánky mého mládí* z roku 1926. Klostermann se do nich bohužel pustil velmi pozdě a pojal je tak zešířena, že sám uznal nemožnost je dokončit a začal znovu (viz kapitola 4.3). Ani to však nebylo nic platné, a proto se můžeme těšit jen ze čtyř kapitol:

V ráji dětství – vzpomínky na idylická léta volnosti a dovádění s vrstevníky v milovaných Žichovicích pod Rábím u řeky Otavy.

Pod Černou věží – krušný nástup na povinnou školní docházku do Nezamyslic, děsivý prospěch a přestup do Nalžovských hor.

Do první lásky – barvitě slasti i strasti gymnaziálního života v Klatovech a Písku a zejména úsměvný žár platonicky „čisté a naskrze ideální“ lásky k Růžence Fritschové (viz kapitola 4.3).

Z mého rodinného alba – vzpomínky na otce, matku a zvláště na milovanou chůvu Sabinu.

Položíme-li si otázku, kam Karla Klostermanna zařadit z hlediska literární teorie, je zřejmé, že byl klasickým představitelem literárního realismu. On sám svoje umělecké vyznání několikrát obsírně vyjádřil v předmluvách k různým vydáním svých románů a povídek. Zdůrazňuje zejména, že se všechny příběhy jím literárně zachycené opravdu staly: „Neumím naprosto vynalézat ani typů, ani povah, ani událostí, toho daru se mi nedostalo. Osoby, jež předvádím čtenářům, existovaly, a co ve svých románech a povídkách vypravuji, se také stalo; já jsem to pouze kombinoval, uspořádal a v jakýsi celek upravil; je-li v tom realismus, tož jsem i realistou“ (Klostermann, 1956, s.20).

Zdůrazňuje-li Klostermann skutečnou reálnost svých příběhů, není důvod tomu nevěřit. Je však třeba uvědomit si to, co si Klostermann sám z hlediska teorie dost dobře neuvědomoval – že pouhé obkreslování skutečnosti není ještě realismus. Podstata realismu tkví v typizaci, tedy v zachycení postav a dějů, které jsou v určité situaci, prostředí a za daných společenských podmínek charakteristické (Tichý, 1956, s.21). A tato typizace se, alespoň ve většině případů, Klostermannovi podařila, nejlépe pak v jeho největších románech; zejména *V ráji šumavském*. V tom, jak pravdivě vylíčil hospodářský i mravní rozklad rodiny sedláka Podhamerského, jak ukázal destruuující konflikt starého šumavského světa s novým, průmyslovým, v tom je síla Klostermannova realismu.

4.3 Život a jeho odraz v tvorbě

Kořeny. Karel Faustin Klostermann má své kořeny na Šumavě zapuštěny hluboko. Nejstarší zmínky o Klostermannech na Šumavě pochází z 1. poloviny 16. století z Klášterského mlýna na Otavě v dnešním Rejštejně (okres Klatovy). Původně to byl zřejmě majetek některého z klášterů z počátku kolonizace. Z vlastnictví usedlosti tak lze pravděpodobně odvodit původ příjmení Klostermann (das Kloster – něm. klášter), které se v Rejštejně vyskytuje až do 20. století. Na místním hřbitově je pohřben Klostermannův nejmladší bratr Jakub, jenž zde byl farářem, i matka Charlotta rozená Abélé, rozvedená Hauerová.

Pocházel odtud i Gregor Klostermann, který se někdy v 17. století usadil na Horské Kvidě (okres Prachatice). Podle jeho syna Daniela se rodinný statek jmenoval až do svého zániku po 2. světové válce „Danielhof“. Dodnes se po něm jmenuje i cesta z Horské Kvildy do zaniklé obce Zhůří. Při procházce po ní můžeme tzv. Rankelskou pláň, kde žil další z rodu Klostermannů, Josef přezdívaný Rankel Sepp (něm. Rankelský Pepa či Pepík), jedna z hlavních postav vynikajícího románu *V ráji šumavském* (viz kapitola 4.1 a 4.2).

Danielův vnuk Josef narozený roku 1765, Klostermannův dědeček, si vzal Annu Marii Weberovou a přiženil se tak do svobodné rychty Srní, kde byl načas i rychtářem, přestože byl negramotný. Nedbal tedy příliš vzdělání svých deseti dětí, a tak to záviselo hlavně na jeho vzdělanější manželce. Nejmladší syn Josef, Klostermannův otec, se narodil 12. ledna 1814. Když v jedenácti letech těžce onemocněl tyfem či úplavicí, zbožná matka s ním vykonala pouť na Svatou Horu u Příbrami a jako vděk za jeho uzdravení ho zaslíbila Bohu, tedy že se stane knězem. Otec o tom nechtěl ani slyšet, protože podle

tehdejších zvyků měl nejmladší syn zdědit statek. Za dva roky ale umírá a matce tak nestálo nic v cestě, aby synka poslala na studia. Josef absolvoval šestileté gymnázium v Klatovech a filozofii v Praze. Poté ale přes odpor matky, která se s tím nikdy nesmířila, vystudoval medicínu ve Vídni. Promoval 15. června 1841, den po pohřbu matky, která se údajně utrápila svým nesplněným slibem Bohu (Regal, 1926, s.10).

Během studií ho značně podporovala rodina jeho přítele Viléma, bohatý šumavský sklářský rod původem z Arden, Abélé. Po promoci se stal jejich závodním lékařem. Při mnoha četných pobytech u nich se Josef seznámil s jednou z jejich dcer Charlottou, rozvedenou Hauerovou, a začaly námluvy. Na žádost budoucí tchyně se přestěhovali do hornorakouského Haagu, kde se roku 1844 vzali a měli dvě slaboučké děti, které brzo zemřely. Naštěstí se jim 13. února 1849 narodil malý Karel Faustin, který nikdy nezastonal zásluhou své věrné a obětavé chůvy Sabiny, jež se vzdala osobních vztahů a byla mu celý život druhou matkou: „Pravím prostě tolik, že ji pokládám za největší světici, s níž jsem se kdy v životě potkal a že jí zachovám do své smrti věrnou a vděčnou paměť podle samé své matky“ (Klostermann, 2006, s.22).

Po roce se rodina, větší o dceru Růženu, přestěhovala do Sušice, kde si Dr. Klostermann otevřel lékařskou praxi. Působíště změnil ještě několikrát a kariéru zakončil v Kašperských Horách, kde se mu rodina poněkud poněmčila, což mělo vliv na budoucí střet v Klostermannově sebeidentifikaci (viz kapitola 4.4). Byl velmi oblíben, několik let starostoval, znal se osobně s F. L. Riegrem a roku 1867 kandidoval do zemského sněmu. Zvolen nebyl a poněkud zatrpkl. Později se vzdal místa městského lékaře, čímž ovšem

připravil rodinu o penzi, a po několikaleté nemoci, která odčerpala zbytek úspor, 12. listopadu 1875 v 61 letech zemřel, zanechav po sobě deset dětí, z toho šest již zaopatřených: šestadvacetiletý Karel byl chudý suplent, Růžena (25) vdaná, druhý syn František (22) po vojně, třetí Fritz (20) vyučený elektrotechnikem odešel za štěstím do Paříže, čtvrtý Josef (19) knihkupeckým praktikantem v Táboře, druhá dcera Karolina (23) šla do služby. Tři další dcery Ernestina (17), Marie (15) a Antonie (10) a třináctiletý Jakub zůstali nezaopatřeni, matka měla tedy co dělat – léčila za stravu dobytek. Karel pomáhal, jak mohl, vzal si nejmladšího Jakuba, vymohl mu stipendium a ten se stal knězem v Rejštejně, čímž se zde pohřbené babičce Anně Marii splnilo její zbožné přání. Vdova Klostermannová si zachovala svěžest až do vysokého věku, zemřela v jedenaosmdesáti 23. září 1903, čímž manžela přežila o 28 let (Mašek, 2008, s.8).

Dětství a studium. Když bylo Klostermannovi šest let, přestěhovala se rodina do Žichovic (okres Klatovy), kam povolal Dr. Klostermanna majitel místního panství pod Rábím kníže Gustav Lamberg. Kraj u řeky Otavy byl pro malého Karla doslova ráj. Zaneprázdněný otec byl zastáncem liberální výchovy a tak měl syn volnost pohybu i v kontaktech s dětmi. Byl veden k tomu, aby nikým nepohrdal pro chudobu: „Vzdalovat se koho, protože jeho rodiče byli chudí, že běhal bos a že na sobě měl otrhaný šat neleželo v mé povaze, a kdybych byl jevil nechuť ke komu nebo dokonce pohrdání, trysknuvší z takových důvodů a pohnutek, byl bych si utržil přísné pokárání od svého otce“ (Klostermann, 2006, s.22).

Pro řadu důležitějších venkovních zájmů není divu, že když Karel nastoupil do školy do Nezamyslic, využíval všechny příležitosti, jak se škole vyhnout. Jeho prospěch byl nevalný, nepomáhalo doučování, proto přešel na školu v Nalžovských Horách. Celkem mu šel přírodopis a zeměpis a mluvil plyně německy (vlivem chůvy Sabiny hornorakouským nářečím), zato mizerně počítal a přímo hrůzné měl písmo. Za této konstelace se připravoval na závěrečné zkoušky na konci 4. třídy, které byly vstupenkou na gymnázium. Kupodivu obstál a rodina se přestěhovala zpět do Sušice. Ty prázdniny jej otec poprvé vzal do svého rodiště na Kvildu, kde měli statek jeho sestra i jeho bratr Václav, poslední rychtář svobodné královské rychty Srní. Sem se Klostermann vracel celý život, aby zde čerpal náměty.

Roku 1857 začal jako desetiletý studovat na gymnáziu v Písku, současně bydlel u přísného, až sadistického profesora češtiny Václava Babánka, jehož jedinou výchovnou metodou bylo surové bití důtkami za sebemenší přestupek. Tuhá kázeň vyvolávala v desetiletém primánkovi předvídatelný efekt: „Zařal jsem zuby a nechal se bít; přestal jsem se stydět za rány, přestal prosit za odpuštění a nikdy již jsem nezaplakal, obrniv se pasívním vzdorem, který »milostpána« nemálo dráždil a zlobil“ (Klostermann, 2006, s.71). Otec ho tedy přehlásil na gymnázium do Klatov, kde učil např. Alois Vojtěch Šmilovský (vl. jm. Schmillauer, viz kapitola 5.2). Přes počáteční nezdary se pomalu zlepšil ve všech předmětech – kromě krasopisu.

O Velikonocích 1859 na Boží hod se v Sušici zřítíl most přes Otavu plný stovek lidí, kteří se šli v procesí modlit za konec tyfové nákazy. Tato „nejhrůznější událost, již pamatuje“ později inspirovala Karla k povídce *Osudné velikonoce* (viz kapitola 4.1) a ještě ve stáří ho údajně děsila ve snech.

V té době se rodině nevedlo v Sušici dobře. Při epidemii tyfu onemocněly čtyři děti i personál, sám doktor jako jediný lékař ve městě a okolí nevěděl co dřív. Přijal proto místo ve Štěkni (okres Strakonice) na panství knížete Windischgrätze. Karlovi se tu velmi líbilo, zvláště u řeky (rybařil pak rád celý život), ovšem dojíždění do Klatov bylo tak složité, že přestoupil zpět do Písku, kam mohl dojít pěšky. V německy mluvících Klatovech zanechal několik kamarádů, např. Františka Křižíka. Ve studiu pokračoval se střídavými úspěchy. Latina se zde na rozdíl od Klatov překládala do češtiny, kterou se Karel snažil zvládat, protože se cítil být Čechem. Než aby použil němčinu, nechal si s hrdostí sobě vlastní dávat nedostatečné. Vynikal v přírodopise, horší to bylo s matematikou, zřejmě vinou krátkozrakosti – a s písmem.

Kníže Windischgrätz roku 1862 zemřel a tak z obavy před nejistotou otec raději vzal místo obecního lékaře v Kašperských Horách. Stěhování Karlovi opět zkomplikovalo docházku a ztratil milovanou Štěkeň, ale měl blíž do hor k příbuzným. Cesta ze školy však trvala 13 hodin a zvláště v zimě byla hrozná, jednou dokonce v noci zabloudil, což zúročil v črtě. Na cestě k domovu ze sbírky *Urvané listy* (viz kapitola 4.1).

Ve škole pokračoval ve střídavém spíše netempu. V kvintě měl na vysvědčení z pilnosti „nespořádaný“, z latiny „dostatečně, výkony ne vždy uspokojivé“, úprava byla „méně čistá a pořádná“. Otce tím nepotěšil. První české vysvědčení v sextě bylo nevalné; jeho pozornost byla „časem roztržitá“ a pilnost „skrovná“. V septimě propadl v pololetí z matematiky a ze „silozpytu“ měl méně dostatečnou (Regal, 1926, s.30). Až v oktávě v sedmnácti letech nastal zvrat – využil vloh po otci a začal se učit italsky a španělsky. Příčinou katarze, jak už to

bývá, byla „čistá a naskrze ideální“ první láska Růženka Fritschová, dcera finančního inspektora a „velmi hezké matinky, způsobilé másti hlavu i pánům o deset let mladším“, s níž chodil i během vysoké. Z úsporných důvodů nebudeme zabíhat do detailů tohoto roztomilého vztahu, neodpustíme si však citaci, jak ctihodný pan profesor (a ovšem Básník Šumavy) popsal tu, již při prvním setkání podal ruku a dotek již údajně působil elektrickou jiskrou: „Ztepilá, v plném rozpuku svých šestnácti jar, přívětivá, usmívající se, korálových rtíků, za nimiž se leskla ohrada ubělových zoubků, a neobyčejně krásných hnědých očí; tmavohnědé vlasy, nespletené do vrkočů, vtěsnány do sítky, pokrývaly zatýlí a visely hluboko do zad přes běžnou tehdá hedvábnou korfú – košiličku, halící málo přiléhavě tělo až po pás, od něhož dolů se vlnily sukně, jimi krinolína dávala tvar obrovského štítu lampového“ (Klostermann, 2006, s.357).

Po v celku úspěšné maturitě 30. června 1865 mu byla cesta do Vídně otevřená.

Ve Vídni. V lednu 1866 se Klostermann zapsal na lékařskou fakultu ve Vídni. O radostech i strastech studentského života nejlépe vypovídají jeho německy psané dopisy rodičům. Je znát, že často trpěl nouzí, mnohdy neměl na jídlo a nájem. Koncem prvního roku studia vypukla válka s Pruskem a přestala chodit pošta – toto období bylo asi nejtěžší, protože nechodily peníze od rodičů. Snášel to přesto klidně a s optimismem.

Ve Vídni také vstoupil do českého spolku akademického, kde každý člen dostal vlastenecké jméno – Klostermann přijal jméno Chrudoš od Otavy. Při pozdějším pobytu v Plzni se s mnoha bývalými kolegy ze spolku dále stýkal; uveďme si pro představu některé z nich: Právník Rauscher alias Bohuslav,

pozdější státní návladní Fayefeil čili Měroslav, přeštický lékař Schneider alias Šťáhlav či nepomucký lékárník Berndorf, zvaný Krok (Mašek, 2008, s.10).

Otec nesl synovu účast ve spolku s velkou nelibostí. Sám se vlivem působení v Kašperských Horách přikláněl k německé národnosti a Karlova angažovanost mu dělala starosti, zřejmě také proto, aby se mladík do něčeho nezapletl. Karla tyto názorové neshody velmi trápily, v dopisech se snažil svou náklonnost k Čechům ospravedlnit. Píše, že nenávidí každého Čecha, který je předpojatý vůči Němcům stejně, jako nenávidí každého Němce předpojatého vůči Čechům, kterým osobně fandí a přeje jim rovnoprávnost. Matce 5. února 1866: „Pravím to jen, jak si to myslím, neboť se nedovedu přetvařovati. Myslím, že až otec, který je přece v každém ohledu příliš inteligentní, to uváží, nebude se pro to na mě hněvati: Jinak netřeba mi nic uváděti na omluvu“ (Regal, 1926, s.36).

Klostermannova nouze během studií ve Vídni byla asi značná. Dlužil přátelům i za nájem, často byl hostem v zastavárnách. Chtěl si přivydělat doučováním, ale nemohl na nic narazit. Příspěvek od rodičů dostával nepravidelně a jeho prosby o finanční výpomoc byly opravdu zoufalé. V jednom z dopisů například píše, že nemůže přijet domů na Velikonoce, protože z peněz na cestu musel zaplatit 4 zlaté za košile. Dále píše italsky, aby se matka nedozvěděla, že některé dny nemá co jíst, někdy ani kousek chleba. Přes nouzi dál studuje a učí se francouzsky. Neshody s otcem v nacionálních otázkách se postupně mírnily, také proto, že po nezdařené kandidatuře na poslance sněmu se otec od „falešných“ Němců odklonil.

Bohužel pro naděje rodiny (hlavně otce-lékaře) a bohudík pro literární i veškerý ostatní svět, Karel Klostermann vídeňské

studium medicíny nedokončil. Hlavní příčinou byly pochopitelně majetkové poměry jeho i rodiny. Klostermannovi měli již deset dětí a Karel jako nejstarší cítil potřebu jim ulehčit. Navíc měl stále velmi špatný zrak a horšilo se to. Byl značně krátkozraký, což bylo nejhorší při práci s mikroskopem a studiu preparátů. Svou roli mohlo sehrát i to, že studoval hlavně kvůli otci, sám lékařem být nikdy nechtěl. Tak či tak, rigorózní zkoušku nesložil a v říjnu 1870 přijal místo vychovatele v rodině hospodářského ředitele Kučery v Žamberku (okres Ústí nad Orlicí).

Přesto že to bylo místo dočasné, dvouleté, vzpomínal na ně jako na nejšťastnější roky života. Pokračoval zde ve studiu jazyků, v němž vždy vynikal – zvládl francouzštinu, italštinu, španělštinu, ruštinu, srbochorvatštinu, částečně angličtinu, polštinu, rumunštinu a novořečtinu! Tamní slovutný rodák, vídeňský profesor lékařství Eduard Albert se mladého Karla ujal a zařídil mu místo v pročesky orientovaném vídeňském časopisu *Wanderer* (Poutník). V září 1872 tedy Klostermann opustil vychovatelské místo a vydal se zpět do Vídně.

Práce v redakci ho velmi těšila. Jeho majetkové poměry se reálně o moc nezlepšily, ale ve srovnání se studiem si liboval, jak se má dobře, chodil i do divadel a dokonce si stěžoval, že tloustne (Regal, 1926, s.49). Navíc měl radost, že se otec s jeho novým postavením novináře již zcela smířil. Doktor Klostermann – tehdy 59letý, dva roky před smrtí – byl totiž po volebním neúspěchu čím dál zatrpklejší a obracel se na stranu Čechů a dokonce pomýšlel opustit proradné Kašperské Hory a přestěhovat se do Českých Budějovic, což nestihl.

V redakci se Karel setkal mimo jiné s Ladislavem Riegrem, který se znal s otcem ještě z dob, kdy byl závodním lékařem u rodiny Abélé. Výborně se zapracoval a pojal úmysl

zůstat u žurnalistiky, i když ne ve Vídni, toužil po českém prostředí. Jeho plány však zcela změnila první celosvětová hospodářská krize, která vypukla na černý pátek 9. května 1873 tzv. Vídeňským krachem na burze. Vydávání *Wandereru* bylo zastaveno a Karel se s odstupným vrátil domů do Kašperských hor, kde chtěl počkat, až se objeví nějaké místo v Čechách. Dělal si naděje na redakci pražského listu *Politik*, pro kterou už dříve pracoval jako vídeňský zpravodaj.

V té době bylo vídeňskou správou zavedeno povinné vyučování francouzštiny na tzv. reálkách, tedy středních sedmiletých školách s přírodovědným zaměřením; učitelů tohoto jazyka byl však nedostatek. Otec se znal s tehdejším zemským školním inspektorem Mareschem, který jej oslovil, zda by Karel přijal místo suplenta na některé německé reálce v Čechách. Klostermannovi se do toho vůbec nechtělo. Nikdy nepřemýšlel o povolání středoškolského učitele a už vůbec ne na německém ústavu! Ale životem zklamanému otci příliš šlo o to, aby synovi zajistil podle svého mínění vhodnou budoucnost, tak tedy chudák Karel po dlouhém naléhání souhlasil a v říjnu 1873 nastoupil na nově zřízenou německou reálku v Plzni – a na této životní dráze setrval celých pětatřicet let až do vysloužení roku 1908.

V Plzni. Klostermannovy suplentské začátky byly, jako ostatně vždy, doprovázeny značnou nouzí. Vyřízení platu pro nového suplenta trvalo úřadům čtyři měsíce a po tu dobu byl Karel naprosto bez příjmu – z domova nic čekat nemohl, neboť rodina rostla a otec pro nemoc už ani nepracoval. Po dni v práci navíc po večerech musel studovat, protože pro učitelské povolání neměl jako bývalý medik vzdělání. Po mnoha strastech a pěti

letech nakonec dosáhl aprobace z francouzštiny pro vyšší reálky a z němčiny pro nižší a 1. září 1878 byl jmenován učitelem, po tříleté zkušební době se pak konečně stal profesorem.

V té době byl už Klostermann šest let ženatý – v roce 1875 si vzal dceru císařského rady a celního správce v Plzni Marii Carmineovou (Němku). Nebylo to takové terno, jak by se mohlo zdát, protože pan rada Carmine měl mnoho dětí a navíc většinu příjmu vydal za reprezentaci; novomanželé tedy nedostali žádné věno. Téhož roku navíc zemřel doktor Klostermann, a jak už bylo řečeno, rodinná situace se zhoršila. Karel proto dával hodiny francouzštiny ve školách, rodinách i doma a trpěl nedostatkem času. To bylo hlavní příčinou jeho pozdních literárních začátků; k tomu jeho žena – Němka celým srdcem – neměla pochopení pro jeho české spisování a národnostní smýšlení.

Jinak ale musela mít paní Marie velmi dobré srdce (nebo alespoň sebeovládání). V opačném případě by asi těžko snášela manželovo samaritánství – Klostermann si přes tíživou situaci často bral dlouhodobě domů příbuzné děti a věnoval jim veškerou péči. Léta u nich žil jeho mladší bratr Jakub, kterého nechali vystudovat plzeňské gymnázium, aby mohl jít do semináře. Ujal se i své neteře Bedřišky, sirotka po zemřelém bratru Františkovi, kterou si dokonce osvojil. Bedřiška se naučila česky, vystudovala české školy a v Plzni se i provdala. Kromě toho měl u sebe na studiích i synovce Huberta, syna své sestry Ernestiny.

Po třiaadvaceti letech manželství Klostermann 6. ledna 1898 ovdověl. Bylo mu tehdy padesát. Domácnost mu pak spravovala sestra Růžena, ovšem už za půl roku se znovu oženil, a to velmi výhodně. Vzal si vdovu po továrníku

Juránkovi Betty Dostalovou, čímž se jeho poměry rapidně zlepšily. Přestal ihned dávat hodiny a čas mohl plně věnovat literární činnosti (pod manželčinou podmínkou, že nebude psát v noci jako dřív a bude se šetřit; Regal, 1926, s.58).

Jeho češství a počínající literární úspěchy mu ale logicky vynesly nepřízeň u některých německých kupodivu nikoli nadřízených, ale kolegů. Mnozí mu vyčítali, že on, ze Šumavy a navíc německé rodiny a profesor na německém ústavu, dal přednost psaní v češtině, a zvali ho „renegátem“. Vytýkáno mu bylo i jeho členství v okresním zastupitelstvu za město Plzeň a musel vysvětlovat, že se nejedná o politickou činnost. Jindy přednášel v sále plzeňské Typografické besedy „O lidu pošumavském a jeho hospodářských poměrech“. Zemská školní rada (jistě po uvědoměném upozornění) Klostermannovi vyslovila podivení nad nedostatkem povinné péče, již projevil onou přednáškou. Největší problémy mu pak vznikly v souvislosti s románem *Za štěstím*, v němž líčí chmurné osudy ubohých malých Čechů, hledajících štěstí ve Vídni za cenu svého odnárodnění. Více se této nechutné aféry budeme věnovat v kapitole 4.4.

Veškeré ústrky a překážky, tak jako v dětství při drsných metodách profesora Babánka, Klostermanna jen posílily v jeho odhodlání; byl stále více v popředí nejen české literární tvorby, ale také kulturního a politického dění. Byl dlouholetým členem obecního a později okresního zastupitelstva, městské rady, všemožných vlasteneckých spolků, Měšťanské Besedy, Literárního spolku, zakladatelem Spolku proti týrání zvířat, předsedou Osvětového svazu, čestným měšťanem Plzně, Štěkně, Sušice a mnoha dalších (Mašek, 2008, s.13).

Toulky nejen šumavské. Karla Klostermanna to vždycky nejvíc táhlo na Šumavu, do lesů a k lidem, z nichž sám vzešel a které dobře znal. Velkou část prázdnin trávil v Srní u příbuzných z otcovy strany, odtud podnikal výpravy do lesů, žil s pastevci, hlídal s nimi stáda a přespával v pastouškách. Měl rád přírodu i lidi, uměl se do nich vcítit a splynout s jejich prostředím. To všechno mu pomohlo sesbírat rozsáhlý materiál, který umně převyprávěl v poutavých příbězích, například v povídkové knize *V srdci šumavských hvozdů* (viz kapitola 4.1).

Asi šest let za sebou pobýval Klostermann v tzv. bílém domku na Klapperlu – romantické vyvýšenině ležící nad údolím Otavy u Rejštejna, pak několikrát v Rejštejně, ve Volšovech u Sušice, v Bohumilicích a ve Zlivi na Blatech. Sem zavítal poprvé 2. srpna 1904 u příležitosti odhalení pomníku selského hrdiny, popraveného rychtáře Kubaty ze Zbudova, a po boku Adolfa Heyduka byl svědkem mohutné manifestace Jihočechů za právo na sebeurčení. To ho velmi zasáhlo a Blata pak navštěvoval často, aby tu poznal rázovité pamětníky, kteří mu vyprávěli o dávném sporu o Blata²².

Ale nebyly to jen šumavské krásy, co Klostermanna lákaly k návštěvám. Už jako dvacetiletý mladík odjel do Kotoru a pěšky procestoval část Černé hory. Cestu na jih si několikrát zopakoval. Od října 1907 trávil osm měsíců na zdravotní dovolené v Dubrovníku, odkud podnikal výlety do Mostaru, Boky Kotorské i jinam. Všude se ochotně seznamoval s místními Slovy a byl tak oblíben, že v únoru mu místní srbské spolky uspořádaly oslavu šedesátin. Radost z dovolené mu nezkalil ani fakt, že už cestou tam mu v Pešti ukradli kufr

²² Blata – soubor vesnic mezi Netolicemi a Hlubokou n. Vltavou, které za to, že obhospodařují „blátivou“ půdu, získaly od krále Vladislava jistá práva. Spor o ně s majitelem panství Adamem z Hradce přerostl v selskou rebelii, kterou r. 1581 ukončilo několik poprav.

se šatstvem ženy a dcery včetně šperků, úředních listin a započatého rukopisu *Žichovických půlpánů*. Veškeré běžné postupy se mýjely účinkem; pomohl až jistý vlivný maďarský důstojník, který napsal samotnému peštskému hejtmanovi, teprve pak bylo zahájeno pátrání. Kufr se našel až po čtyřech měsících v relativním pořádku kromě zlatých manžetových knoflíčků a stříbrné tabatěrky (Regal, 1926, s.78).

V roce 1877 strávil Klostermann prázdniny u přítele Jaromíra rytíře Škody (bratra zakladatele Škodových závodů Emila) na jeho statku v Uhrách na Malém Žitném ostrově. Odtud odjeli do Itálie, kde viděl mnohá historická města, ovšem více ho zajímaly dobrodružné toulky po venkově – jednou uvízl v bažině obklopen dobyt看 a div divoucí, že vyvázl zdráv...

Dvakrát také navštívil Francii, v letech 1874 a 1889 v době Světové výstavy. Bydlel v Paříži u bratra Fritze, vyučeného elektrotechnika, který pracoval s Františkem Křížíkem na konstrukci obloukové lampy. Mohl tedy kolikrát proniknout i do rodin, kam se turisté nedostanou, a nasbíral tak materiál na řadu fejetonů pro *Politik*, které později zpracoval do knihy *Ve světlech a stínech Babelu*.

Červánky jeho stáří. Klostermann šel do penze po pětatřiceti letech služby v roce 1908. Důchod trávil v Plzni, na léto jezdil na panství knížete Alfréda Windischgrätze do Štěkně, kde stále psal. I exprofesorův den měl pochopitelně pevný řád – vstával v půl šesté, do snídaně psal. Potom si vykládal pasiáns, aby „soustředil myšlenky a kombinoval“. Psal i celé dopoledne, po obědě šel k Otavě na ryby a koupal se. A když se zatoulal moc daleko, přijel pro něj na rozkaz ředitelství povoz.

V roce 1911 byl v Sušici na pohřbu matky svého přítele, vrchního rady Alberta Kerbra. Tehdy poprvé pocítil slabost při stoupání ke hřbitovu – nemohl dýchat. O pět let později onemocněl zápalem plic, ze kterého se zotavil. Od roku 1919 však trpěl rozedmou plic a rozšířením srdce, trápily ho záchvaty kašle a chodil jen s námahou. Přesto stále psal dopoledne i odpoledne, jak jen mu světlo dovolilo. Večer mu četla žena nebo studenti a studentky, kteří za ním docházeli. Pořád silně kouřil. Od toho roku už z bytu nikdy nevyšel.

V té době stále psal své paměti, které začal už před šesti lety. Pojal ale tak ze široka, že sám viděl, že by nikdy nebyl hotov. Začal tedy znovu. Druhý pokus je ten, který vyšel posmrtně v roce 1926 pod názvem *Červánky mého mládí*. Ani to však nedokončil, pracoval totiž současně na románech *Pozdní láska* a *Pan Zbyněk Bukvice na Čakanově*, mezitím vybíral starší povídky pro nové knihy *Zmizelá osada*, *Dokonalý kavalír* a *Na útěku*. A tak se tedy stalo, že v zamýšleném veledíle dospěl jen k líčení první lásky k Růžence Fritschové, tak, jak jsme si načrtli dříve v této kapitole.

Během nemoci se ke Klostermannovi kavalířsky zachoval kníže Windischgrätz. Viděl, že v jeho stavu spíše potřebuje pobyt na venkově, a nabídl mu byt v přízemí pravého křídla svého zámku. Tak ho mohli vyvážet na vozíku do parku. Pamatoval na hosta i tehdy, když mu v roce 1921 byl zámek konfiskován – vymohl, aby směl Klostermann v bytě zůstat, dokud bude živ. To už bohužel nemělo mít dlouhé trvání.

V květnu 1923 se dal zaopatřit svátostmi a převézt autem do Štěkně, kde se mu dařilo líp. Stále k němu docházel panský lékař, doktor Vaňata. Večer 15. července si zakouřil, vypil mléko a klidně usnul. Ráno ale nesnídal a lékař připravil rodinu,

že konec může přijít náhle. Navštívil ho přítel Kerber a předčítal mu z Pekařovy *Pozemkové reformy*. V jedenáct hodin upozornil manželku: „Karel usíná.“ Po poledni nemocný procitl a ptal se: „Kdo je tu?“ – Paní Betty odpověděla: „Zdenka, Bertl (*přítel Albert Kerber*)“. Opět usnul, ale dech jeho ochaboval. A v jednu odpoledne 16. července 1923 Karel Klostermann zemřel.

Obec plzeňská mu o tři dny později vypravila ze Štěkně veliký pohřeb. Stovky lidí – přátel, literátů, obdivovatelů i členů různých spolků – ho vyprovodily k nádraží, odkud byl vlakem převezen do Plzně. Druhého dne se konal mohutný pohřební průvod od chrámu přes náměstí na hřbitov svatého Václava. Na čestném místě pod korunami stromů tu najdeme umělecký náhrobek od architekta Hanuše Zápala ve stylu šumavské přírody. Tady odpočívá její největší Básník, Karel Klostermann.

4.4 Angažovanost v otázce národnosti

V této poslední kapitole se dostáváme k záležitosti, kterou lze bez váhání nazvat Klostermannovou „třináctou komnatou“.

Po otci pocházel z německého rodu, oba jeho rodiče mluvili německy. On sám se však za Němce nikdy nepokládal. Mimo jiné i proto, že od útlého mládí měl velmi volnou výchovu a trávil většinu času se svými českými vrstevníky a chodil do české základní školy. Uměl sice svébytný šumavsko-německý dialekt, ale spisovná němčina mu dlouho byla cizí, potýkal se s ní ještě na gymnáziu.

Jeho národnostní uvědomění se plně rozvinulo až v dospělosti po příchodu do Vídně na studia. Konfrontován s napjatým ovzduším v metropoli tehdejšího mocnářství, zapojil se okamžitě do obroditelských aktivit. Stal se členem českého

akademického spolku, přijal české jméno Chrudoš z Otavy. Svůj zápal pro rovnost Čechů a Němců dával opakovaně najevo i svým rodičům a popouzel tím zvláště otce, Němce zapojeného do komunální politiky (viz kapitola 4.3 – *Ve Vídni*).

Klostermann se tedy odjakživa cítil být Čechem, na což ovšem nebrala zřetel německá šovinistická žurnalistika. Dokud psal německy své veleúspěšné črty pro *Politik* a vydal první knihu (i když jedinou německy psanou v životě), pochvalovali si kritici, že německý „Parnas“ bude obohacen významným spisovatelem, znamenitým stylistou a že konečně šumavští Němci, kteří obývali centrální Šumavu (kam Klostermann situoval řadu svých románů), mají svého básníka a zastánce. Mlčky přecházeli Klostermannovy jasné pročeské projevy.

Jakmile však začal psát česky, strhla se proti němu vlna nenávistné kritiky. Byl označován za renegáta, který se stal českým spisovatelem jen proto, že jako německý neměl úspěch. Například v jednom z mnoha jedovatých článků, uveřejněném 22. července 1922 (třicet let po jeho prvním českém románu!) v *Gablonzer Tagesblatt* čili Jabloneckém deníku se píše, že se narodil v Horních Rakousích a v jeho žilách není ani krůpěje slovanské krve. Je kuriozitou zářící hvězdy na temném nebi české literatury. Zprvu prý chtěl být německým básníkem a začal psát šumavské povídky podle Bruna Adalberta Stiftera, ale jeho rukopisy dodělaly v redakčním koši, nejvýše tu a tam nějaký okresní plátek přinesl jeho novellu z pouhé laskavosti. Němečtí čtenáři v jeho povídkách spatřovali jen mrzácké napodobeniny Stiftera a odkládali je z rukou rozmrzelí – a tu kdosi ješitnému plzeňskému profesoru poradil, aby své novelly přeložil a rozšiřoval jako původní české písemnictví. Úspěch to byl

ohromný. Čechové jásali, že jim povstal nový velký básník, jeho povídky, jež v německém rouše nikdo nemohl číst, jsou dnes perlami české prósy a jeho sláva sahá od Čáslavě až k Protivínu. Dokonce se jej prý Čechové snažili uctít, zpotvořující jeho poctivé německé jméno v Karla Kláštermanna (Regal, 1926, s.138).

Skutečnost je samozřejmě zcela jiná. Klostermann se za Němce nebo německého spisovatele nikdy nepokládal a všechna nařčení z domnělého odpadlictví proto odmítal. Buržoazní nacionalismus a šovinismus mu byl naprosto cizí. Vyplývá to jednak přímo z jeho díla – hrdinové a hrdinky jeho hlavních románů ze Šumavy jsou z velké části Němci, jednak z mnoha pasáží, kde se Klostermann národnostní otázkou přímo zabývá. Například v předmluvě ke knize *Bílý Samum* mimo jiné píše: „Protivuje se mi vlastenčící tlach a rabulistický národní šovinism, ale opravdová láska k vlasti, k národu, k lidstvu, tryskající z upřímného srdce, povznáší, umravňuje člověka, volá ho do svaté práce a skýtá útěchy jemu i tisícům jiných... Věřím pevně a nezvratně v budoucnost svého národa, jenž vítězně odolá všem nástrahám oněch, již usilují o jeho vyhlazení, dokud bude pracovat a dokud nevymizí nadobro mravnost z jeho středu“ (Klostermann, 1956, s.23).

V Klostermannových románech a povídkách nenajdeme ani stopy po jakýchkoli národnostních konfliktech. Odpovídá to historické situaci 60. let 19. století. V té době, kdy do odlehlých horských oblastí Šumavy ještě nepronikla industrializace a „moderní doba“, žijí v jeho dílech prostí Češi a Němci bez nacionalistické řevnivosti. Vůbec celý Klostermannův život i dílo jsou symbolem přátelství a pokojného soužití lidí na Šumavě.

To však německým kritikům v nejmenším nebránilo pokračovat ve štvavé kampani proti jeho osobě.

Všechny podobné útoky a spekulace o jeho odpadlictví či protiněmecké zášti Klostermanna velmi trápily, často se k nim vyjadřoval nejen v předmluvách ke svým knihám, reagoval i na potupné články a stěžoval si přátelům v korespondenci. Největší, téměř existenční problém mu ale způsobila aféra, která se strhla kolem jeho románu *Za štěstím* z roku 1895.

To už dvaadvacátým rokem učil na plzeňském gymnáziu. Je všeobecně známo, že Klostermannovo vlastenecké smýšlení a zřejmě i jeho výjimečná spisovatelská popularita trvale ležely v žaludku řadě jeho německých kolegů. Úspěšný román, líčící trudné osudy malých českých lidiček, kteří odcházejí do Vídně za živobytím, ale jsou tam vykořisťováni, ba co hůř – propadají odnárodnění a ztrátě vlastní identity, tak takový román se jevil být velmi vhodnou záminkou k popotahování. S největší pravděpodobností některý z profesorů napsal anonymní úřední oznámení a c. k. zemská školní rada v Plzni si na jeho základě vyžádala všechny sešity *Osvěty*, kde román vycházel.

Klostermann poté 30. ledna 1896 dostává ostrou důtku, která mu vytýká šíření národnostní nesnášenlivost, s pohrůzkou přísnějšího trestu, pokud se bude opakovat takovéto porušení povinností. Proti tomu Klostermann podává odvolání k ministerstvu, v němž obšírně vysvětluje své pohnutky a rozbořem děje i postav nařčení vyvrací. Také se ohrazuje proti úřednímu postupu, při kterém neměl možnost se proti obviněním hájit a poukazuje na fakt, že román byl poctěn cenou 200 zlatých české Akademie císaře Františka Josefa, která by jistě neodměnila dílo urážlivé či nesnášenlivé.

Odvolání to sice bylo pádné a důvodné, ovšem v předem rozhodnuté likvidační mašinérii, která už byla v běhu, nemělo žádnou váhu; už bylo prakticky rozhodnuto o Klostermannově suspendování. Na pomoc mu byla zmobilizována řada významných a vlivných osobností. Klostermann se obrátil i na knížete Schwarzenberga, který jeho díla znal a po vydání románu *Ze světa lesních samot* mu za něj písemně poděkoval. Kníže inkriminovanou záležitost předal svému synovci Bedřichu Schwarzenbergovi a ten za celou věc lobboval u ministra osvěty. I to jistě přispělo k tomu, že v červenci 1896 bylo disciplinární rozhodnutí ministerstvem konečně zrušeno. Zároveň mu byl důrazně vytčen projevený nedostatek „povinné opatrnosti“.

To ještě nebylo vše. Na podzim téhož roku dostal Klostermann z ministerstva pokyn, aby si od nového školního roku zažádal o místo na jiném německém ústavu mimo Plzeň, jakmile se někde cokoli uvolní. Pro ženatého a společensky angažovaného spisovatele z velkého města by byl přesun do nějakého německého městyse vážnou starostí. Naštěstí se dlouho žádné místo neobjevovalo a na milý výnos se zapomínalo. Až po dlouhé době se uvolnilo místo v Černovicích, hlavním městě tehdejší korunní země Bukoviny (dnes oblast rozdělená mezi Ukrajinu a Rumunsko). Klostermann nevěděl, co dělat. Říkal si, že pokud už má odejít, tak do Černovic – je to koneckonců hlavní město, sice silně poněmčené, ale s většinou Slovanů, a navíc rumunsky uměl. Ale ta dálka! Ovšem lepší, než skončit v nějaké německé Lhotě. Podal si tedy žádost o toto místo, ale současně se s mnoha prosbami obrátil na vlivné příznivce ve Vídni, aby se pokusili zabránit tomu nucenému přeložení.

A přímluvci opět nezklamali, přestože jim Klostermann připravil horké chvíle. Lapidárně mu to při pozdějším setkání „vytmažil“ dvorní rada Pavlíček: „Tohohle snad na světě ještě nebylo! Aby někdo žádal za něco, čeho nechce a pak nasadil všechny páky, aby mu toho nedávali! Kam jste dal pouhý rozum? Kdopak už věděl o onom výnose? Kdybyste nebyl psal žádost, ani husa by nebyla po něm zakejhala. Takhle jste ten výnos uvedl znovu na svět. Co jen jsme měli práce, abychom vás dostali z terna, vždyť jste byl na prvním místě. Takovou mrzutou práci jste nám všem způsobil. Ben Akibo²³, tohle jsi neviděl!“ (Regal, 1926, s.72) Nebezpečí stěhování bylo tedy zažehnáno a Klostermann se poučil, že v byrokratické mašinérii ctěného mocnářství se nic nejí tak horké, jak se to uvaří. O přeložení už nikdy nežádal.

Tím skončila aféra románu *Za štěstím*, ale nebyl to jediný útok z německé strany. Hned o rok později, 21. listopadu 1897 na popud Akademického odboru Národní Jednoty Pošumavské přednášel Klostermann v sále Typografické Besedy v Plzni. Téma znělo „O lidu pošumavském a jeho hospodářských poměrech“. Následovalo opět udání k c. k. zemské školní radě a ta mu vyslovila výtku a podivení nad nedostatkem povinné péče. V rámci toho byl Klostermannovi zadržen platový postup, jinak u státních zaměstnanců automatický po každých pěti letech služby (tzv. kvinkvenálka).

Ani během dalších let útoky ze strany německých kolegů na stárnoucího profesora neustávaly. Klostermann tím na pracovišti velmi trpěl, často si postěžoval přátelům, kteří se jej snažili utěšit. Například Adolf Heyduk mu ještě v roce 1904,

²³ Ben Akiba – učenec, hlava rabínské školy ve městě Tiberias (dnešní Izrael), strážce souboru judaistických předpisů Mišny, duchovní vůdce židovského povstání za císaře Hadriána v letech 132 – 135 n. l.

čtyři roky před penzí, píše: „Tvé svízele v družině pangermanských vlků nesu s Tebou. Je to už do nebe volající zběsilost a naděje na lepší časy nikde!“ (tamtéž, s.75)

Škodit mu nepřestali ani v zaslouženém důchodu. Když po převratu v roce 1918 za něho jako za staropenzistu žádali tajně přátelé, aby mu ministerstvo zvýšilo penzi, úředníci požadovali, aby věc šla raději oficiální cestou, tedy přes ředitelství německé reálky a přes německou zemskou školní radu. Vedení školy samozřejmě žádost odmítlo podpořit z důvodu „nesnášenlivého chování“ bývalého profesora. Klostermann nedostal nic.

Čím víc ho soužilo pronásledování v práci, zostouzení v tisku i anonymní dopisy, tím víc byl odhodlán se nedat a nebál se jako učitel na německém ústavu angažovat v řadě aktivit a spolků českých, vlasteneckých. Pochybnosti o jeho češství a narážky na jeho původ, stejně jako neustálé očerňování, ho ale do smrti nepřestaly trápit. Vyjádřil to i na samém sklonku života v pamětech *Červánky mého mládí*. Nechme tedy na konec této kapitoly zaznít Klostermanovo vlastní vyznání:

„Část německé žurnalistiky, zvláště německo-nacionální a radikální v různých dobách se prudce do mne pustila, prohlašujíc mě za zrádce a odpadlíka, jenž, zapíraje svůj německý původ, svrchovaně nepřátelské stanovisko zaujal proti všemu německému národu, proti německé kultuře, proti „svatým“ zájmům německé věci vůbec... Nebudu se pouštět do rozboru těchto obžalob a vůbec bych se byl o nich nezmínil, kdyby, jak se podobá, nebyly působily na posudky jistých našich kritiků, z nichž jeden mě beze všeho obalu označil přímo za cizince, jež se vetřel do českého Parnassu. Zdě řeknu pouze tolik, že přes to, že mi nikdy ani ve snách nenapadlo popřít

svého z valné části německého původu, nemohl jsem býti a také nebyl Němcem, tím méně pak německým odpadlíkem a zrádcem, ježto jsem se, pokud paměť moje sahá a vědomí mého já ve mně žije, nikdy Němcem býti nepokládal, ba, Čechem jsem byl a po veškeren svůj život Čechem jsem zůstal a také do smrti jím zůstanu, což mi ani dost málo nevadilo, abych zachoval svým rodným a příbuzným svoji lásku a oddanost a šumavskému německému kmenu, z něhož můj otec vyšel, svoje nejupřímnější sympatie. Národnost člověka, ba ani mateřský jeho jazyk není, jak dnes se věci vyvinuly, vždy totožná s kmenovým a plemenným jeho původem. Kdyby kmenové příslušenství bylo kritériem národnosti, žádný Žid by nemohl býti ani Čechem ani NĚMCEM, ANI Francouzem ani Angličanem, nýbrž jen a jen Židem. Irčané jsou Irčany, nikoli Angličany, byť nemluvili již původním galským jazykem rodné své země. U nás v Čechách oba národy vlast naši obývající tou měrou se promísily, zvláště pokud se týká obyvatelstva měst a vyšších společenských tříd, že věru málo jedinců by se našlo, kteří by byli plemene čistě slovanského nebo čistě germánského. Kdyby všickni, kdož u nás se hlásí k národnosti německé, byli podrobeni zkoušce, která by měla dokázati jejich rasovou čistotu, ti pak z nich, v jichž krvi by se našel příměsek slovanský, německé obyvatelstvo naší vlasti zle by pochodilo, ježto by ztratilo statisíce svých příslušníků. O národnosti jedince u nás nerozhodují tudíž příznaky a příslušenství plemenné, ale národnost jeho tkví v prostředí, v němž žil, ve výchově a často i v jeho vůli, v přesvědčení, jehož nabyt, ve sklonu atd.; odrodilec, odpadlík, zrádce jest pouze člověk, jenž, popíraje přesvědčení své a minulost svou, z pohnutek

hmotných a sobeckých od dosavadně národně s ním stejně smýšlejících se odklonil a ku protivníkům se přidal.

Že bych tak kdy byl činil, nikdo mě viniti nemůže. Vyrosti jsem v českém prostředí, třeba jsem se v Čechách ani nenarodil, od dětství Čechem sem se cítil a ničím jiným, a tu dozajista nikoli z pohnutek hmotně sobeckých ani z jakékoli naděje na výhody, jež by mi byly kynuly z odklonu od Němců, na něž jsem, pokud se týká německého lidu, nikdy nepohlížel nepřátelsky, aniž jsem kdy slovem nebo skutkem, ba ani v myšlenkách, čeho se dopustil, co by bylo na úkor německému lidu. Naopak: německý lid je srdci mému drahý a zcela uznávám veliké vymoženosti kulturní práce německého národa a z té duše si této práce vážím, jakož i těch, kteří ji vykonali ve službách všeho lidstva. Za své protivníky v řadách Němců pokládám jediné politické strany, které, puzeny mně svrchovaně odporným duchem národního velikášství, vášnivou nesnášenlivostí a sveřepou dobyvačností, vedeny a štvány představiteli příslovečného germánského furoru, otevřeně nebo skrytě, všelijakými rouškami se přiodívajíce, o ponížení nebo dokonce vyhlazení národa usilují, jehož jsem byl, jsem a budu přesvědčeným příslušníkem. Není dohody ani příměří mezi mnou a lidmi, kteří nespátřují v národní otázce v Čechách otázku práva, ale za otázku moci ji pokládají a prohlašují, a opravdoví, poctiví vlastenci němečtí měli by pozdvihnouti svého varujícího hlasu, uvažující, že německý národ vinou výstředního imperialismu jistých stran v jeho popředí se deroucích nemá mnoho přátel mezi druhými národy a že cynické hlásání teorie o moci, která stojí nad právem, mohlo by se v praxi obrátiti proti němu a přivoditi mu katastrofální pohromu.

Miluji c e l o u svou vlast, c e l o u tuto českou zemi, nikoli jen omezený kousek její, proto že tvoří historický a zeměpisný c e l e k, nikoli pak dvojí území, jež by fanatikové národnostního ohraničení nejraději nějakou fantastickou čínskou zdí ohradili a uzavřeli. Jest mým právem a mou povinností jej milovati, i kdybych byl Němcem, právě tak jako Švýcar miluje celou svou vlast, nečině rozdílu, mluví-li se kde německy, francouzsky, italsky nebo latinsky a je-li on sám mateřštinou Němec, Francouz, Ital nebo Latinec.

Nestavím se proti národnostní autonomii, ale tuto lze provést, aniž je třeba trhati zemi. Nějakého uzavíraného území nikdy neuznávám.

Stoje na těchto zásadách, jež jsem vyznával po celý svůj život a jichž jsem nikdy neměnil, tím méně pak se jich odřekl, jsa si zcela vědom, že bych jedna podle, kdybych tak byl učinil, smím snad o sobě říci, že nejsem ani odpadlík ani zrádce" (Klostermann, 2006, s.15).

Ano, Karel Klostermann byl Čech a vlastenec!

5. KULTURNĚHISTORICKÝ VÝVOJ REGIONU ŠUMAVA

Šumavo, Šumavo, Šumavěňko milá.

Na tebe každý rád jednou se podívá.

Na hory lesy, jak tam vypráví,

o slavných dějinách té české Šumavy.

(z české lidové písně)

5.1 Z historie Šumavy a jejích obyvatel

Zamyslíme-li se nad původem názvu Šumava, vybaví se nám s největší pravděpodobností slova „šum“ či „šumět“. Asociace s tajemným hukotem lesa při poryvech větru je tak silná, že bory šumí i v textu české státní hymny.

Panuje ovšem i názor, že impulsem k pojmenování nemusel být konkrétní zvukový efekt, nýbrž samotná existence lesa či zalesněného pohoří. Pak by název vznikl ze staroslovanského slova označujícího les. V bulharštině, makedonštině, slovinštině a srbochorvatštině se les i dnes řekne „šuma“; doslovný překlad německého výrazu pro Šumavu (Böhmerwald) pak zní „český les“. (Anděra; Zavřel, 2003, s.13).

Nejstarší doklad o pojmu Šumava nalezneme v latinském spisu o uherských dějinách Antonia Bonfiniho *Rerum ungaricarum decades quatuor* vydaném v Basileji roku 1568. Autor zde uvádí názvy Sudety a Šumava (Sumaua sylua), ovšem označuje tímto termínem všechna pohoří na jihu Čech. Po delší časové mezeře se s pojmem setkáváme ve spisu významného českého humanisty, historika, spisovatele a pobělohorského exulanta Pavla Stránského ze Zapské Stránky *O státě Českém* z roku 1634. Podle autora jsou Čechy na jihu

obstoupeny horami, jimž se říká les Gabrétský²⁴ neboli „jak jej někteří našinci po šumu větru domácím lidovým výrazem nazývají Šumava“, v orig. Ssumawa. (Záloha, 1984, s.167). Jiné prameny datují Stránského dílo do roku 1636 a daný výrok citují „jak mu podle šumění větrů někteří naši krajané říkají výrazem obecné mluvy“ (Petráš, J. a kol., 2008, s.5). Tím autor v podstatě v zhuštěné formě podává první etymologii názvu.

Roku 1679 pak píše Bohuslav Balbín ve svém největším díle *Miscellanea historica regni Bohemiae*, tedy Rozmanitosti z historie Království českého, že se Gabrétský les česky jmenuje Šumava, zároveň však dává oběma názvům značné územní rozpětí.

Na exaktní ohraničení oblasti si ovšem Šumava musela dlouho počkat. V českých mapách se termín „Šumava“ objevuje poprvé až v roce 1843 na mapě Čech od českého kartografa a rytce Václava Merklase. První přesnější geografické vymezení pak provedl v polovině 19. století významný český geolog Jan Krejčí v knize *Der Böhmerwald*, kde rozděluje šumavské pohoří na dva základní celky – Český les a Šumavu v užším slova smyslu. Toto rozdělení přejímá kromě jiného i známý *Řivnáčův průvodce po Šumavě* z roku 1883, v němž „vedle vylíčení poměrů zeměpisných, geologických, botanických a p. a vedle praktických rad o době k cestování, o obleku, obuvi, povozech, mapách apod. vidělo se nám býti nutným připojití plány k výletům a cestám po Šumavě ode dvou dnů až do čtyř týdnů“ (Borovský, 2002, s.7).

Jakkoli bylo etymologické i geografické pojetí Šumavy probíráno v odborných kruzích odedávna, z hlediska

²⁴ Název Gabrétský les je převzat od antických autorů (Strabón, Claudius Ptolemaius), u nichž znamená nějakou část hor na sever od Dunaje.

etnografického se konkrétních statí dočkáme až na přelomu 19. a 20. století; přitom jde o problematiku velmi zajímavou vzhledem k trvalé koexistenci českého a německého obyvatelstva v daném regionu.

Než se však budeme věnovat etnografickým aspektům Šumavy, bude vhodné si nastínit historický vývoj osidlování regionu. V 11. století, kdy území Čech osídlili Slované, začaly ze starých sídelních území vybíhat směrem k šumavským horám souvislé pásy osídlení, především podél důležitých cest, tzv. zemských stezek, kolem nichž se soustředily osady s dobrými tržními podmínkami a z nichž se později stala významná města. Na těchto vytyčených cestách se vybíraly celní poplatky a mýto a stanicím na nich nebylo dovoleno se vyhnout. Pokud se o to někdo pokusil a dopadli ho, bylo mu zboží zabaveno. Dovážela se hlavně sůl, železo, koření, látky, zbraně a podobně a vyvážel se dobytek, obilí, máslo, ryby, pivo, vosk a další místní produkty (Jireček, 1884, s.26). Nejvýznamnější je zřejmě tzv. solná Zlatá Stezka z bavorského Pasova do Prachatic, o níž existují záznamy právě již z 11. století. Významná byla také historická spojnice mezi Pootavím a bavorským Podunajím či cesta proti proudu Vltavy k Zátoni, kde je již v 11. století doložena existence benediktinského probošství (Záloha, 1984, s.114).

Intenzivní kolonizace ve 12. a 13. století, ojediněle doznívající ještě ve 14. století, rozšířila osídlenou půdu proti proudu potoků a říček na nejprůhodnější místa podhůří a z nich pak i do nejodlehlejších zákoutí, s výjimkou neosídlitelných horských oblastí. Kolonizace lesní půdy byla nákladná a organizačně poměrně složitá, proto se jí za podpory panovníka

ujímaly nejprve kláštery (Vyšebrodsko, Zlatokorunsko); koncem 12. století byla církev po hned po českém knížeti největším vlastníkem půdy v Pošumaví. Kromě církve se tehdy podíleli na kolonizaci i čeští feudálové – Vítkovci, páni z Janovic či z Velhartic a další.

Kvůli husitskému hnutí došlo v 15. století k výraznému přesunu v majetkové držbě – královské a církevní statky byly z velké části rozchváčeny a jejich držitelem se stala především šlechta. Skončilo zakládání nových vsí a převládat začalo rozšiřování zemědělského půdního fondu již existujících obcí. Kolonizace velkého pohraničního hvozdu začala v 2. polovině 16. století díky rozsáhlé hospodářské aktivitě šlechty. Přispělo k ní například i sklářství, které zde mělo ideální podmínky – dostatek křemene i dřeva. Zemědělství se stalo i vinou nepříznivého klimatu jen vedlejším zdrojem obživy a příjmu (Petráš, J. a kol., 2008, s.17) a hlavním zdrojem obživy bylo hornictví (těžba drahých kovů, hlavně stříbra), hutnictví, sklářství, dřevařství a plátenictví. Počátek 17. století přináší trvalé osídlení i vyšších horských poloh.

Období třicetileté války však znamená hospodářský úpadek i pro Šumavu – poklesl obchod i výroba, zemědělská půda leží ladem, obce byly vypáleny a řada z nich zcela zanikla. Celé oblasti se doslova vylihnily. Po válce se všechny vrchnosti snažily rychle obnovit normální hospodářský život, s čímž souviselo i úsilí o doplnění počtu obyvatel. To ovšem negativně ovlivnilo národnostní vývoj Šumavy, protože znamenalo příliv kolonistů z Rakouska a Bavorska a tím i změnu etnické struktury. V té době se vytvořil protiklad mezi českou podhorskou oblastí a německy hovořícím horským pásmem (tento status quo trval prakticky až do 1. poloviny 19. století).

Zmíněná kolonizace hvozdu vrcholí v 18. století hlavně díky rozvoji sklářství a s tím související těžbě dřeva. Ani po postupném úpadku sklářské výroby na přelomu 18. a 19. století se tyto končiny nevylidnily, neboť těžba dřeva spolu s chovem dobytka uživila relativně mnoho obyvatel. Statistické přehledy sestavované od konce 18. století podávají přehled o majetkových poměrech a pozemkovém vlastnictví. Velikosti držené půdy u jednotlivých skupin vlastníků (nádeník, chalupník, drobný sedlák, velký sedlák...) byly velmi rozdílné. Největší sedláci, kteří vlastnili více jak 20 ha půdy, tvořili pouhé 1% vlastníků. Největší podíl mezi držiteli půdy naopak tvořili ti s výměry 3 – 5 ha (Petráš, J. a kol., 2008, s.17).

Těžba dřeva znamenala významný zdroj příjmů pro vrchnost a poskytovala obživu stovkám rodin. Vznikají i ryze dřevařské obce (Knížecí Pláně, Modrava, Tetov). Atmosféru i všední život lidí v těchto vesničkách skvěle zachytil právě Karel Klostermann ve svých románech *Ze světa lesních samot* či *V ráji šumavském* (viz kapitola 4.1). Po celé Šumavě navíc pracovaly hamry a pily a později nově i papírny.

Osídlování Šumavy bylo téměř dokončeno – bylo dosaženo horní hranice, která nebyla později výrazně překročena. Vzniklá síť osad přetrvala až do 20. století. Vlivem hospodářského vývoje ve světě na počátku 19. století (vznik manufaktur) však dochází k zaostávání zemědělství a úpadku domácí výroby, která nepřešla, na rozdíl od severu Čech, k manufakturní výrobě. Také dopravní síť nechala rozsáhlé oblasti bez spojení se světem. Nepomohlo ani dočasné oživení dřevařství po obrovské vichřici, jež se strhla 26. října 1870, a následné kůrovcové kalamitě. Šumava z poměrně významného kraje klesla na jeden z nejchudších koutů v celé zemi. To vedlo

v mnoha oblastech k vystěhovalectví a hledání sezónní práce v cizině, následkem čehož byla tato oblast nejméně zalidněným územím Čech s hustotou obyvatel sotva poloviční, než byl průměr v zemi.

Po 2. světové válce nastaly velké přesuny obyvatelstva hlavně v důsledku odsunu Němců a nového osidlování vyliďněného pohraničí. Do bývalých německých vesnic se stěhovali Češi z vnitrozemí, Slováci, slovenští reemigranti z Maďarska a Rumunska, Volyňští Češi a Romové. Řada míst už však nebyla nikdy osídlena a zanikla nebo byla úmyslně srovnána se zemí včetně kostelíků a hřbitovů (např. vesnice Knížecí Pláně, Bučina, Silnice, Hůrka a mnoho, mnoho dalších.) Negativně se na vývoji osídlení projevilo také umělé vytváření rozsáhlé „země nikoho“ v oblasti vojenského a hraničního prostoru, které trvalo až do konce 80. let 20. století a neslo s sebou další násilné vyliďňování rozsáhlých oblastí Šumavy (Anděra; Zavřel, 2003, s.355-358). V současnosti je situace kvůli módní vlně stěhování se „na venkov“ za zdravým prostředím zcela opačná a lze jen doufat, že tato invaze z měst nenaruší tradiční atmosféru tohoto malebného kraje.

Vraťme se nyní k výše naznačené etnografické problematice šumavského regionu. Zřejmě první ucelené informace o národopisných zvláštностech českých i německých obyvatel Šumavy jsou obsaženy v publikaci *Šumava*, vydané roku 1898 jako první díl edice známé jako *Ottovy Čechy*. Mimo jiné jsou zde rukou umělců Karla Liebschera či Mikoláše Alše vyobrazeny např. některé kroje obyvatel Šumavy a sousedního Chodska. Dozvídáme se zde však, že svůj kroj si zachovalo pouze německé obyvatelstvo, zatímco u Čechů, žijících většinou

v okolním podhůří, se původní kroj objevuje jen vzácně. Stejně údaje obsahuje i méně známá, ale obsažná publikace Leopolda M. Zeithammera *Šumava, kraj a lid* z roku 1896 (k níž napsal předmluvu Karel Klostermann).

Obě díla poukazují na značnou národopisnou odlišnost českých a německých Šumavanů, která se projevovala nejen v krojích, ale i v lidových zvycích a obyčejích a zčásti i v lidové slovesnosti a architektuře. Jako příklad je uveden zvyk výroby a stavění tzv. umrlčích prken (Totenbretter), která němečtí Šumavané – poté co na prkně odpočíval nebožtík až do dne pohřbu – zdobili malbami a nápisy a stavěli podél cest na památku zemřelých. To se odrazilo v některých šumavských pověstech, v nichž je krutě potrestán každý, kdo z žertu či neznalosti umrlčí prkno poškodil nebo ukradl. Tento zvyk se údajně u českých Šumavanů až na výjimky (např. Kašperské Hory) nevyskytoval (Anděra; Zavřel, 2003, s.16).

Z těchto pramenů i z předchozího nástinu historického vývoje osidlování Šumavy je zřejmé, že v 19. století a v 1. polovině 20. století existovaly na území Šumavy a jejího podhůří v zásadě dva národopisně rozdílné celky: německý (především ve vrcholových částech Šumavy) a český (v podhůří, případně v okrajových částech regionu). Tyto celky vzájemně rozdělovala tehdejší národnostní hranice, jejíž průběh byl na Šumavě zřetelný, s výjimkou několika obcí s rovnoměrným zastoupením obou stran, např. v Prachaticích a okolí. Šumava tedy netvořila žádnou etnograficky ucelenou oblast, i když mezi oběma stranami panovaly četné a většinou přátelské kontakty.

Ovšem ani v rámci toho kterého etnika nepanovala z národopisného hlediska zcela jednota. Mezi Němci byli

například mnohými zvláštnostmi známí především obyvatelé Volar, tzv. Volaři či Wallingři. Připomeňme například dodnes zachované volarské domy se zvláštní architekturou alpského typu, na české straně Šumavy zcela ojedinělou (viz kapitola 5.3.2). Odlišnost a jistý národopisný svéráz volarských obyvatel se promítly i do jejich vztahů s okolím. Ve výše zmíněných *Ottových Čechách* píše F. A. Borovský: „(...) Pro zvláštní způsoby, pro odlučování se od sousedů, pro neobyčejnou konzervativnost pokřtil je německý novelista Messner, rodák prachatický, „šumavskými Číňany“, kterýž přezdév brzy se ujal k velké mrzutosti Volarů“ (Anděra; Zavřel, 2003, s.17).

Je zřejmé, že z etnografického hlediska nebylo zcela jednotné ani české obyvatelstvo Šumavy a podhůří. Svéráznou skupinou byly zejména obyvatelé tzv. králováckých rycht neboli osmi svobodných osad, které byly podřízené pouze českému králi. Jejich obyvatelé od 12. století střežili obchodní stezky a zlaté doly a za to měli některá výsadní práva a sami si volili vrchního rychtáře. Mezi rychty patřilo sedm německých – Svatá Kateřina, Hamry, Hojsova Stráž, Javorná, Zhůří, Kochánov, Stodůlky – a jediná česká, Stachy.

Svébytnosti Králováků si ve svém díle, např. v povídce *Odyssea soudního sluhy* (viz kapitola 4.1), všiml i Karel Klostermann: „(...) Přibyli jsme do nejjižnějšího konce Podlesí, do obce Stachovské. Originální lid. Řekni mu, že je 'Podlesák', a změří si tě podivně. On není 'Podlesák', on je 'Královák'. Stacháci i zevnějškem i nářečím ode všech ostatních svých sousedů německých i českých se rozeznávají“ (Klostermann, 1920). Termín Podlesí byl v národopisných studiích a turistických průvodcích používán pro okrajové části Šumavy a oblast podhůří, osídlené českým obyvatelstvem. Lidé zde byli

nazývání Podlesáky, čímž se lišili od Zálesáků (německy Hinterwäldler), německých obyvatel výše položených, lesy obklopených osad.

Výše zmíněný hospodářský úpadek regionu v 19. století dal také vzniknout svérázné skupině tzv. „světáků“. Kvůli nedostatku pracovních příležitostí odcházela pravidelně pětina, na mnoha místech až polovina pracovních obyvatelstva na kratší či delší dobu do ciziny. Většinou šlo o sezónní práce stavebních dělníků, tesařů a z velké části i hudebníků, kteří odcházeli „do světa“ v deseti až třináctičlenných skupinách s jednoduchou vnitřní organizací. Každý člen skupiny vykonával po jeden týden funkci hospodáře. Stálá, místy i dědičná byla funkce kapelníka – principála. Tento byť ne ideální způsob obživy umožňoval světákům návrat na zimu domů s výdělkem, který zabezpečil rodinu; plnili navíc funkci informátorů o novinkách a událostech mimo region (Robek, 1965). Beletristicky život šumavských světáků ztvárnil i Karel Klostermann v díle *Světák z podlesí* z roku 1905 (viz kapitola 4.1).

5.2 Šumava v umění a literatuře

*Šumava, toť čarokrásná epopea, plná líbezných episod,
nádherných obrazů a líbezných veršů!*
(Adolf Heyduk)

Šumava, která se svou polohou, charakterem i životními podmínkami tak odlišuje od okolní země, byla vždy inspirací umělcům všeho druhu. Krajina hlubokých lesů i prosluněných pasek, divokých potoků i tichých jezer zvala k toulkám a rozjímání. Tvrdý život dřevorubců, sklářů a lesníků, kteří

sváděli každodenní zápas s drsnou přírodou o své ubohé živobytí, lákal k obsáhlejšímu zpracování. Není tedy divu, že tento kraj okouznil nejen autory, kterým byl domovem.

Budeme-li sledovat nejprve píšící osobnosti, kteří jsou spjati se Šumavou, objevíme už v husitské době významné individuality tohoto kraje. Z Husince pocházela významná postava evropského formátu mistr Jan Hus (1371–1415). K jeho přátelům patřili např. astronom, matematik, lékař a teolog Křišťan z Prachatic (1368–1439), který byl mimo jiné několikrát zvolen děkanem Filozofické fakulty a čtyřikrát rektorem Univerzity Karlovy, dále jeho spolukazatel z Betlémské kaple Martínek z Volyně (1339–1428) či v Klatovech působící skladatel husitských písní Jan Čapek (2. pol. 14. století), autor chorálu Ktož jsú boží bojovníci. Z Chelčic u Vodňan (okr. Prachatic) pocházel otec jednoty bratrské Petr Chelčický (1390–1460). Od konce 15. století nemálo přispívala k rozvoji kultury na Šumavě vimperská tiskárna, odkud vzešla řada vzácných prvotisků (Záloha, 1984, s.91).

S nástupem humanismu lákaly emancipované šlechtické rody na své dvory učence i spisovatele. Mecenáš Jan starší Hodějovský z Hodějova u Volyně (1496–1566) inicioval v družině jemu nakloněných básníků sborník *Farragines poematum* (1562, Směs básní), kde jako kulisu pro hrdinské činy Hodějovských nalezneme četné poetické vize Šumavy. Na hradě Klenová u Nýrska se narodil a část života strávil všestranný spisovatel, cestovatel, válečník a diplomat Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic (1564–1621).

V rozjitřené době 17. století, v zemi zmítané válkami a náboženskými spory, se obnovy duchovna a vzdělanosti chopil řád jezuitů. Jejich významný člen, historik a legendista

Bohuslav Balbín (1621–1688), se Šumavy podstatně dotkl jak svým životem (prošel ji skrz naskrz a cestou kázal), tak ve svém hlavním díle (viz kapitola 5.1) *Miscellanea Historica Regni Bohemiae* (Rozmanitosti z historie Království českého, 1679–1793); jeho Šumava je plná obyčejů, obchodního ruchu, zázraků a dávné historie (Anděra; Zavřel, 2003, s.500).

Na konci 18. a v průběhu 19. století, se vzrůstajícími obrozeneckými náladami, se intelektuálové a spisovatelé začínají zajímat o regiony, které dříve ležely na okraji země i zájmu. Koneckonců ze Šumavy přímo pocházela řada významných osobností doby, např. nakladatel Václav Matěj Kramerius (1753–1808) či Jungmannův vědecký spolupracovník na Slovníku, básník Josef Franta Šumavský (1796–1857). Z Vlachova Březí (okr. Prachatice) pocházel otcovský přítel F. L. Čelakovského, Jan Vlastislav – někdy Vlastimil²⁵ – Plánek (1789–1865), truhlář, písmák a lidový vlastenec. Jeho další dobrý přítel, kritik a operní libretista Josef Krasoslav Chmelenský (1800–1839) se narodil v Bavorově.

A tak se Šumava postupně stává lákavým cílem vlasteneckých výletů a samozřejmě i zdrojem inspirace. Někteří obrozenci se zde natrvalo usadili, jako kněz a autor idylických knih *Povídky z kraje* či *Povídky pro lid* František Pravda, vlastním jménem Vojtěch Hlinka (1817–1904), který padesát let působil na Sušicku. Dlouhodobé útočiště zde našli i zakladatelé první české básnické školy Antonín Jaroslav Puchmajer (1769–1820) a Šebestián Hněvkovský (1770–1847). Ve Volyni také dlouhá léta kaplanoval a zemřel důvěrný přítel

²⁵ Necelých padesát let po smrti mu na jeho hrobě ve Strakonicih místní řemeslníci a živnostníci odhalili pomníček, ovšem s chybným jménem Vlastimil. Tento omyl se kupodivu ujal v řadě pramenů.

Boženy Němcové, básník Václav Čeněk Bendl Stránický (1832–1870).

Pokud upřeme zájem k známějším literátům, je nepochybné, že nikdo nedokázal tajemnou, jedinečnou Šumavu tak dokonale popsat a vystihnout, jako její nejmilovanější syn, její věrný Karel Klostermann (1848–1923). Nebyla mu jen inspirací, byla jeho dětstvím, láskou i osudem. Jeho křesťanské univerzální postoje, odmítání rozdílů mezi Čechy a Němci, jeho schopnost klenout román a podat esenciální obraz zaniklého světa hvozdů, to vše ho činí velikým Básníkem Šumavy a proto je mu věnována zvláštní část této práce.

Z dalších osobností české literatury se Šumavou zabývala samozřejmě Božena Němcová (1820–1862), která kolem roku 1848 žila se svým manželem na samém okraji Šumavy ve Všerubech. Své zkušenosti otiskla v románu z česko-bavorského pomezí *Pohorská vesnice*.

Básník Adolf Heyduk (1835–1923) žil dlouhá léta jako profesor v Písku, odkud často podnikal výpravy na Šumavu. Lyricky popisoval její přírodní scenérie i detaily, např. ve sbírkách *Lesní kvítí*, *Ptačí motivy*, *Hořec a srdečník*. Inspiroval se i životem místních dřevorubců, hajných či mlynářů v básnických povídkách *Dřevorubec* a *Pod Vítkovým kamenem* či *Zpěvy pošumavského dudáka*. Jiný nadaný poeta, rodák z Nové Hospody, májovec a „básník světobolů“ Rudolf Mayer (1837–1865) splínem vskutku byronovským ve posmrtně vydané sbírce *Básně* zvěčnil okolí Klatovska.

Také Eliška Krásnohorská (1846–1926) se nechala inspirovat na svých několika cestách Šumavou k lyrickým i epickým skladbám; Básnická sbírka *Ze Šumavy* je plná konvenčního romantismu. Známe je její libreto k Smetanově

opeře *Čertova stěna*. Další operní inspirace se týká Chudenic, kde básník a dramatik Jaroslav Kvapil (1868–1950) napsal libreto k Dvořákově *Rusálce*. Vznikla zde i jeho známá pohádka *Princezna Pampeliška* a vzpomínková kniha *O čem vím*.

Jana Nerudu (1834–1891) poutalo k Šumavě mimo jiné kouzlo poslední lásky k mladičce Aničce Tiché, dceři velkostatkáře z Vlachova Březí. Tu spolu s dojmy z poklidného venkova a přírody zúročil ve své poslední citové zpovědi *Pozdní motivy* (např. báseň *Náš Boubín má šedivou čepičku*). Vznikla zde také jeho *Romance o Černém jezeře*.

Výrazně se na šumavském kulturním životě podílel spisovatel Alois Vojtěch Šmilovský (vlastním jménem Alois Schmillauer, 1837–1883), klatovský gymnaziální profesor (učil i Karla Klostermanna, viz kapitola 4.3), mimo jiné organizátor pohřbu R. Mayera. Známé jsou jeho realistické prózy či román *Za ranních červánků* s postavou „modrého abbé“ Josefa Dobrovského. Sladkobolná Parnasie je zasazena do scenérie u vrchu Ostrý. Jeho žák Jaroslav Vrchlický (1853–1912) zde začínal svou básnickou dráhu – řadu šumavských motivů najdeme ve sbírkách *Z hlubin*, *Bodláčí z Parnasu*, *Selské balady*, *Jak táhla mračna*, *Život a smrt* a podobně. Jeho spolužák z téhož gymnázia, lékař Josef Thomayer (1853–1927) zde zkoušel své první prózy, např. *Příroda a lidé*. Málo se ví, že to byl právě on, kdo kamarádovi Emilu Frídovi jeho slavný pseudonym vymyslel!

I další čeští velikáni podlehli kouzlu Šumavy. Rodák ze Stožic u Vodňan Josef Holeček (1853–1929) poutavě popisuje ve své legendární desetisvazkové kronice *Naši* nejen historii selského rodu na Vodňansku, ale výstižně také charakterizuje Šumavu, tu „tichou, půvabnou krasavici“. Kolínský básník a

prozaik, autor knih pro děti Karel Leger (1859–1934) umístil svůj historický román *Planá růže pětিলistá* do Rožmberku nad Vltavou.

Významné dějinné události – husitská či rožmberská tematika přivedly do Pošumaví také klasiky historického románu. Alois Jirásek (1851–1930) zde našel materiál pro *Staré pověsti české* (vyprávění o Bílé paní), *Mezi proudy* (boj s Rožmberky), *V cizích službách* (Všerubským průsmykem odcházejí houfy Husitů do „cizích služeb“) a samozřejmě historický *Jan Hus*. Kněz vlastenec Václav Beneš Třebízský (1849–1884) v povídce *Na Štítném líči* pobyt mladého Jana Husa na tvrzi Štítný, Rožmberků se dotýkají díla *V podvečer pětিলisté růže*, *Z různých dob* a další. Z mladších autorů se bohatou historií rodu Rožmberků zabývali také Nina Bonhardová (trilogie *Tanec rabů*, *Selský mor a Polyxena*, *Hodina závrati*), František Kožík (*Krumlovská romance*, *Třetí noc*) či Jiří Mařánek (trilogie *Romance o Závěšovi*, *Petr Kajčíník*, *Barbar Vok*).

Tím se již dostáváme do 20. století a do šumavské literatury vstupuje osobnost, která nenapodobitelně spojuje literaturu s malířstvím, vážné s groteskním – Josef Váchal (1884–1969). Tento všestranný individualista se vždy nechával ovlivnit mystikou různých vizionářů, démonologií či krejcarovými krváky, a tak není divu, že jej svým ponurým kouzlem uchvátila Šumava a stala se mu velkou inspirací. Jejím vyvrcholením je vedle řady dřevorytů (Zima v Pošumaví, Uctívání Svantovíta na Svatoboru) kniha *Šumava umírající a romantická*. Tento básnicko-filozofický text doplněný čtyřiasedmdesáti dřevoryty byl vysázen z 8014 vlastnoručně řezaných liter a vyšel v počtu jedenácti výtisků.

Na zcela jinou notu zpracoval svoje zážitky z výletů po Šumavě Karel Čapek (1890–1938). V posmrtně vydaném cestopisu, či spíše souboru fejetonů *Obrázky z domova* najdeme hned pět šumavských črt: Český Krumlov, Vyšší Brod a Rožmberk, Zastávka, Na Zlaté stezce a Kterákoliv vesnice.

A opomenout nelze samozřejmě básníky. Za všechny navzdory moderní době stále okouzlené jmenujme alespoň dva. Rodák z Bořečnice u Písku, kněz František Kašpar (1879–1959) působil léta v Nicově u Plánice. Od mládí patřil ke skupině kolem časopisu *Nový život* vydávaný na přelomu 19. a 20. století umělecko-reformním hnutím Katolická moderna (jejím kmenovým členem byl i J. Š. Baar, viz kapitola 5.2). Ve všech sbírkách (*Granátová jablka*, *Mír neděl*, *Mučenky* a další), z nichž některé ne náhodou ilustroval J. Váchal, kombinoval osobní úvahy s líčením šumavské přírody. A konečně oblíbený Ladislav Stehlík (1908–1982), básník, který originálním způsobem zkombinoval lyriku a cestopis (Anděra; Zavřel, 2003, s.503). Svou lásku k místu vyjádřil nejen ve verších (*Kvetoucí trnka*, *Vratečín*), ale hlavně v trilogii *Země zamyšlená*. Její třetí díl zahrnuje autorovo vnímavé putování Šumavou od Železné Rudy po Český Krumlov. Tento panoramatický přehled historie, přírody i lidí se bohužel obloukem vyhýbá traumatům, která tomuto kraji uštědřil komunistický režim; přesto jde o čtivý a cenný obraz doby.

Šumava pro svá tajemná a romantická zákoutí vždy lákala samozřejmě i řadu výtvarníků. Na konci 18. století k nim patřili i šlechtic a malíř-amatér Ludvík Arnošt Buquoy (1783–1834) působil v Nových Hradech, kde vytvořil soubor krajinných

kreseb, rytin a akvatint²⁶ či Jakub Feistenberker, který proslul zejména vedutami Nových Hradů a Rožmberka nad Vltavou. Romantický podtón zaznívá z šumavských krajinek Antonína (1784–1843) a Josefa (1820–1871) Mánesů či známého německého spisovatele a příležitostného biedermeierovského malíře Adalberta Stiftera (1806–1868). Šumavou byl okouzlen i jeho přítel, kterého Stifter označil za „nejpověstnějšího krajináře, jakého znám“, August Bedřich Piepenhagen (1791–1868). Tento vyučený knoflíkář a krajinář-samouk byl ve své době velmi oblíben a kupován nejen proto, že nebyl přemrštěně drahý, ale i díky svému obchodnímu talentu – předkládal například potencionálním zákazníkům kartičky s drobnými skicami, ze kterých si jako z katalogu mohl kupec objednat motiv a velikost budoucího obrazu.

V 19. století se oblíbeným žánrem stala veduta. Věnovali se jí například kreslíř a rytec Jiří Döbler (1788–1845), autor pohledů na Klatovy a jiná města, či Ferdinand Runk (1764–1834). Tento schwarzenberský dvorní malíř a krajinář byl pověřen, aby zachytil vzhled většiny rodových panství v českých i rakouských zemích. Maloval tedy zámky, zříceniny hradů, statky a přírodní zvláštnosti mimo jiné z Českokrumlovska, Vimperska a Prášílska. Byl též učitelem Paulíny ze Schwarzenbergu. Více než sto jeho děl je nyní umístěno na českokrumlovském zámku.

Šumavou byli fascinováni žáci Maxmiliána Josepha Haushofera (1811–1866), profesora krajinomalby na pražské AVU, např. Alois Bubák (1824–1870, obraz Plöckensteinské – Plešné jezero na Šumavě) či Adolf Kosárek (1830–1859) a

²⁶ grafická technika tisku z hloubky, dříve zrnkový lept. Vynalezena v 18. století, proslavena Franciscem Goyou.

samozřejmě také vynikající Julius Mařák (1832–1899), autor kreseb a náčrtů jako např. Chalupa v Němčicích, Šumava, Z pralesa Šumavského a podobně, který zajížděl ke svým příbuzným do Sušice. Dalšími malíři Šumavy byli Jan Kautský (1827–1896, obrazy Partie na Kleti u Českého Krumlova, Partie nad Vltavou, Rožmberk) nebo Eduard Herold (1820–1895), ilustrátor cestopisné knihy po Šumavě.

Velkým počinem v 2. polovině 19. století bylo vydání čtrnáctidílné výpravné publikace *Ottovy Čechy*, které pravděpodobně v letech 1883 až 1908 realizoval pražský nakladatel Jan Otto. Šumavě byl věnován první díl a četné zmínky najdeme i ve svazcích o Vltavě (díl 2.) a o Novohradských horách (díl 6. „V jihovýchodních Čechách“). Ilustrace s řadou městských vedut a krajinek provedli bratři Karl (1851–1906) a Adolf (1857–1919) Liebscherové, ve své době neprávem opomíjený Antonín Josef Lewý (1845–1897) a také manýrista a další Haushoferův žák Bedřich Havránek (1821–1899). Tito autoři se rovněž podíleli na ilustracích pro monumentální patnáctidílné dílo historika Augusta Sedláčka (1843–1926) *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, vydávané v letech 1882–1927, konkrétně pracovali na dílech XI. – Prácheňsko a IX. – Domažlicko a Klatovsko.

V roce 1860 také vyšla monografie *Böhmerwald. Natur und Mensch* autorů Josefa Wenziga (1807–1875, spisovatel a libretista Smetanových Dalibora a Libuše) a Jana Krejčího (1825–1887, geolog a politik, mj. poslanec české zemské rady za obvod Prachatice-Netolice). Tuto publikaci si mimochodem velmi oblíbil Karel Klostermann; předlohy pro její rytiny vypracoval již zmíněný Eduard Herold.

I další krajináři nezůstali chladní ke kouzlu toho kraje. Školení u Barbizonců ve Francii nezapřel Antonín Chitussi (1847–1891) u své veduty Prachatice ani na kartónu Žižka před Rábím. Půvabné akvarely pro Galerii hlavního města Prahy, např. Šumava či Prales Boubín, vytvářel Jan Angelo Zeyer (1878–1945). Na svém šumavském záměcku Běhařov dlouho pedagogicky působil a zemřel Mařákův žák Alois Kalvoda (1875–1934), autor krajinek jako Volyňka či Pošumaví. Jeho žákem byl např. v literární části kapitoly zmíněný Josef Váchal, jehož kniha *Šumava umírající a romantická* bývá považována za nejkrásnější oslavu zádumčivé Šumavy vůbec (Anděra; Zavřel, 2003, s.422).

To už jsme se ale pomalu přesunuli do 20. století. I tato doba inspirovala bezpočet umělců, jmenujme jen několik. Profesor AVU Otakar Nejedlý (1893–1957), malíř velkých pláten, se před 1. světovou válkou usadil v Turnerově chatě mezi Antýglem a Čeňkovou pilou a maloval v okolí řeky Vydry. Jeho přítel Vincenc Beneš (1883–1979) V roce 1953 zvítězil v soutěži na výzdobu malého foyeru Národního divadla, kde v rámci cyklu českých vrcholů ztvárnil Prácheň a Boubín. Na Šumavu také několikrát zavítal jeden z největších českých moderních krajinářů Oldřich Blažíček (1887–1953).

Ale skutečným Malířem Šumavy, jejím drahým synem vždy byl a bude rodák z Chyšek u Milevska Alois Moravec (1899–1987). Už v dětství, které prožil ve Střelských Hošticích (okr. Strakonice) mu učarovala řeka Otava, a přestože později žil a studoval v Praze, celý život až do posledních dnů se vracel „domů“, aby zachytil krajinu i každodenní život venkovanů při práci. Nejoceňovanější jsou jeho kresby uhlím a tlumené zasmušilé oleje. Ilustroval také Klostermannův román *„Mlhy na*

Blatech" a knihy svého přítele Ladislava Stehlíka „*Země zamyšlená*". Moravec zkrátka zachytil samé srdce Šumavy a ona na něho nikdy nezapomene.

K trvalému zachycení šumavských krás značně přispěl vynález fotografie. Zvláště poté, co se kolem roku 1880 ujala pohlednice jako poštovní cenina (vynález pasovského fotografa Alfonse Adolpha, 1854–1934), stala se Šumava a Pošumaví terčem zájmu různých kočujících fotografů. Už v 70. letech 19. století putovali Šumavou dnes anonymní fotografové, kteří od roku 1875 vydávali ve třech formátech sérii snímků krajiny od Železné Rudy až po Hlubokou nad Vltavou, a to pod hlavičkou pražské firmy vydavatele Bedřicha Ehrliche Kunst-Comptoir für Photographie. Kolem roku 1885 vydal velkou sérii fotografií ze Šumavy vandrující fotograf, rodák z Českých Žlebů Gotthard Zimmer (1847–1886), který sám sebe nazýval „fotografem z Vídně". Po pobytu ve Volarech si zřídil ateliér v Českém Krumlově, kde se i usadil a čile rozvinul firmu.

O rok později zhotovil renomovaný českobudějovický fotograf Josef Woldan (1826–1891) několik set snímků na objednávku místního spolku Der Deutsche Böhmerwaldbund, jejichž účelem byla propagace cestovního ruchu v regionu. Jiným uceleným souborem byla série „*Padesát pohledů ze Šumavy*", které vydal nakladatel M. Kopecký z Vimperka (Záloha, 1984, s.36).

Nejvíce snímků Šumavy z dnes už neexistujících osad a přírodních útvarů v době od konce 19. století až do 2. světové války ovšem zhotovil českokrumlovský fotograf Josef Seidel (1859–1935), dlouholetý zaměstnanec ateliéru výše zmíněného Gottgarda Zimmera, po jehož smrti Seidel podnik odkoupil od vdovy a nazval svým jménem. Jeho pokračovatelem se stal

jeho syn František (1908–1997). Neméně známým krumlovským fotografem-krajinářem byl jiný Zimmerův zaměstnanec Josef Wolf (1864–1938). Seidel a Wolf jsou veřejností i odborníky oceňováni jako vůbec nejvýznamnější fotografové Šumavy. Jejich dílo má dodnes nejen vysoce uměleckou, ale i historickou hodnotu.

Svébytnost a tajuplnost Šumavy a šum jejích stromů, podle něhož má své jméno, podněcovala též fantazii hudebních skladatelů, a to zejména v romantickém 19. století. Inspirací se pro ně stala hned dvojnásobně – ve vlasteneckém smyslu byla vyzdvihována jako vpravdě české pohoří, přirozený val chránící českou kotlinu a integritu země. A samozřejmě v lyrickém smyslu autory okouzlovala neporušenost a rázovitost šumavské přírody. Za všechny zmiňme dva z největších, Bedřicha Smetanu a Antonína Dvořáka.

Nevíme jistě, zda Bedřich Smetana (1824–1884) navštívil Šumavu už v mládí, kdy v letních měsících let 1845 a 1846 působil jako domácí učitel v rodině hraběte Leopolda Thuna na zámku v Ronšperku (dnes Poběžovice, okres Domažlice). Známe však obrovský dojem, který na skladatele udělala krajina při jeho návštěvě v Sušici v srpnu 1867, kam jej pozval tehdy třiatdvacetiletý rodák a houslista orchestru Prozatímního divadla Mořic Anger. Dne 28. srpna navštívili spolu s hudebním kritikem Ludevitem Procházkou sídlo českého podnikatele Čenka Bubeníčka Čeňkovu pilu, kde byl přijat s poctami, na památku zde s kolegy vysadili tři smrky (dnes turistická atrakce) a vydali se k soutoku Vydry s Křemelnou. Spisovatel Rudolf Jaroslav Kronbauer popsal tento okamžik podle Angerova líčení v knize *Záhadné příběhy a vzpomínky* takto: „Tam vznikla první

myšlenka, tam zrodila se jeho velebná symfonická báseň Vltava. Slyšel tu milou a poetickou píseň dvou potoků, zůstal tu státi v zadumání, posadil se a dlouho tu seděl jako u vytržení. Smetana díval se do čarokrásného kraje, viděl stok potoků, sledoval Otavu, v duchu za ní šel až tam, kde s Vltavou se snoubí – a v duši jeho zvonily první akordy dvou motivů, jež se spojují a zesilují a jež potom rostou a zmohutní v grandiosní tok melodický (Kronbauer, 1904, s.131).“

Této sebevědomé analýze Smetanových duševních pochodů se dlouho doslovně věřilo. Ještě v životopisném filmu Z mého života (1954) režisér Václav Krška nechává Karla Högra dlouze nořit prsty do vln soutoku s podkresem prvních taktů Vltavy. Pravděpodobné to ovšem zdaleka není; první informace o Smetanově úmyslu ji komponovat vyšla až o pět let později v Hudebních listech, na partituře pak pracoval v listopadu a prosinci 1874. Předtím ještě dvakrát (1868 a 1872) Šumavu navštívil a putoval kolem obou horních toků, skutečných pramenů Teplé a Studené Vltavy. Drobné pramínky razící si cestu hlubokým neprostupným lesem jsou tedy mnohem věrohodnější inspirací než soutok dvou řek, tvořící navíc zcela jinou řeku Otavu. Sám autor navíc ve svém Krátkém nástinu obsahu symfonických básní jmenuje oba motivy jako „chladnou“ a „teplou“ Vltavu, čímž je vše celkem jasné.

Jisté je, že svou Vltavou Smetana nejen zvýšil světovou prestiž české hudby, ale hlavně upoutal pozornost k půvabům Šumavy, které na něj zapůsobily, jak je patrné například z jeho zápisků v deníku z 14. a 15. srpna 1872, kdy se vydal povozem směrem na jihovýchod: „14. Přes Vodňany do Prachatic.

Rozkošný pohled na hory. Město zajímavé. 15. Přes Volary na Kunšvarty²⁷. Zajímavá cesta." (Anděra; Zavřel, 2003, s.517).

K jinému zajímavému šumavskému místu se Smetana vrátil ve své poslední dokončené opeře Čertova stěna (1882). Tento fantastický příběh ze života pána Voka Vítkovic z Rožmberka se odehrává částečně na hradu Rožmberk, částečně na břehu Vltavy poblíž Vyššího Brodu. Pekelné síly zosobněné Rarachem chtějí získat moc nad nově postaveným vyšebrodským klášterem, a když se jim to nedaří, rozhodnou se postavit skalní stěnu, která zadrží vody Vltavy, jež klášter smetou. Děj vychází ze šumavské pověsti o čertovi, který chtěl skutečně klášter takto spláchnout, ale nestihl to – za svítání musel zmizet a zůstalo po něm nedokončené dílo. Pod stěnou se úseku Vltavy, která se zde prodírá mezi balvany, říká Čertovy proudy. V jednom z kamenů je dodnes důlek od palce, který zde otiskl prchající čert.

Svým dílem oslavil Šumavu také Antonín Dvořák (1841–1904), který zde pobýval mnohokrát. První velkou cestu podnikl s hudebním kritikem Josefem Srbem-Debrnovem a houslistou Ferdinandem Lachnerem v létě 1878. Cestovali do Železné Rudy a na Špičák, odkud šli k ledovcovým jezerům, navštívili mimo jiné i Sušici, Vimperk a Kašperské Hory. Dvořák na tomto výletě intenzivně pracoval. Na vrcholu Špičáku například komponoval orchestraci Slovanského tance č.7 c moll, což je znát z jeho vlastnoruční poznámky před začátkem partitury: „V Šumavě, na 'Špicberku', dne 1. srpna 1878." (tamtéž, s.518).

Na další výlet Dvořák pozval v létě 1883 přítele Leoše Janáčka. Dojeli až do Prachatic a do Husince, kde navštívili

²⁷ dnes Strážný, okres Prachatice

rodný domek Mistra Jana Husa – město Husinec se dodnes pyšní jejich podpisy v návštěvní knize. Dvořák tento cíl nezvolil náhodou, zrovna totiž pracoval na dramatické předeře Husitská, která poprvé zazněla při slavnostním otevření Národního divadla. I další inspirace přinesla tato cesta; bezprostředně po dokončení Husitské se pustil do chystaného cyklu skladeb pro klavír na čtyři ruce, který po něm chtěl jeho berlínský nakladatel Fritz Simrock – a nazval jej Ze Šumavy. Názvy šesti skladeb nejlépe vypovídají, co chtěl autor do jejich melancholických tónů vtělit: jsou to Na přástkách, U Černého jezera, Noc filipojakubská, Na čekání, Klid (německy Klid lesa) a Z bouřlivých dob.

5.3 Lokální kultura a folklór na Šumavě

*Kdyby byly moje ty šumavský pole,
snadno bych se voženil,
Šel bych do hospody, kde muziky hrají,
děvče bych si namluvil.
(šumavská lidová)*

Folklór jakožto spontánní, kolektivně vytvářené, sdílené, rozvíjené a předávané projevy života a kultury (Klener, 1996, s.319) vždy hrál v každodenním životě šumavského obyvatelstva zásadní roli. V těžkých podmínkách regionu byl tento přirozený projev neformální kolektivity způsobem, jak se vyrovnat s každodenní dřinou. Vlivem geografické různorodosti se na šumavském pomezí formovalo několik vzájemně odlišných, etnograficky a folkloristicky výrazných oblastí.

Od jihu to je Doudlebsko, ležící v okolí hory Kleť, na území Trhosvinenska a obsahuje i tzv. Záhorácko a Závodácko,

čili okolí Zlaté Koruny a Křemže. Vedle osobitého nářečí si tato oblast uchovala bohatou ústní slovesnost, zvláště formou pověstí s pověr. Typický je i prostý lidový kroj (muži nosili modré punčochy a podštok – klobouk z vepřových štětín) či architektura osamělých dvorů. Z lidových obřadů vyniká tradiční masopustní koleda, zde ovšem s mečovými tanci (viz kapitola 5.3.3).

Na severozápadě tvoří Šumavu významný a rozsáhlý region Prácheňsko, tedy kraj v okolí měst Písek, Sušice, Horažďovice s podoblastí šumavského Podlesí, Prachatice, Vimperk, Vodňany, Netolice a území někdejších králováckých rycht (osm historicky svobodných obcí, které byly podřízeny jen českému králi, viz kapitola 5.1). Je to oblast všestranně odlišná, výrazné je zejména fasádnické lidové umění, dudácké písně a různorodé halekačky a v obřadních zvycích převládají sklizňové motivy (konopická, posvícení).

A s Prácheňskem se na jihozápadě stýká třetí velká oblast, Klatovsko. Najdeme zde řadu shodných prvků, například podobnost se stašským krojem, náznak dudácké kultury a podobně. Zvláštní je naopak průnik německých hudebních nástrojů harmoniky a citery, výrazná je i podmalba na skle a některé písňové žánry jako klatovské pastorely či jódlované jukačky. I v lidových tancích a oděvech nacházíme časté kulturní prolínání s německým přeshraničním obyvatelstvem, jež je pro tento region formující (Voráčková, 1980, s.205-233).

Je tedy patrné, že z folkloristického hlediska máme před sebou region pestrý a bohatý. V následujících kapitolách se proto budeme podrobně věnovat jednotlivým hmotným i nehmotným projevům svébytné šumavské kultury.

5.3.1 Šumavské zvyky a obyčeje

*Dnes je zlatý posvícení, dnes je zlatá neděle,
všecky kola zastavili, ve mlejně se nemele.*

(jihočeské říkadlo)

Lidové zvyky a obyčeje vždy hrály v životě venkovského obyvatelstva významnou roli. Jejich původ lze odvodit z dávného lidského strachu z neznámých tajemných sil ovládajících přírodu. Aby zahnali hrozící nemoci, neštěstí či zajistili dobrou úrodu, začali lidé provádět magické rituály, které se postupem času mnohdy smísily s liturgickými obřady a vytvořily tak pestrou směsici zvyklostí. Postupem času pak k těmto závažným úkonům přibyla také stránka zábavní, hlavně díky které se výsledné zvyky a obyčeje tak hojně zachovaly až do moderní doby.

Pomineme-li nepravidelné praktiky spojené s událostí v životě rodiny, jako je narození, svatba či úmrtí, rozlišíme dva druhy pravidelných obřadů. Na jedné straně jsou to zvyky odpovídající kalendářnímu resp. liturgickému roku. Ty v různých variacích nacházíme dodnes ve všech regionech, na venkově i ve městě. Sice méně časté, ale o to pro šumavské obyvatele důležitější ovšem byly obřady vycházející z cyklu zemědělského roku.

K charakteristickým obřadům hospodářského roku patřily zvyky spojené s chovem dobytka, jehož patronem byl téměř po celé Šumavě sv. Leonard, jen na západě a sousedním Chodsku sv. Martin. Důležitým zvykem byl jarní výhon, tedy přesun stáda ze zimního ustájení ve chlévech do hor na pastviny, který se obvykle konal na svátek sv. Jiří (24. dubna) či na prvního máje. Zvířatům se nejprve upilovaly rohy, aby se při přesunu navzájem nezranila. Současně se sepsal počet kusů dobytka,

který se pak předkládal jako vyúčtování při podzimním návratu. Po zatroubení rohu sehnali hospodáři na náves pečlivě vyčištěný dobytek ozdobený stuhami a květinami. Pastýř pak prováděl ochranný rituál – namočil hrst slámy do hrnku se svícenou vodou a oběhl s ním stádo, přitom se modlil proti uhranutí a nakonec vhodil hrnek doprostřed stáda. Za odměnu dostával od hospodyň zásoby másla, sýra a vajec (Vondruška, 1989, s.224).

Obecní pozemky se obvykle směly užívat k pastvě do sv. Martina (11. listopadu). Tehdy pastýř přihnal stádo zpět k ustájení. Pak chodil od domu k domu a veršovaně přál hospodáři s hospodyní zdraví a štěstí a obdržel sjednanou mzdu za celoroční práci a za přání něco na přilepšenou, tzv. martinskou koledu. Následující neděli pak připravoval pastýř pro ostatní hospodáře hostinu zvanou „bejkova svatba“ či „pastýřské posvícení“. Zapíjel se uplynulý rok a sjednávaly podmínky pro ten nastávající, proto bylo v pastýřově zájmu zákazníky bohatě pohostit – nechyběla pečená husa, koláče a samozřejmě pivo.

Také hospodyně prováděly řadu rituálů, které měly ochránit dobytek před uhranutím. Dochovány jsou desítky rozmanitých postupů, vesměs podložených vírou, že lze ublížit osobě, která krávu uhranula, např. litím mléka na rozžhavený plát, zarážením hřebíku do hrnku a podobně (tamtéž, s.227).

S průběhem vlastních zemědělských prací se pojily především rituály, jimiž se hospodář snažil ovlivnit či odhadnout budoucí úrodu. Mnohé se provozovaly v zimě, aby určily optimální čas jarní setby. To bylo důležité zvláště u lnu, který šlo zasít na počátku května i např. až v půlce června. Sledovalo se proto, která noc (štědrovečerní, novoroční, tříkrálová) bude

nestudenější a to určilo, zda bude výsev raný či pozdní. Podobný účel mělo zasazení pár semínek lnu do tří květináčů během masopustní neděle, pondělí a úterý a sledovalo se, který vzejde nejlépe. Příhodný pro věštbu úrody byl Štědrý den, např. svítil-li jasný měsíc, bylo to špatné („Světlé Vánoce – tmavé stodoly.“). Někteří hospodáři navíc sledovali počasí celých dvanáct dnů až do Tří králů, kdy každý den znamenalo aktuální počasí předpověď na jeden měsíc nastávajícího roku. Podobných tradic nalezneme v záznamech celou řadu (Anděra; Zavřel, 2003, s.554).

S jarní orbou se obvykle začínalo okolo sv. Řehoře (12. března) – říká se: „Na svatého Řehoře, lenoch sedlák, který neoře“. Když vyjížděl hospodář či pacholek poprvé orat, polévaly ho ženy a dívky nečekaně studenou vodou, aby byl celý rok svěží (to jim muži zas opláceli, když šly poprvé na travu). Večer se pak v hostinci konala společná zábava.

Jinak byla první polovina roku na zvyky a obyčeje spojené s hospodářstvím pro samou práci poměrně chudá. O to slavnější byly svátky na ukončení žní, tzv. dožínky či dovazná, původně starý rituál vzdávající díky přírodním silám. Na Šumavě sice nebyly tak honosné jako v nížinách, o to důležitější a tím i důvodem k oslavě však byla pro přežití dobrá úroda. Na poli se po sklizni nechával stát poslední snop čili „manda“, který se ozdobil, stejně jako žebříňák, na kterém jej přivezli ženci a děvečky na statek. Tam hospodáři předali dožínkový věnec uvitý z klasů, popřáli mu zdar v příštím roce a ten je za to pozval na pohoštění, případně jim dal peníze na útratu v hospodě. Manda se obvykle pečlivě uložila a přisuzoval se jí magický význam (Vondruška, 1989, s.228).

Další pro Šumavu typické zvyky se pojí ke sklizni a zpracování lnu. Zvláště na Prachaticku se dodnes (i když se len už nepěstuje) drží tzv. konopická, v kterýžto den měly ženy a dívky práva chovat se jako muži, např. nechat si hrát na přání či volit tanečníka. Konala se na přelomu září a října, mnohdy jako poslední slavnost před adventem, a byla plná hudby a tance (viz kapitola 5.3.3). Hlavní roli měly směšně oděné postavy Konopičáka a Konopičky, které se snaží dát dohromady výřečný dohazovač. Řada komických scének se odehrává na návsi, načež se společnost přesune do tanečního sálu.

Místy na Šumavě zaznamenáváme zvyky dřevařské, oslavující podzimní návrat z hor či konec svozu dřeva, případně sklářské při výhasu a opětovném zapálení pece a další (Anděra; Zavřel, 2003, s.554).

Ještě bohatší je výčet kalendářních zvyků a obyčejů, které jsou originální kombinací předkřesťanských rituálů (jako např. oslava slunovratu), církevních svátků různých světců a patronů s lidovou veselící. Vzhledem k tomu, že řada obyčejů vztahujících se k těmto svátkům se opakuje na celém našem území a mnohé podoby šumavských oslav se až na drobnosti shodují s těmi chodskými, které jsme podrobně popsali v kapitole 3.4.1, zmíníme jen pro příklad některé zvláštní aspekty šumavských zvyklostí.

Svá specifika má např. oblíbený masopust. V tradičním průvodu, který obchází všechna stavení, se vyskytuje kromě jinde běžných masek jako je medvědář či kobyly navíc postava „čuchny“. Čuchna prolézala každou domácnost a hledala ukryté šunky, jitrnice a jiné pochutiny. To, co „vyčuchala“, propadlo ve prospěch průvodu a bylo zkonsumováno při tancovačce. Součástí masopustu byla také tradice velmi zajímavých

mečových tanců. Mečovou koledu jako mužský tanec se šavlemi (Schwerttanz) tancovali hlavně němečtí obyvatelé na Kaplicku a v národnostně smíšených vsích na Trhovosvinensku. Záhy se rozšířil do celého Doudlebska a stal se součástí tzv. Doudlebské koledy.

Zvláštní význam mělo na Šumavě šest postních nedělí mezi Masopustem a Velikonoci. Každá se jinak jmenovala a byla něčím specifická: 1. "černá" – ženy odkládaly barevný oděv a halily se do černých šátků, 2. "pražná" podle postního jídla pražmo (pražené nedozrálé obilí, oblíbené už starými Slovany), 3. „kýchavá“ kvůli pověře, že kolikrát kdo ten den kýchne, tolik let se ještě dožije, 4. „družebná“ – tuto neděli měla mládež povoleno sejít se a trochu se pobavit, zároveň ten den chodil družba se ženichem na návštěvu k namlouvané dívce. Nejdůležitější z hlediska obyčejů asi byla pátá, „smrtná“ neděle, kdy děti a mládež vynášely tradiční figurínu smrti, vhodily do potoka a utíkaly zpět. Kdo byl poslední, toho čekalo neštěstí. Šestá neděle je pak známá „květná“, kdy se svěťí kočičky a stromové ratolesti (Vondruška, 2005, s.52).

Poté již nastává velikonoční, svatý neboli pašijový týden se všemi notoricky známými obyčejí a zvyklostmi. Šumavskou zajímavostí jsou tzv. Pašijové hry. Původem z raného španělského středověku, do nové doby se zachovaly v obci Hořice na Českokrumlovsku. Stalo se to po Napoleonských válkách, kdy roku 1816 hořický tkadlec Pavel Gröllhesl použil tehdy oblíbenou knihu kapucína Martina z Kochemu z roku 1682 *Veliký život Pána a Spasitele našeho Krista Ježíše a jeho nejsvětější a nejmilejší matky Marie Panny...* a napsal (německy) představení s názvem Utrpení a smrt našeho pána Ježíše Krista – truchlohra o pěti jednáních s předeherou. Hru

hráli místní ochotníci v hospodském sále bez kostýmů o všech postních nedělích a o pašijovém týdnu až do roku 1840. Po čtyřicetileté pauze představení získala ucelenější charakter – text přepracoval gymnasiální profesor Johan Josef Ammann a německý kulturní spolek Deutscher Böhmerwaldbund zaplatil novou divadelní budovu s kapacitou dva tisíce míst i výpravu. Při hrách pak účinkovalo na tři sta ochotníků a za první dva roky je vidělo přes osmdesát tisíc diváků včetně císařské rodiny. Byly také několikrát zfilmovány, např. společností bratří Lumièrů. V roce 1923 byl text přeložen do češtiny a šestkrát knižně vydán (Záloha, 1984, s.124).

Za 2. světové války byly hry zakázané, což kromě úspěšné obnovy v letech 1946–48 trvalo až do roku 1989. Divadlo sloužilo jako sklad munice, ovčín, sklad slámy, až byla budova vyhozena do vzduchu. V 90. letech došlo k iniciativě místních obyvatel, kteří celou tradici úspěšně obnovili, a od roku 1993 se v plenéru hraje nová verze představení o padesáti účinkujících.

Na Velikonoční pondělí připadá další šumavská specialita. Jde o rozličné hry s vajíčky, zejména o tzv. pekání (Pecken), které se dodnes dochovalo v jediném městě, Prachaticích. Hráč drží vajíčko užší špičkou dopředu a ťuknutím do soupeřova se ho snaží naprasknout. Pokud se mu to podaří, vajíčko je jeho. Alternativou je zasekávání mincí do vajíčka drženého mezi prsty či koulení vajec po rukojeti od hrábí (Petráš, 2008, s.23).

Značné oblibě se na Šumavě těší Mariánské poutě, kdy se věřící obracejí s prosbami o pomoc k Panně Marii, ochránkyni a mocné přímluvkyni. V regionu je Panně Marii zasvěceno nespočet kostelů a kaplí. V rámci liturgického roku se slaví několik mariánských svátků, nejoblíbenější je Nanebevzetí

Panny Marie (15. srpna), kdy se konají procesí na poutní místa. Mezi nejvýznamnější patří Klatovy, Kašperské Hory, Sušice, Stožec, Vyšší Brod. Toho dne se v kostele světily byliny, plody a semena (odtud také svátek Panny Marie kořeněné), jimž se připisovala léčivá moc (Vondruška, 2005, s.71).

S příchodem podzimu a útlumem zemědělských prací přichází opět čas na zábavu. Selské posvícení (původně výroční den posvěcení nově postaveného kostela) postupem času leckde splynulo s pojmem pouť, den jeho konání byl tedy stanoven na svátek patrona či patronky místního kostela. V každé farnosti tedy připadá na jiné datum. Kvůli sjednocení termínů zavedl proto císař Josef II. roku 1786 v celé monarchii tzv. císařské posvícení, připadající na neděli po sv. Havlu (16. října). V dnešní době v obcích, kde není známo datum vysvěcení kostela, drží tedy Havelské posvícení. O posvícení nesmí chybět bohatá hostina čítající pečenou husu a samozřejmě posvícenské koláče. Dívky pečou tzv. hnětýnky – sladké pečivo ve tvaru kytiček z třeného těsta, zdobené polevou a nejrůznějšími motivy, kterými pak podarují na tancovačce své nápadníky (tamtéž, s.236).

Velmi tklivé bývaly na Šumavě slavnosti Všech svatých (1. listopad, vzpomínka na ty, jež dosáhli věčné blaženosti) a Dušičky (2. listopad, Památka všech zemřelých, jejichž duše ještě pobývají v očistci). Konala se procesí na hřbitov k ozdobeným hrobům, hospodyně pekly „dušičkový chleba“, který rozdávaly chudým prosebníkům chodícím od domu k domu. Podle víry o půlnoci na Dušičky vystupují duše z očistce, aby si aspoň jednou v roce odpočaly od muk. Proto se tento den nesmí třískat dveřmi a hlučet, lampa se místo olejem plnila máslem, kterým si duše mohly potřít utrpěné spáleniny,

lidé pili nebo se postříkali studeným chladivým mlékem a podobně (Vondruška, 2005, s.75).

Zde je na místě zmínit se o svérázném zvyku, který nikde jinde v českých zemích nenajdeme – stavění umrlčích prken. Mrtvý se po smrti položil na prkno, které po pohřbu sloužilo jako pomníček. Truhlář jej obvykle pomaloval symboly smrti (tři kříže, zlomená svíce, lebka a hnáty atd.) a popsal jménem, daty narození a úmrtí, verši a nápisy. Okraje prkna se někdy ozdobně vyřezávaly, okolo nápisu přibyl rámeček a stříška. Umrlčí prkna se stavěla u kapliček a křížů podél cest, někdy se přibíjela na kmeny stromů cestou do kostela. Šel-li okolo někdo, kdo zemřelého znal, věnoval mu vzpomínku (tamtéž, s.220). Největší sbírku umrlčích prken najdeme v Muzeu Šumavy v Kašperských Horách.

A pak už nastával advent, zcela zaplněný lidovými zvyky, v němž měli lidé po celoročním shonu víc pečovat o svou duši, a proto se nesměly konat žádné zábavy. Začínal na sv. Kateřinu (25. listopadu), která „zavírá muzikanty do chlěva“, kdy si mládež dopřála poslední tancovačku, při které platilo „ženské právo“. A pak už byl opravdu konec legrace – „Řekla Káča Barce (sv. Barboře, 4. prosince): Nechme toho tance!“

Den sv. Ondřeje (30. listopadu) se považoval za nejvhodnější pro věštění budoucnosti. Čtyřmi hrnečky se přiklopila hlína (smrt), hřeben (nemoc) chléb (majetek) a prsten (svatba) a co si kdo odklopil, to ho čekalo. Na sv. Barboru se řezaly třešňové větvičky „barborky“, které se dávaly do vázy, a které dívky do Vánoc rozkvetla, ta se vdá. V předvečer obcházely domácnosti děvčata zahalená bílými prostěradly s rouškou přes obličej, zpívaly a rozdávaly dětem

pamlsky. Až v 19. století nahradil Barborky v rozdávání dárečků sv. Mikuláš s čertem a andělem.

Rozpustilým svátkem byly obchůzky Lucek v předvečer sv. Lucie (12. prosince). Mladé dívky v bílých košilích si začernily tváře sazemi a vtrhly postupně do všech domácností. Rozházely peřiny, oblečení i boty, zpřevracely nádobí a podlahu posypaly popelem. Někdy také chytaly muže, kterým mydlily tvář bramborem a holily dřívkem z louče. Pak zazpívaly vinš, dostaly dárek a utíkaly dále. Tento den se nesmělo příst a byla-li hospodyně přistižena, zaplatila Luckám zvláštní pokutu (Vondruška, 2005, s.81).

A tak se nachýlil čas Vánoc s přehrší rozličných zvyků a obyčejů, předpovědí a tradic, a když přišli Tři Králové, byl už nejvyšší čas přemýšlet, kdy zasít, aby bylo dost živobytí na další rok na drsné, nepředvídatelné Šumavě.

5.3.2 Šumavská lidová architektura

*To naše stavení z drobnýho kamení,
šel tudy můj milej, nedal pozdravení.
Jsem-li já děvečka chudobné mateře,
já předce nevyjdu pro tebe za dvěře.*

(česká lidová)

Na Šumavě a v jejím podhůří jsou základním typem sídel vsi a osady, jejichž počet se zvýšil zejména při třetí dřevařské kolonizaci mezi lety 1750 až 1820 (viz kapitola 5.1). Vzhled sídel je již odpradávná formován zejména charakterem krajiny a přírodními podmínkami. Zvláště Pošumaví logicky předpokládá jiné uspořádání osady než hornatá a lesnatá centrální oblast, kde šlo především o to, aby jednotlivé domy měly kolem sebe dostatek prostoru, pastvin a luk. Najdeme zde

proto řadové nebo silnicové vesnice, kde domy sledují po jedné či obou stranách obvykle jedinou klikatící se cestu, případně jsou rozptýleny po stráních. V podhůří naopak spatříme zejména návesní typ osady, kde jsou usedlosti pravidelně rozloženy po obvodu obdélníkové návsi, uprostřed níž bývá rybníček.

Poloha sídel také určovala materiál, ze kterého se stavělo. V horských oblastech najdeme především domy roubené ze dřeva, nejlevnějšího a nejdostupnějšího materiálu. Dřevěná byla konstrukce domu, krov, podlahy i střešní krytina – šindel. Roubené domy se nejvíce zachovaly právě v horách, neboť kvůli výše zmíněnému rozptýlenému uspořádání vsi nehrozil tolik hromadný požár. V podhůří naopak najdeme domy zděné, pocházející někdy už z 16. století. Jako zdivo se používal kámen a cihly. Zvláštním typem domu, zejména ve městech, je roubená stavba dodatečně omítnutá – tzv. dům v kožichu, který se pečlivě obílil vápnem (Záloha, 1984, s.90).

Podíváme-li se na dispozici šumavského venkovského stavení, najdeme zpravidla trojdílný dům, který se skládá ze vstupní síně, obytné části a účelového tj. hospodářského prostoru – komory, chléva, špýcharu²⁸ čili sýpky. Postupem času se usedlosti dobudovaly tak, že se rozšířila hospodářská část; objevila se kolna pro povozy a velké nářadí, další stáj a stodola. Přednost před lidským komfortem vždy mělo hospodářství. Nahlédneme-li blíže do stavení, rozlišíme několik základních typů lidového domu.

Nejstarším typem v celé oblasti Šumavy i Pošumaví je špýcharový dům. Charakteristický je pro něj zděný patrový špýchar, který je připojený přímo k síni obytné části; ze síně je

²⁸ z německého *speichern* – ukládat, hromadit

špýchar také přístupný. Toto řešení je odlišné od všech ostatních oblastí s lidovou architekturou na našem území; nejlépe vyhovuje potřebám těch obyvatel Šumavy, kteří se opírají o zemědělský způsob obživy. Zachovalé pěkné ukázky špýcharových domů, i když někdy upravené, nalezneme např. v Lažišti, Hracholuskách či Vitějovicích (okr. Prachatice).

Jiným typem stavení je dům komorový. Na jedné straně vstupní síně je rovněž obytná místnost, na straně opačné ale není špýchar, nýbrž komora k ukládání zásob a drobného náčiní. Na komoru pak navazuje maštal a chlévy, které mají vlastní vstup zvenčí ze dvora. Špýchar je budován na protilehlé straně dvora, často doplněn kůlnou a seníkem.

Podobně je řešen dům chlěvní čili chlěvový, který převládá v oblasti centrální horské Šumavy. Na rozdíl od komorového domu je zde dispozice taková, že na jedné straně vstupní síně je též obytná místnost, ale na straně opačné nikoli komora, nýbrž chlív, do kterého je ze síně přímý vstup. Nad síní v patře na půdě, kam se vstupovalo po žebříku, se ukládalo seno i obilí. Tak bylo vše pěkně pod jednou střechou a tím zajištěna možnost obstarat zvířectvo i v nejtěžších zimách, kdy bylo stavení i dlouhé měsíce zcela zasněženo. Bezprostřední blízkost dobytka se nám může zdát poněkud nevhodná, ale přítomnost tolika zvířecích těl zároveň zvyšovala ve stavení v mrazivých časech tepelnou pohodu. Tyto domy byly běžné u majitelů malých hospodářství – chalupníků (Anděra; Zavřel, 2003, s.524).

Velmi zajímavým a ojedinělým typem stavení je tzv. volarský dům alpského typu, který se vyskytuje pouze ve Volarech a pár lokalitách v okolí (okr. Prachatice). Na Šumavu ho přinesli osídlenci z horských částí Korutan a Tyrol v době

kolonizace v 16. století, kdy řada obyvatel Volar a okolí vymřela na mor. Takovýto dům též ukrývá pod jednou střechou celou usedlost, tedy část obytnou i hospodářskou, kterou tvořily chlív, volská stáj neboli maštal a stodola. Dům měl dvě podlaží, do patra se vstupovalo po schodech zvnějšku domu přes pavlač. Chyběl ovšem seník, který byl vždy umístěn daleko na okolních loukách, zřejmě jako prevence požáru. Navíc když už hořelo, byl čas jen vyvést dobytek, ale už ne zachránit zásoby obilí – a záchranou bylo zachované seno. Poslechněme si, co o tomto specifickém městečku, zmíněném již v kapitole 5.1, říká legendární Řivnáčův průvodce po Šumavě z roku 1882: „Obyvatelé Volar a nejbližšího okolí liší se jak postavou, mravíky a řečí, tak i způsobem stavby obydlí od ostatních německých obyvatelů Šumavy. Přistěhovali se nepochybně do krajin těchto ze Štýrska a i obydlí jejich jeví ráz budov alpských. (...) Budovy vystavěné podle starého způsobu mívají vchod ze středu průčelí, a do vyššího poschodí (jež však jest dosti řídké) vedou zvláštní schody zvenčí a sice obyčejně na pavláčku nad dolejší vchodem. Daleko přečnávající střecha mívá sklon asi 22 stupňů a jest kryta štěpinným šindelem i přes 1 m. dlouhým, přes nějž napříč upevněny jsou tyčky a celá střecha zatížena pak kamením. Skoro před každým obydlím jest koryto, do něhož neustále po žlábků vedená voda stéká“ (Borovský, 2002, s.31). Dodejme ještě, že zmíněná kamenná koryta (a nejen ta, nýbrž i veškeré původní vybavení interiérů a stodol šumavských usedlostí) se od poloviny 20. století s rozmachem „chalupaření“ stala terčem zlodějů a překupníků všeho druhu, což drancuje již tak vzácné kulturní dědictví tohoto svérázného kraje.

Vraťme se ale raději a nahlédněme ještě do interiéru šumavské lidové chalupy. Obytná místnost byla původně vytápěna a osvětlována otevřeným ohništěm, z něhož volně unikal dým, očuzoval stěny a odcházel střechou. K radikální změně došlo až v 16. století, kdy se začal objevovat komín, pec a později ještě sporák s odvodem kouře do komína. Díky tomu se místnost mění z tzv. dýmné jizby na světlou jizbu – „světlici“ neboli světnici. Dá se říct, že tento proces je dovršen koncem 18. století. Pec s podélnou lavicí stála v rohu a vyhřívala místnost. V protějším rohu stál bytelný stůl, kolem něho podél zdi lavice a směrem do světnice několik židlí. V dalším koutě stála jediná široká postel. V protilehlém rohu u okna bylo volné místo pro různé domácí práce, podél zdi se v truhlách uchovávalo ošacení a cennější předměty. Při zimních činnostech (např. draní peří) se do místnosti přistavil další stůl, často improvizovaně vytvořený z prken a dřevěných podstavců neboli koz (Petráš, J. a kol., 2008, s.16).

Tento nový, čistý způsob vytápění teprve umožnil, že se od začátku 19. století světnice začaly zaplňovat malovaným, tedy drahým nábytkem, malovaným sklem a keramikou, vyšívanými textiliemi, dřevořezbami a dalšími artefakty, které dodnes můžeme (tedy pokud se nestaly předmětem kupčení) obdivovat v uměleckých sbírkách po celé Šumavě.

5.3.3 Regionální hudba a tanec

*Muziky, muziky, vy pěkně hrajete,
vy jste mě ze spaní probudily.
Já jsem se nevyspal, děvče jsem nedostal,
Toho jste muziky samy vinný.
(jihočeská lidová)*

Význam šumavské lidové hudby přesahuje hranice regionu a je důležitým aspektem i ve středoevropském kontextu, protože na Šumavě se stýká kultura alpského, potažmo jihoněmeckého etnika s kulturou západoslovanskou. Toto prolínání kultur ovšem v žádném případě nezahladilo veškeré rozdílnosti, které přetrvávají; proto je při popisu šumavské lidové kultury nutné odlišovat české a německé jazykové oblasti.

Fenomémem, který překračuje jazykové bariéry, je ovšem lidový tanec, věnujme se proto nejprve jemu. Nejrozšířenějším typem tance na celé Šumavě vždy byl tzv. ländler. Jeho název je odvozen od slova Landl, tedy názvu hornorakouské oblasti, odkud tanec původně pocházel (Anděra; Zavřel, 2003, s.543). Původně šlo o zpívaný tanec, který existoval již v raném středověku. S rozvojem hudebních nástrojů se pak ländler přenesl do sféry instrumentální hudby. Tato forma figurálního tance v třídobém taktu je doložena již od 16. století jak na šlechtických dvorech, tak mezi lidem, v 17. století proniká do měst a v polovině 18. století se vyvinuly typy dnes obecně rozšířené.

Dále se na Šumavě často vyskytují figurální tance ve dvoudobém taktu, jejichž názvy i průběh bývají odvozeny od běžných selských prací či řemesel. Hojné jsou také mnohé variace a obměny polek. Chybět na Šumavě samozřejmě nemůže ani oblíbený mateník, německy Zwiefach. „Zwiefach

tanzen“ neboli „tancovat dvojím způsobem“ vyjadřuje celý princip mateníku, tedy střídání jak taktu, tak taneční formy (ländleru a obkročáku). Tanec, jenž se rozšířil z oblasti Horní Falce,²⁹ se vyskytuje spíše na německé straně Šumavy. Kromě mateníku nalezneme i jiné tance se změnou taktu. Skládají se ze dvou až tří rytmicky odlišných melodií. Na Šumavě byly zaznamenány čtyři tyto tance – Schusterpolka, Linzer Polka, Bauadenadl a nejrozšířenější Jagermarsch, který se na české straně Šumavy tančí pod názvem Pátá kurie.

Nesmíme opomenout také výskyt mečových tanců. Tento skupinový tanec je určen výhradně pro chlapce a muže, z nichž jeden celý tanec vede. Na Šumavě se tancoval mezi svátkem Tří králů a začátkem půstu, převážně na Doudlebsku (viz kapitola 5.3). Meče – spojovací články mezi tanečníky – se podávají dozadu přes pravé rameno, zatímco druhá ruka uchopí špičku meče předchozího tanečníka, to vše v extatickém tempu. Jako hudební doprovod sloužily dříve bubínky a píšťaly, na Šumavě pak dvanáctičlenná dechová kapela a později pouze harmonikář (Anděra; Zavřel, s.544).

Vraťme se nyní k otázce šumavské lidové hudby. Jak již bylo řečeno, bude nutno odlišovat česky a německy mluvící oblasti.

Větší část území zaujímala v šumavském regionu oblast německá. Německá šumavská lidová hudba a píseň se podobá hudbě středního Bavorska, je v ní ovšem také patrný vliv Rakouska, zejména regionů Horní Rakousy, Tyrolska či Korutan. Charakteristická je pro ni melodika založená na akordických stupních, dosahující často falzetového rejstříku.

²⁹ něm. Oberpfalz – jeden ze sedmi krajů spolkové země Bavorsko

V písních převažuje milostná tematika či opěvování různých zemědělských prací.

Nejstarším zachovaným typem této hudby jsou již výše zmíněné ländler, které se na Šumavě udržely navzdory vlivu romantických písní vyšších kruhů v 18. století. Mezi jednotlivé části ländleru vkládali tanečníci často improvizované popěvky zvané Vierzeiler čili „čtyřřádky“. Melodika těchto čtyřverší se otiskla i v některých písních českého folklóru.

Postupem času se v lidové hudbě začal odrážet vliv vojenské písně, vídeňského valčíku a městské produkce. Velké obliby časem dosáhly písně s vlasteneckou tematikou, tzv. Heimatlieder. Byly to písně umělé, komponované školenými hudebníky a učiteli, které opěvovaly rodnou vlast, řeč, krajinu a podobně. Některé z nich se staly tak populární, že je do svého repertoáru napevno řadili lidoví muzikanti a dnes jsou řazeny do sborníků lidových písní. To souvisí s německým pojetím lidové písně na základě tzv. recepční teorie – lidové je vše, co mezi lidem zdomácnělo a dále se šířilo (Anděra; Zavřel, 2003, s.537).

Pestrá je škála hudebních nástrojů používaných v německé lidové hudbě. Za nejstarší typ lze používat tzv. nástroje samozvučné, zejména různé druhy pastýřských zvonců či různé typy řehťáček. Oblíbený byl tzv. Maultrommel (česky grumle či brumle). Tento zajímavý předchůdce foukací harmoniky byl oblíbeným doprovodem k tanci po celých Sudetech. Má tvar kovového písmene Ω , uprostřed něhož je pohyblivý kovový jazýček. Hráč si tiskne brumli k pootevřeným rtům a prstem brnká na jazýček, čímž vyluzuje charakteristický tón, zatímco ústní dutina funguje jako zesilovač. Jiným specifickým nástrojem, užívaným zejména při koledách, byl

původem chodský (viz kapitola 3.4.4) fanfrnoch čili bukáč. Z hliněné nádoby potažené blanou je provlečen svazek žíní, za který se navlhčenýma rukama tahá. V Bavorsku tento nástroj pod názvem Brummtopf („bručivý hrnec“) přetrval dodnes, jen žíně byly nahrazeny dřevěnou tyčí.

Ovšem základem jakékoli lidové hudby jsou bezesporu nástroje strunné a dechové. Nejoblíbenějším nástrojem na německé Šumavě byla citera. Počet strun a jejich naladění prošly dlouhým vývojem a ustálily se na pěti strunách melodických a cca čtyřiceti doprovodných. Nejčastěji se používala jako doprovod ke zpěvu a někdy byla doplněna šestistrunnou kytarou. Rozšířená byla také tzv. háčková harfa, která zažila svůj vrchol během 19. století. Byla doménou potulných harfenistů, kteří šířili šumavský písňový repertoár i do Rakouska a Bavorska. Specifickými nástroji byly předchůdce klavíru hackbrett (dnes známý jako cimbál) a také niněra, chybět samozřejmě nesměly housle a kontrabas, zde nazývaný Bassgeige (basové housle).

Z dechových nástrojů se hojně vyskytovala píšťala typu Panovy flétny, která se podle materiálu nazývala Rohrpfeife (z rákosu) či Sauorgel (kovová). V Čechách ji nalezneme pod malebným názvem „moldánky“. Používala se jako doprovod k tanci, ovšem už ve 40. letech 19. století ji vytlačila foukací harmonika. Harmonika tahací se vyskytovala prakticky v každé vsi a s oblibou ji při muzice doplňoval vozembouch.

Nejrozšířenější byl ovšem klarinet, který se vyskytoval všude, ať už u potulných muzikantů, nebo v dechových kapelách. Jejich rozmach v 2. polovině 19. století souvisí s rozvojem různých německých spolků a organizací, hlavně hasičských a po roce 1918 také válečných veteránů.

České jazykové oblasti Šumavy jsou na rozdíl od německých typické výskytem písní kolečkového typu. Český lidový tanec „do kolečka“ je jedním z vůbec nejstarších dochovaných lidových tanců, který se vyskytuje v obměněné formě i v chodském regionu (viz kapitola 3.4.4). Tento původně třítaktový tanec se tančil v kruhu i v párech a jeho nápěvy často korespondují i s lokalitami mimo Šumavu, např. Českobudějovicko či Doudlebsko. Většinou se jednalo o obřadní písně, např. dožínkové, svatební, posvícenské či z lidové veselice konopická.

Společné jsou pro obě etnika některé ländlerové melodie a zpívaná čtyřverší. Zásadně se neliší ani výskyt různých hudebních nástrojů. Zajímavé ovšem je větší sepetí některých nástrojů s určitými pracemi či obřady. Dochovaly se např. trouby vyrobené z velikých mořských lastur, kterými se zaháněly bouřkové mraky a krupobití, nebo různé druhy dřevěných a kůrových trub užívaných pastýři (Anděra; Zavřel, 2003, s.544).

Největším rozdílem je ovšem na české straně výskyt dud jakožto sólového nástroje i v rámci kapel. Tyto malé selské muziky kombinovaly dudy s houslemi a Es klarinetem, později se rozšířily o druhý klarinet, housle, kontrabas a niněru. Jinou oblíbenou sestavou byly dudy, housle a cimbál, zejména na Sušicku.

Specifickým hudebně společenským jevem v české oblasti Šumavy byli tzv. světáci (viz kapitola 5.1). Tito hudebníci, organizovaní v menších skupinách pod vedením kapelníka, si obvykle od jara do počátku zimy, případně i několik let v kuse vydělávali hraním u cirkusu převážně v Německu. Trhliny tato nekonfliktní spolupráce českého a německého etnika dostala

v 60. letech 19. století, kde v rámci obrozenecko-vlasteneckých myšlenek dochází k politizaci hudebních aktivit, zejména formou zakládání českých pěveckých spolků. Příkladem jsou sušický Svatobor, klatovský Šumavan i řada menších pošumavských spolků v malých obcích (Záloha, 1984, s.60).

Role lidové hudby byla, podobně jako na německé straně, spojena s obřady a slavnostmi církevního a hospodářského života. V úrodnějších, obilných oblastech to byly např. dožínky neboli vyzdvihování věnce, v kraji s převahou lnu se držela tzv. konopická (podle lněného konopí). Jde o parodii na svatbu hranou muži, jejíž základ tvoří zmíněné kolečkové tance. Hudba a tanec provázely také další obřady jako masopust, stavění Máje a mnoho dalších (viz kapitola 5.3.1).

6. VNÍMÁNÍ VŮDČÍCH OSOBNOSTÍ A LOKÁLNÍ KULTURY V REGIONECH ČR (empirické šetření)

Teoretickou část disertační práce doplňuje a završuje empirické šetření provedené přímo v regionech. Toto šetření mělo dát odpověď na otázky, které logicky vyplývají z tématu zpracovaného v teoretické části práce: Ovlivňuje odkaz vůdčích osobností v regionech ČR každodenní kulturní život obyvatel, vnímají je občané jako elitu regionu nebo se stali historickým reliktem, ke kterému se lidé vrací jen symbolicky? Jak vlastně vypadá dnešní kulturní život v regionech – mají v nich tradice pevné místo, či podléhají vlivům dnes tak obávané globalizace a unifikace kultury? A konečně: prožívají a vnímají obyvatelé regionů nějak svoji lokální identitu, a pokud ano, jakými mechanismy se to děje?

6.1 Hypotézy a popis výzkumu

Rozhodli jsme se pro výzkum kvalitativní, prováděný na homogenní skupině respondentů. Výběr respondentů probíhal nenáhodně a úsudkem; zvolili jsme vzorky studentů ze třetích ročníků gymnázií, neboť středoškolští studenti ještě stále trvale žijí v regionech a nikoli v místě vysokoškolského studia; na druhé straně předpokládáme, že v předposledním ročníku studia (tedy ve věku okolo osmnácti let) již mají ucelené názory, vliv rodiny na ně a jejich výchova jsou v hlavních směrech již uzavřeny a vztah k regionu je u nich dostatečně vyzrálý a ustálený. Respektujeme zároveň zaneprázdněnost ročníků maturitních.

Jako nejvhodnější techniku výzkumu jsme zvolili dotazníkové šetření. Součástí dotazníku, který byl připraven

s identickými otázkami v regionálních mutacích, byly otázky uzavřené i otevřené, aby mohli respondenti co nejvýstižněji a nej přesněji vyjádřit svůj názor. Obecné hypotézy, jež měl výzkum ověřit, byly stanoveny takto:

Hypotéza 1 – Respondenti znají vybranou vůdčí osobnost včetně bližších údajů.

Hypotéza 2 – Respondenti znají dílo dané osobnosti.

Hypotéza 3 – Respondenti mají k dané osobnosti osobní vztah.

Hypotéza 4 – Respondenti se účastní organizovaných akcí spojených s místní lidovou kulturou.

Hypotéza 5 – V rodinách respondentů jsou udržovány pravidelné zvyky spojené s místní lidovou kulturou.

Hypotéza 6 – Místní kultura se promítá do běžného života respondentů.

Hypotéza 7 – Respondenti se cítí být příslušníky daného regionu.

Na základě stanovených hypotéz byl dotazník tematicky rozdělen do tří samostatných částí: Osobnost vybraného duchovního vůdce, Kultura daného regionu a Prožívání regionální identity. Vzhled dotazníků a znění otázek včetně příkladů, jak byly vyplněny, lze vidět v kapitole 9 této práce, tj. v Přílohách.

Pro lepší patrnost faktů zjištěných v regionech jsme se rozhodli provést srovnávací výzkum v Praze. Zvolili jsme rovněž metodu dotazníků s otázkami v podstatě identickými, jako byly předloženy studentům v regionech. Respondenty byli rovněž studenti 3. ročníku, tentokrát třicet studentů Gymnázia Na

Zatímco v Praze 5, aby předpokládaná úroveň studií získaných znalostí byla pokud možno shodná. Hypotézy pro tento srovnávací výzkum byly stanoveny takto:

Hypotéza 1 – Respondenti studující v Praze jsou s vybranými vůdčími osobnostmi a jejich dílem obeznámeni méně, než respondenti z regionů.

Hypotéza 2 – Respondenti studující v Praze nemají k vybraným vůdčím osobnostem žádný vztah.

Vzhledem k tomu, že se jednalo o respondenty z Prahy, staly se otázky týkající se regionální kultury a identity v tomto případě bezpředmětnými. Součástí pražského dotazníku byly proto jen otázky ohledně osobností vybraných duchovních vůdců (což se ukázalo i tak jako nadhodnocené – viz kapitola 6.4). I tyto dotazníky včetně příkladu jejich vyplnění uvádíme v Přílohách.

6.2 Výzkum v regionu Chodsko

Výzkumu v chodském regionu, který byl realizován na Gymnáziu J. Š. Baara v Domažlicích, se zúčastnilo 50 respondentů v rozmezí věku 17-19 let, z toho 28 mužů a 22 dívek. 45 respondentů uvádí, že na Chodsku žije od narození, tři zde nežijí a dva zde žijí od předškolního věku.

Výsledky šetření

Hypotéza 1 – Respondenti znají osobnost Jindřicha Šimona Baara včetně bližších údajů.

Z dotazníků vyplývá, že 50 respondentů, tedy plných 100%, zná osobnost Jindřicha Šimona Baara.

Všichni respondenti znají Baara (resp. setkali se s jeho osobností) ze školy. 56% respondentů zaznamenalo informace o Baarovi v médiích, 50% respondentů se s Baarem setkalo díky své rodině, 18 % jich o Baarovi hovořilo s přáteli, 6% se jím zaobíralo při zájmové činnosti a 16% respondentů se s ním setkalo jinde (v muzeu či v knihovně). Tato část hypotézy se tedy potvrdila na sto procent.

Součástí tohoto tématu dotazníku bylo i zkoumání, kde se respondenti s Baarem setkali poprvé. Na tuto otevřenou otázku (tj. s možností odpovědi vlastními slovy) respondenti uvedli, že u 40% jejich první setkání proběhlo na základní škole, u 28% v rodině díky rodičům, prarodičům, případně starším sourozencům během předčítání a vyprávění, u 12% tomu tak bylo na gymnáziu, 10% navštívilo Baarův památník v Klenčí pod Čerchovem a u 10% je už to tak dávno, že si nevzpomínají.

Při zkoumání, jaké bližší údaje respondenti o Baarovi znají, byly výsledky podobně přesvědčivé. 49 z 50 respondentů čili 98% si vybavuje minimálně tři bližší údaje o životě a díle Jindřicha Šimona Baara. Pouze jeden respondent (2%) si nevybavuje nic.

Nejčastěji si respondenti spojují Baara s gymnáziem, na kterém studují a na němž studoval i on – uvedlo to 81,6% respondentů (40 osob). Fakt, že se Baar narodil a zemřel v Klenčí pod Čerchovem, reflektuje 69,4% respondentů (34 osob). 38,7% (19 osob) dále ví, že byl knězem či že studoval teologii, 32,7% (16 osob) si vybavuje Baarův památník v Klenčí pod Čerchovem, 16,3% (8 osob) zná jeho sochu na Výhledech, 12,2% (6 osob) zmínilo jeho oddanou péči o starou matku, 10,2% (5 osob) si vybavuje jeho předčasný odchod do penze, 8,2% (4 osoby) ho označuje jako kritika

katolické církve a 2,04% (tedy jeden respondent) uvádí, že zná Baarovu ulici a jeden, že mají doma porcelán, který Baar používal. Tyto výsledky lze považovat za více než potěšující.

Hypotéza 2 – Respondenti znají dílo Jindřicha Šimona Baara.

Z dotazníků vyplývá, že plných 92% respondentů (46 osob) dokáže vyjmenovat alespoň jedno Baarovo dílo. Naopak 8% z nich si nevybavuje ani jedno (všichni čtyři se za to do dotazníku omluvili a jeden slíbil, že to napraví).

Pokud nebudeme tyto čtyři osoby brát v potaz, tak mezi znalci Baarova díla vede Hanýžka a Martínek (někdy ovšem nesprávně uvedena jako Hanýška, Hanička či Haniška) s 67,4% (31 osob). Dobře je na tom též tklivý obrázek z chudého venkovského života *Pro kravičku* s 60,9% (28 osob). Přičítat to lze skutečnosti, že se jedná o dílka určená dětem, která respondentům s vysokou pravděpodobností interpretovali rodiče či prarodiče.³⁰ Následují dva ze tří dílů *Chodské trilogie* – Paní komisarka a Lůsy, které zná shodně 39,1% (18 osob). Třetí díl *Osmačtyřicátníci* následuje s 32,6% (15 osob). Selský román *Skřivánek* utkvěl v paměti 19,6% respondentů (9 osob), následován svým „alter ego“ *Janem Cimburou* s 15,2% (7 osob). Smutný příběh o chudém neprůbojném faráři jménem *Holoubek* (někdy mylně uváděný jako Holubice či Hrdlička, což svědčí opět o tom, že toto dílo respondenti nečetli) obdržel 10,9% (5 osob). *Poslední soud* si vybavuje 8,7%, po 6,5% získaly protikladné povahy *Hanče* a *Farská panička*. Kupodivu jen jediný respondent (2,2%) si vzpomněl na *Chodské pohádky*.

³⁰ Jak uvádíme dále, tato díla totiž četla pouze slabá třetina respondentů, kteří je znají.

Poněkud chmurnější statistiku ovšem vykazuje počet těch, kteří nějaké Baarovo dílo také četli – je jich méně než polovina, konkrétně 47,8% (22 osob). Mezi přečtenými knihami jednoznačně vítězí *Pro kravičku* (četlo ji 40,9% těch, kteří nějakou Baarovu knihu četli) následována *Hanýžkou a Martínkem* s 36,4%. Ostatní díla už četli jen tři, dva, jeden či také vůbec žádný respondent.

Hypotéza 3 – Respondenti mají osobní vztah k Jindřichu Šimonu Baarovi.

Z dotazníků vyplývá, že 31 respondentů (tj. 62%) pociťuje, že má osobní vztah k Jindřichu Šimonu Baarovi.

Respondenti nejčastěji uvádějí, že si Baara váží jako nadaného spisovatele, významnou osobnost kraje, vzdělaného člověka, který proslavil chodský region a byl pro něho přínosem. Nejvýstižněji tento vztah jistě zobrazí konkrétní příklady odpovědí respondentů:

„Myslím si, že to byl jeden z nejlepších spisovatelů působících na Chodsku.“ – „Velký chodský spisovatel – jsem na něj hrd.“ – „Obdivuji jeho nadání a píli.“ – „Jeden z nejslavnějších regionálních autorů.“ – „Krásně popisuje náš kraj.“ – „Jako spisovatele si ho moc vážím. Jeho díla v psané podobě jsou mi trochu nesrozumitelná, ale ne cizí.“ – „Myslím si, že to byl velmi vzdělaný a sečtělý člověk. Byl rád mezi lidmi a je mi sympatický tím, že se zajímal o Chodsko.“ – „Jsem ráda, že nějak (aspoň trochu) náš region proslavil.“ – „Rád si přečtu jeho knihy, které popisují život na vesnici.“ – „Myslím si, že byl lokálním patriotem a měl k Chodsku velmi blízko.“ – „Vážím si ho, dokázal vyjádřit chodskou identitu a seznámil s ní ostatní území ČR.“ – „Cítím k němu úctu, jelikož byl jedním

z nejvýznamnějších autorů tohoto kraje a své doby.“ – „Myslím, že byl významná osobnost, když na jeho počest pojmenovali tento barák (gympl).“ a podobně.

19 respondentů (tj. 38%) naopak uvádí, že nemá k Baarovi žádný zvláštní vztah, protože „je mi lhostejný“, „minulost je minulost a tak se o ni vůbec nezajímám“, „neznám jeho život tak dobře“, „nezaujala mne jeho díla“, „jeho knížky jsou nudné“, případně neuvádějí žádný důvod.

Hypotéza 4 – Respondenti se účastní organizovaných akcí spojených s chodskou lidovou kulturou.

Z dotazníků vyplývá, že 48 z 50 (tedy 96%) respondentů se pravidelně účastní organizovaných akcí spojených s chodskou lidovou kulturou. 39,6% z nich (19 osob) to činí obvykle dvakrát do roka, 33,3% (16 osob) jednou, 16,7% (8 osob) pak třikrát a 10,4% (5 osob) čtyřikrát ročně a více.

Zajímáme-li se, jakých akcí se mladí Chodové a Chodky nejraději účastní, pak jednoznačně vedou tradiční letní Chodské slavnosti plné hudby, tance a lidových řemesel s 79% (38 osob). Nadpoloviční většina respondentů, kteří se jich účastní, také uvádí, že při Slavnostech zastávají aktivní funkci (např. vystupují se souborem či fungují jako pořadatelé). Druhé místo v oblíbenosti obsadil rozverný únorový masopust s 50% (24 osob), při němž aktivně vystupuje v masce či kroji také nadpoloviční většina respondentů. S menším zájmem se pak setkává Štandrlé čili koncert chodské hudby, Chodský bál či vystupování s uměleckým souborem – vše po 10,4% (5 osob). 4,2% respondentů také navštěvují pravidelnou přehlídku dudáckých souborů a účastní se setkání na Výhledech. Jeden

respondent uvedl, že pravidelně navštěvuje prohlídky v Muzeu Chodsko.

Hypotéza 5 – V rodinách respondentů jsou udržovány pravidelné zvyky spojené s chodskou lidovou kulturou.

Z dotazníků vyplývá, že lidové zvyky v rodině dodržuje pouhých 52% respondentů, naopak 48% respondentů žádné zvyky během roku nedodržuje.

U těch, kteří nějaké zvyky drží, vede jednoznačně pečení tradičních chodských koláčů s tvarohovo-makovo-povidlovou náplní během Chodských slavností či pouti, kterému holduje 76% rodin respondentů. 34% rodin pak s oblibou vaří tradiční chodská jídla, jako je například rýpl neboli „slepičí žrádlo“ (těsto z brambor a mouky osmahnuté na másle), „brambůrová polívka s koblížkem“, masopustní šišky (smažené pečivo z vánočkového těsta ve tvaru trojúhelníku) či známý a oblíbený velikonoční beránek. S ním je spojeno malování velikonočních kraslic s chodskými motivy (a barvení v červeném odvaru z cibulových slupek), které provozuje 20% respondentů (shodou okolností jde o samé dívky).

14% rodin pak drží vlastní masopust a každoroční zabijačku, 10% pak chodí „na hyjtu“ k příbuzným, účastní se nedělních bohoslužeb v kroji či chodí na pouť „ke svatému Vavřinečku“. Po jednom respondentovi se také zmiňuje o společném zpěvu chodských písní a dodržování chodských svatebních zvyků.

Tato hypotéza se tedy potvrdila jen z poloviny, neboť překvapivé procento rodin žádné zvyky již nedodržuje.

Hypotéza 6 – Chodská kultura se promítá do běžného života respondentů.

58% respondentů (29 osob) se domnívá, že do jejich každodenního života se chodská kultura nijak nepromítá.

Naopak 42% míní, že ano; 52,3% z nich (11 osob) si pak myslí, že se chodská kultura v jejich běžném životě projevuje hlavně používáním chodského nářečí (bulačiny). Popisují to jako „zvláštní intonaci hlasu a slovní zásobu“, „nářečí, které se jinde v republice nevyskytuje“, „jak promluví, všude poznají, že jsem z Chodska“, „říkám slova jako íčko, ňák, copa...“, „mám rozplácnuté ááá“ a podobně. 19% respondentů (4 osoby) dále zmiňuje, že vliv chodské kultury na svůj život vidí v tom, že se rádi aktivně účastní folklórních akcí a slavností.

Dalšími zmiňovanými způsoby, jak se chodská kultura promítá do běžného života respondentů, je naprosto automatické dodržování chodských zvyků (např. pečení koláčů či vaření typických jídel), používání chodské keramiky, „broukání si chodských melodií“, četba určitého typu literatury (např. Baara). Respondenti také konstatují: „Na Chodsko nedám dopustit!“, případně „Chodská kultura má přece na každého z nás velký vliv, je totiž všude kolem nás, i když si to mnozí neuvědomují.“

Hypotéza 7 – Respondenti se cítí být Chody.

Velice zajímavé výsledky vyplývají z odpovědí na otázky zkoumající vnímání a prožívání chodské identity. Přesně 50% respondentů (25 osob) se necítí být Chodem/Chodkou. Hlavním důvodem pro ně je fakt, že nedodržují žádné chodské zvyky (44%). Jiným častým argumentem je, že místo jejich bydliště

nepatří mezi 11 historických chodských vesnic³¹ – to uvádí 36% respondentů. 16% z nich pak „nebylo vychováno v souladu s chodskými tradicemi“, zbylá 4% důvod svého ne-chodství neuvádí.

Druhá polovina respondentů se cítí být Chodem/Chodkou, a to z 80% proto, že se na Chodsku zkrátka narodili či že zde žijí. 40% si dále myslí, že jsou Chody, neboť dodržují různé chodské zvyky a aktivně se účastní folklórních akcí. 24% respondentů jednoduše konstatuje, že jsou Chody, protože mají rádi chodský kraj a jeho lidi, 20% pak spojuje své chodství s používáním chodského nářečí. Chodskou hrdost zmiňuje 12% respondentů.

Tato hypotéza tedy dopadla značně ambivalentně. Důvodem může být fakt, že respondenti chápali „bytí Chodem“ jak v užším smyslu (tedy zda pocházejí z jedné z jedenácti tradičních vsí) tak v širším významu.

6.3 Výzkum v regionu Šumava

Výzkumu v šumavském regionu, který byl realizován na Gymnáziu Na Zlaté stezce v Prachaticích, se zúčastnilo 50 respondentů v rozmezí věku 17-19 let, z toho 19 mužů a 31 dívek. 48 respondentů uvádí, že na Šumavě žije od narození, dva zde žijí od předškolního věku.

Výsledky šetření

Hypotéza 1 – Respondenti znají osobnost Karla Klostermanna včetně bližších údajů.

³¹ jejich seznam uvádíme v kapitole 3.1

Všichni respondenti, tedy 100%, znají Klostermanna (resp. setkali se s jeho osobností) ze školy. 56% respondentů zaznamenalo informace o Klostermannovi v médiích, 38% respondentů se s ním setkalo díky své rodině, 20% jich o Klostermannovi hovořilo s přáteli, 10% se jím zaobíralo při zájmové činnosti. Celých 42% respondentů se s Klostermannem setkalo ještě jinde: 20% všech uvádí exkurze po Šumavě, 8% přednášky nebo muzeum či knihovnu.

Součástí této části dotazníku bylo i zkoumání, kde se respondenti s Klostermannem setkali poprvé. Na tuto otevřenou otázku (tj. s možností odpovědi vlastními slovy) respondenti uvedli, že 68% se s ním poprvé setkalo ve škole, 18% v rodině (převážně díky četbě prarodičů), 8% o něm poprvé slyšelo na přednášce a po jednom respondentovi uvádí knihovnu, exkurzi a zájmovou činnost – divadelní spolek.

Při zkoumání, jaké bližší údaje respondenti o Klostermannovi znají, nebyly výsledky už tak přesvědčivé. 62% respondentů si vybavuje alespoň tři bližší údaje o životě a díle Karla Klostermanna, 18% pak alespoň jednu věc. Celých 20% si však nevzpomnělo vůbec na nic bližšího.

Údaje, které si respondenti vybavují, jsou podivuhodně pestré. Nejčastěji uvádí – shodně po 26% – že studoval ve Vídni (leckdo i věděl, že medicínu) a že jeho otec byl lékařem. 24% zmiňuje, že psal o Šumavě; 22% pak to, že na Šumavě žil. Klostermannovu lásku k Šumavě zdůraznilo 20% respondentů. Po 12% ví, že původně psal v německém jazyce a kupodivu také to, že „hodně chodil pěšky“. 10% respondentů zmiňuje, že se Klostermann narodil v Rakousku a že byl profesorem francouzštiny v Plzni. 6% respondentů připomíná

jeho vzdělanost a jazykovou vybavenost, po dvou studentech pak píše, že měl blízký vztah ke knihám; působil v 19. století; rád jezdil k příbuzným na Šumavu, kde psal; utíkal tajně z domu za zábavou; studoval v Klatovech; studoval v Písku; studoval v Plzni; a také že přiblížil Šumavu celé republice a turistům. Tyto výsledky lze považovat skutečně za potěšující.

Kromě těchto údajů si pro úplnost ještě uveďme některé zajímavosti, které se respondentům vybavily:

Matka byla z rodu sklářů. – Měl bratra Josefa a 6 dalších sourozenců (Správně 9). – Babička chtěla, aby byl knězem, ale nechtěl. – Psal i do časopisů. – Pobýval ve Francii. – Měl rád gin. – Jako malý se málem utopil, neuměl plavat. – Ve škole mu všechno procházelo kvůli vlivnému otci. – Vzal si majetnou ženu, a tak mohl nerušeně psát. – Neměl děti. – Pro své názory se neshodoval s pedagogickým sborem. – Má sochu na Javorníku. – Hodně cestoval. – Jeho povídky jsou smyšlené, zkoušel šumavskou stravu a byl vysoký. (Několikrát se také opakovaly nesprávné údaje, že se narodil v Německu místo v Rakousku, a že zemřel v Plzni místo ve Štěkní.)

Hypotéza 2 – Respondenti znají dílo Karla Klostermanna.

Z dotazníků vyplývá, že 78% respondentů dokáže vyjmenovat alespoň jedno Klostermannovo dílo. Naopak 22% z nich (tedy 11 osob) si nevybavuje ani jedno.

Z těch, kteří si na nějaké vzpomněli, suverénně zvítězil román *V ráji šumavském*, který uvedlo plných 100%. S velkým odstupem pak následuje *Ze světa lesních samot* s 28,2% (11 osob), celkem překvapivě se umístil také výbor povídek *Bílý Samum* s 25,5% (10 osob), *Mlhy na Blatech* uvedlo 20,5%

(8 osob), *Šumavské povídky* pak 7,7% respondentů (3 osoby). Po jedné zmínce se ještě objevila díla *Skláři*, *Šumava, má láska*, *Ecce homo!* a povídka *Svalený balvan*. Pro zajímavost: 12,8% respondentů (4 osoby) kupodivu nesprávně uvedlo básnickou sbírku *Kniha lesů, vod a strání* od S. K. Neumanna.

Hypotéza 3 – Respondenti mají osobní vztah ke Karlu Klostermannovi.

Z dotazníků vyplývá, že 60% respondentů (30 osob) pociťuje osobní vztah ke Karlu Klostermannovi.

Respondenti nejčastěji uvádějí, že si Klostermanna váží pro jeho literární kvality, jako osobnosti, která zpopularizovala jejich domovský region i proto, že zachytil atmosféru dnes již vymizelé Šumavy pro další generace.

Nejlépe to zobrazí konkrétní příklady odpovědí respondentů: „Mám respekt a úctu k jeho památce.“ – „Vážím si ho, vzhlížím k němu.“ – „Cítím úctu a uznání k jeho osobě i dílu.“ – „Mám k němu kladný vztah, je to patron Šumavy.“ – „Oceňuji, že svým dílem v nás vzbudil větší kolektivní povědomí a hrdost na náš původ.“ – „Díky němu jsou některé staré zvyky stále v povědomí.“ – „Jeho knihy mám velmi rád, poněvadž mi připomínají některá vyprávění ze života mé babičky.“ – „Jeho povídky jsou napínavé a dají se číst i dnes.“ – „Líbí se mi, že píše o Šumavě, kterou mám ráda.“ – „Cítím k němu velké sympatie, protože poukázal na krásy regionu, z kterého pocházím.“ – „Hezky nám přiblížil tehdejší život a za to by si zasloužil uznání.“ – „Jeho díla se mi líbila; když jsme na jedné exkurzi procházeli místa konkrétních dějů jeho knih, působilo to na mě zvědavým dojmem.“ – „Je dobře, když popsal důkladněji Šumavu za jeho doby, uznávám, že jsem se něco nového

dozvěděla.“ – „Je zajímavé číst příběhy o zdejších kraji a lidech a jejich povaze, o zapomenutých zvycích, způsobu jejich života, stravování, oblékání.“ – „Líbí se mi, jak zdokumentoval Šumavu; některá místa, která dobře znám, se pro mě stala zajímavější.“ – „Jako rodačka ze Šumavy jsem pyšná, jak ztvárnil náš kraj.“ – „Jsem ráda, že někdo o kráse mého kraje píše knihy.“ – „Popisuje dobu, kdy na Šumavě působili mí prarodiče (pradědeček jako hajný).“ – „Je mi sympatický, asi se mu líbily holky, uměl je pěkně popisovat.“ a podobně.

40% respondentů (20 osob) naopak uvádí, že nemá ke Klostermannovi žádný vztah, neboť „jeho knihy nečtu“, „vzhledem k neznalosti jeho tvorby zaujímám neutrální postoj“, „jelikož ČJ není můj oblíbený předmět, tak ho беру jako součást učiva“, „necítím k němu nic, jeho stylu jsem nepřišla na chuť a ještě byl v povinné četbě“, „je to jen jeden ze spisovatelů“, „cítím lhostejnost kulturnímu barbaru vlastní“, „myslím, že se kvůli němu dělá poslední dobou zbytečně velký rozruch“ apod.

Hypotéza 4 – Respondenti se účastní organizovaných akcí spojených s šumavskou lidovou kulturou.

Z dotazníků vyplývá, že 48 z 50 (tedy 96%) respondentů se pravidelně účastní organizovaných akcí spojených se šumavskou lidovou kulturou. 39,6% (19 osob) tak činí obvykle dvakrát do roka, 33,4% (16 osob) čtyřikrát ročně a více, 18,75% (9 osob) pak jednou a 8,25% (4 osoby) třikrát ročně.

Zkoumáme-li blíže, jakých akcí se mladí Šumavané a Šumavanky nejraději účastní, suverénně vítězí tradiční historické Slavnosti solné Zlaté stezky, kterých se, ač nepravidelně, účastní plných 100% respondentů! Více než třetina z nich se přitom zapojuje aktivně tak, že v dobovém

kostýmu kráčí v průvodu či vystupuje s pěveckým, tanečním či hudebním souborem. Druhé místo s odstupem obsadily hromadné oslavy Velikonoc s tradicemi s nimi spojenými, jichž se polovina respondentů účastní i aktivně. Jde především o průvod s řehačkami, koledování a především šumavská specialita – „pekání vajec“ (viz kapitola 5.3.1). Oblíbené jsou také Volarské slavnosti dřeva, které navštíví 32% respondentů, a někteří i jako soutěžící v dřevorubeckých dovednostech. S menším zájmem 24% se setkává šumavský masopust s průvodem masek. 18% respondentů navštěvuje každoroční ukázkou plavení dřeva na Schwarzenberském kanálu pod Jeleními vrchy, 16% také chodí na folklorní vystoupení během roku, případně sami účinkují v nějakém spolku. Stejný počet navštěvuje hromadné akce spojené s Vánoci, jako zapálení adventního věnce či vánoční koncerty. Jen 2 respondenti zmiňují tradiční stavbu májky, po jednom pak Netolický jarmark a slavnosti na hradě Helfenburk.

Do zájmového kroužku šumavské lidové kultury chodilo někdy 14% respondentů; většinou se jednalo o folklorní soubor lidových tanců Libín či dětský Libíňáček.

Hypotéza 5 – V rodinách respondentů jsou udržovány pravidelné zvyky spojené s šumavskou lidovou kulturou. Z dotazníků vyplývá, že lidové zvyky v rodině dodržuje 66%, tedy dvě třetiny respondentů, naopak 34% nedodržuje.

U těch, kteří nějaké zvyky drží, vede jednoznačně pečení tzv. „mětýnek či hnětýnek“ (viz kapitola 5.3.1), kterému se doma věnuje 78,8% respondentů³² (26 osob). 66,7% (22 osob)

³² Je zajímavé, jak pečení sladkostí vede nad duchovními tradicemi – srov. výsledky téže hypotézy z Chodska (koláče).

dodržuje tradice spojené s Velikonocemi (pekání, kraslice, pečení beránka a bochánků, řehtání apod.), 27,3% (9 osob) drží také masopust. 24,2% respondentů (8 osob) zvlášť zdůraznilo přípravu tradičních šumavských pokrmů i s konkrétními příklady (šumavská topinka, černá omáčka, masopustní koblihy, šumavská kulajda, husa, jarní sekaná s kopřivami či špenátem atd.). 9,1% (3 osoby) zmiňuje stavbu májky či tradiční výlov kaprů z rodinných rybníků, dva respondenti podnikají Novoroční výstup na Libín³³ či zdůrazňují rituály při svatbách/pohřbech. Po jednom hlasu získalo vynášení Morany a dožínky.

Tato hypotéza se tedy víceméně potvrdila ze dvou třetin, což je lepší výsledek, než v sousedním Chodsku (viz tabulka).

Hypotéza 6 – Šumavská kultura se promítá do běžného života respondentů.

Celých 72% respondentů se domnívá, že se do jejich každodenního života šumavská kultura nijak nepromítá.

Naopak 28% (14 osob) míní, že ano; 42,9% z nich (6 osob) bere jako součást jejich běžného života dodržování různých lidových tradic a zvyků – „Mám rád tradice a zvyky a proto je rád dodržuji; vzpomeneme si při tom na minulost, zamyslíme se, jaké to vlastně dřív bylo a to přiblíží lidi navzájem.“

35,7% respondentů (5 osob) považuje za promítání kultury svou automatickou účast na akcích spojených se šumavskou kulturou – „Každoroční Slavnosti jsou událost roku.“ – „Když jedem na plavení dříví, vždy cítím, že je tam historie nadosah.“

³³ Libín – nejvyšší hora Prachatické kotliny (1096 m.n.m.)

Dalšími zmiňovanými způsoby, jak se šumavská kultura promítá do života respondentů, je každodenní setkávání s lokální architekturou, která na ně působí, např. kapličky či historické dřevěné domy. Část respondentů také vnímá, že jejich život ovlivňuje i šumavská příroda; „Dávala živobytí mým předkům.“ – „Cítím, že příroda a krajina kolem mě je ta pravá, šumavská, přátelská.“

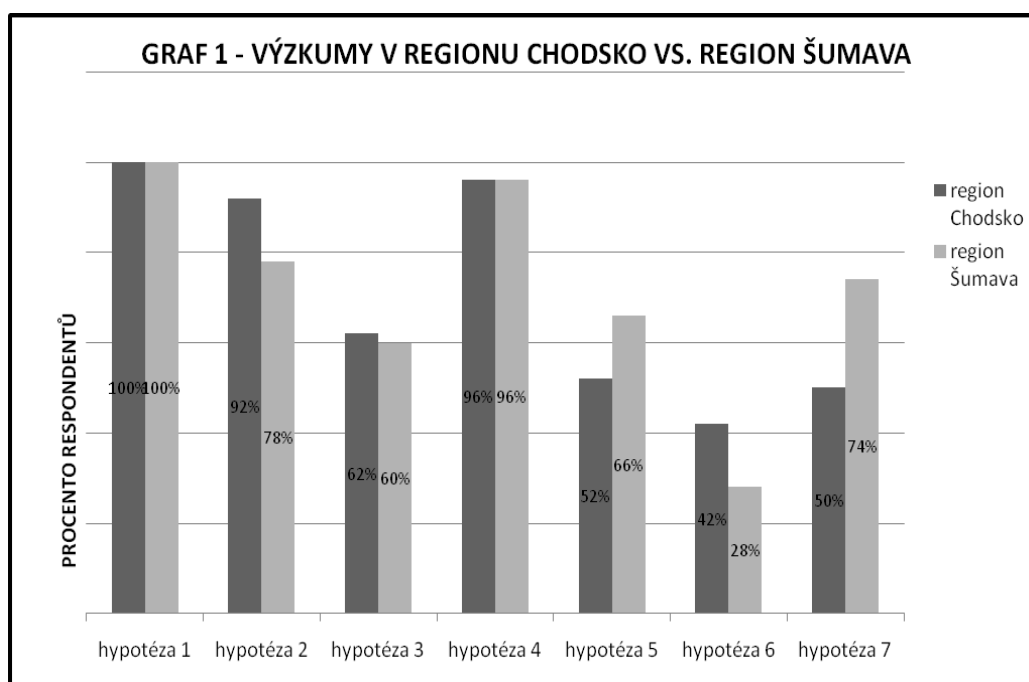
Hypotéza 7 – Respondenti se cítí být Šumavany.

Ve srovnání s výzkumem na Chodsku se tato hypotéza potvrdila lépe. Jen 26% respondentů (13 osob) se necítí být Šumavany. Sedm z nich (53,8%) uvádí, že se cítí být spíše občany České republiky. Dva respondenti (15,4%) argumentují tím, že nedodržují žádné šumavské zvyky, případně mají své kořeny a příbuzné jinde. Ostatní žádný důvod neuvádějí.

Naopak plných 74% respondentů (37 osob) se cítí být Šumavanem/Šumavankou. Nejčastěji (75,7%, 28 osob) je tomu tak proto, že se na Šumavě zkrátka narodili a žijí zde. 40,5% (15 osob) dále konstatuje, že mají Šumavu a její kulturu a přírodu rádi a rádi zde žijí. 18,9% respondentů (7 osob) se domnívá, že jejich pocit je ovlivněn výchovou, kořeny a předky. 16,2% (6 osob) vidí své „šumaváctví“ v dodržování zvyků a tradic. 10,8% respondentů (4 osoby) pak zdůrazňuje hrdost na svůj kraj.

Nejlépe své pocity zřejmě vystihl jeden z respondentů takto: „Šumava je místo, kde jsem se narodil. Šumava je místo, kde žili moji předci. Šumava jsou lesy, kde může být člověk sám a hlavně Šumava ve mně, v mém srdci, a já jsem její nedílnou součástí.“

Srovnání, nakolik se potvrdily hypotézy v obou zkoumaných regionech, znázorňuje následující graf:



6.4 Srovnávací výzkum v Praze

Srovnávacího výzkumu v Praze se zúčastnilo 30 respondentů ve věku 17-19 let, z toho 10 mužů a 20 dívek. 23 respondenti uvádějí, že v Praze žijí od narození, čtyři zde žijí v průměru od 11 let a tři respondenti uvádějí, že žijí ve Středočeském kraji. Nikdo z respondentů zároveň nepochází z jednoho z regionů, které jsou předmětem šetření.

Výzkum na téma osobnosti J. Š. Baara

Hypotéza 1A – Respondenti studující v Praze jsou s osobností a dílem Jindřicha Šimona Baara obeznámení méně, než respondenti z Chodska.

Z dotazníků vyplývá, že 22 respondentů čili plných 73,3% nikdy jméno Jindřicha Šimona Baara neslyšelo.

Z osmi respondentů, kteří o Baarovi už někdy slyšeli (což je 26,7% ze všech dotázaných), si 75% nevybavuje, kde se o něm dozvěděli poprvé, jeden respondent si ho pamatuje z hodin českého jazyka a jeden jako autora předlohy jistého televizního filmu.

Dva z uvedených osmi respondentů si jako další údaj o Baarovi pamatují, že byl z Chodska. Jiní dva uvedli, že byl spisovatel. Jeden míní, že byl z chudých poměrů, a tři zbylí si nevybavují nic bližšího kromě Baarova jména.

Vyjmenovat nějaké Baarovo dílo dokázal jediný respondent, který si vzpomněl na knihu *Pro kravičku*. Nikdo žádné Baarovo dílo nečetl. Tato hypotéza se tedy potvrdila přesvědčivě.

Hypotéza 2A – Respondenti studující v Praze nemají k Jindřichu Šimonu Baarovi žádný vztah.

Z dotazníků vyplývá, že 29 ze 30 respondentů (tj. 96,7%) nemá k Baarovi žádný vztah. Jediný respondent (3,3%) tvrdí, že je Baar zajímavá osobnost.

I poslední hypotéza tedy potvrdila, že Jindřich Šimon Baar je sice na Chodsku mimořádně uznávaným a obdivovaným, ale nepřekračuje svým významem rámec lokální osobnosti.

Výzkum na téma osobnosti Karla Klostermanna

Hypotéza 1B – Respondenti studující v Praze jsou s osobností a dílem Karla Klostermanna obeznámení méně, než respondenti ze Šumavy.

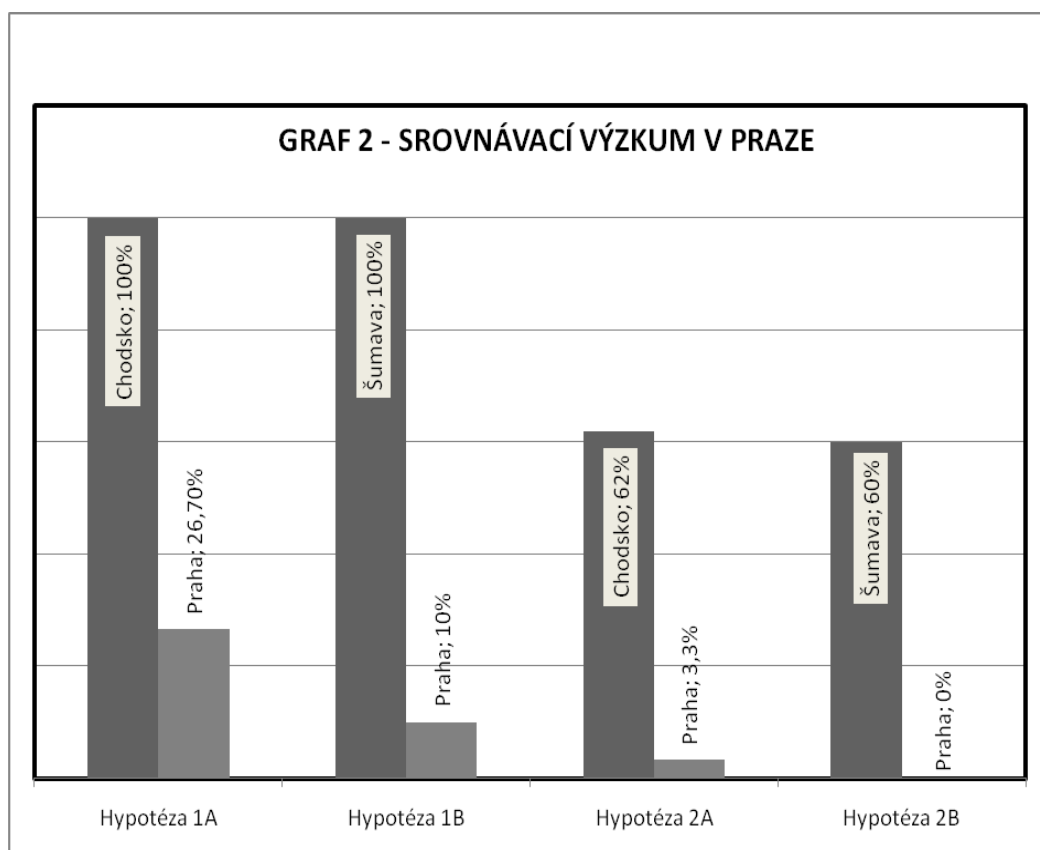
Z dotazníků vyplývá, že 27 respondentů, čili plných 90%, nikdy o Karlu Klostermannovi neslyšelo.

Ze 3 respondentů (10%), kteří si ho pamatují, ho dva znají z hodin literatury; vědí o něm jen, že byl spisovatel. Jeden respondent zná Klostermanna z rodinné dovolené na Šumavě; dále uvádí, že to byl spisovatel, který psal o Šumavě a o přírodě. Nějaké dílo neznal ani jediný respondent. Hypotéza č. 1 se tak potvrdila ještě důrazněji, než v případě J. Š. Baara.

Hypotéza 2B – Respondenti studující v Praze nemají ke Karlu Klostermannovi žádný vztah.

Z dotazníků vyplývá, že všech 30 respondentů (tedy 100%) nemá ke Karlu Klostermannovi žádný vztah, neboť ho neznají či uvedli, že je jim lhostejný. Tato hypotéza se tedy stejně jako v případě J. Š. Baara potvrdila beze zbytku.

Výsledky srovnávacího testu prováděného v Praze znázorňuje následující graf:



7. ZÁVĚR

Předmětem této disertační práce byl vztah vůdčích osobností a regionu, k němuž přísluší, nahlížený skrze prizma specifické lokální kultury – v tomto případě demonstrováný na příkladu vybraných regionů Chodska a Šumavy. V teoretické části práce jsme se pokusili zasadit různé aspekty života a díla těchto významných osobností, přesahujících rámec lokálního významu, do souvislostí s historickým a kulturním vývojem regionů. Důraz byl kladen také na rozbor jednotlivých odvětví místní lidové kultury, jako jsou lidové tradice a zvyky, nářečí, kroje či hudba a tanec; pozornost věnujeme i popisu současného stavu folklóru v regionech.

Teoretickou část doplňuje empirické šetření, které má za úkol prokázat životnost odkazu těchto osobností v rámci regionální kultury a poodhalit některé detaily každodenního života v místě. Srovnávací výzkum, prováděný v Praze, zdůrazňuje specifičnost vztahu obyvatel vybraných regionů k jejich vůdčím osobnostem.

Práce zároveň otevírá prostor pro další výzkum zpracovaného tématu. Ze zjištěných závěrů vyplývá řada možných otázek: Lze dnes najít současné pokračovatele zmíněných osobností, nebo jsou regionální ikony v dnešní postmoderní době jen historickým reliktem? Jak se bude v budoucnosti vyvíjet vztah mládeže k vlastnímu regionu? Zachovají si dnešní děti svou lokální identitu, nebo podlehnou všeobecnému trendu unifikace a všudypřítomné globalizace? A co živoucí lidová kultura a folklór, nezůstane z nich jen kaširovaná kulisa, atrakce pro turisty...? A mnoho dalších znepokojujících otázek.

Tato disertační práce si neklade za cíl detailně analyzovat veškeré aspekty života konkrétních „duchovních vůdců“ či podat vyčerpávající přehled folklóru a lidové kultury regionů.

Její snahou je najít souvislosti mezi vlivem regionálně významné osobnosti Baarova či Klostermannova formátu a prožíváním vnitřní identity a integrity obyvatel zkoumaných regionů. Práce je pokusem o nahlédnutí problematiky regionální kultury a jejího vztahu k lokálním vůdčím osobnostem v kontextu každodenního života z kulturologického úhlu pohledu.

8. SEZNAM LITERATURY

- Anděra, M., Zavřel, P.: Šumava: příroda, historie, život. Baset, Praha 2003
- Baar, J. Š.: Cestou křížovou. Novina, Praha 1941
- Baar, J. Š.: Farská panička. Rozrazil, Brno 1990
- Baar, J. Š.: Holoubek. Vyšehrad, Praha 1965
- Baar, J. Š.: Hrnčená bába a jiné povídky. Československý spisovatel, Praha 1983
- Baar, J. Š.: Chodská trilogie (Paní komisarka, Osmačtyřicátníci, Lůsy). Československý spisovatel, Praha 1976
- Baar, J. Š.: Jan Cimbura. Bohuslav Rupp, Praha 1946
- Baar, J. Š.: Poslední soud. Lidová demokracie, Praha 1958
- Balatka, B. a kol.: Chodsko; Český les. Olympia, Praha 1987
- Borovský, F. A.: Řivnáčův průvodce po Šumavě. Baset, Praha 2002
- Cífk, S.: Literatura – divadlo. Jihočeské nakladatelství, České Budějovice 1984
- Feřtek, T.: Kozinovo Chodsko. Reflex, 2004, 15. ročník, č.47, s.92-94
- Forst, V. (ed.): Lexikon české literatury I. A – G. Academia, Praha 1985
- Funkce lokální kultury v inovaci životního stylu. Katedra teorie kultury, Praha 1995
- Hofmeisterová, B.: Okouzlený milenec Chodska. Západočeské nakladatelství, Plzeň 1988
- Holub, D.: Chodsko. Státní tělovýchovné nakladatelství, Praha 1956
- Horpeniak, V.: Stará Šumava ve zvycích adventu a Vánoc. Arkáda, Klatovy 2007

Jindřich, J.: Chodsko. Nakladatelství ČSAV, Praha 1956

Jireček, H.: Vzdělání a osazení pomezí hvozdu Českého. Královská česká společnost nauk, Praha 1884

Kázání Jindřicha Š. Baara Sbírky svazek první. Společenské podniky, Přerov 1936

Ke Kristu blíž! Sbírky svazek druhý, Řeči příležitostné. Společenské podniky, Přerov 1938

Kázání Jindřicha Š. Baara. Sbírky svazek třetí, Ke Kristu blíž. Společenské podniky, Přerov 1939

Kázání Jindřicha Š. Baara. Sbírky svazek čtvrtý, Ke Kristu blíž. Společenské podniky, Přerov 1940

Keberle, J.: Klobucký pan farář Baar. Nákladem vlastním, Klobuky 1940

Klener, P. (ed.): Velký sociologický slovník. Karolinum, Praha 1996

Klostermann, K.: Červánky mého mládí. Vilímek, Praha 1926

Klostermann, K.: Odyssea soudního sluhy. Vilímek, Praha 1910

Klostermann, K.: Šumava, má láska. PRAAM, Písek 2004

Klostermann, K.: Vzpomínky na Šumavu : kniha pamětí. Hrad, Strakonice 2006

Klostermann, K.: Ze světa lesních samot; V ráji šumavském. SNKLHU, Praha 1956

Kronbauer, R. J.: Záhadné příběhy a vzpomínky. J. Otto, Praha 1904

Křivský, P.: Jindřich Šimon Baar (1867–1925). Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha 1976

Kumperová, I.: Chodský oděv v Domažlicích, in: Sborník muzea Chodsko z Chodského hradu, Muzeum Chodsko, Domažlice 1990

Kunc, J.: Slovník soudobých českých spisovatelů. Orbis, Praha 1945

Mašek, P.: Karel Klostermann – spisovatel Šumavy = Karl Klostermann – Dichter des Böhmerwaldes. Nakladatelství Dr. Rebstöck, Sušice 2008

Meditace. Čtvrtletník pro literaturu, umění a filosofii, 1908–1911, 1.-4. ročník

Menclová, V., Svozil, B., Vaněk, V.: Slovník českých spisovatelů. Libri, Praha 2000

Michl, F., Roubík, F.: Chodské vesnice. Josef Hofmann, Domažlice 1939

Mikuškovičová, J., Saková, J.: Karel Klostermann : Personální bibliografie. Krajská knihovna, České Budějovice 1976

Novák, A.: Stručné dějiny literatury české. R. Promberger, Olomouc 1946

Nový život. Měsíčník pro umění, vzdělání a zábavu, 1896–1907, 1.-12. ročník

Petráš, J. a kol.: Šumava Karla Klostermanna : Příběh šumavské podmalby. Jihočeské muzeum, České Budějovice 2008

Pod jedním praporem. Almanach českých katolických básníků, 1895

Pršíňová, T., Straková, L.: Karel Klostermann (1848–1923) : soupis díla. Jihočeská vědecká knihovna, Č. Budějovice 2008

Putna, M. C.: Česká katolická literatura 1848–1918. Torst, Praha 1998

Robek, A.: K etnografickému studiu sociálních vztahů. SPN, Praha 1965

Roubík, F.: Dějiny Chodů u Domažlic. Ministerstvo vnitra republiky československé, Praha 1931

Pek, J.: Kronika šumavských hvozdů. Papyrus, Vimperk 1998

Schmidt, V.: Handelswege und Handelszentren in Südböhmen. Progr. Něm. reálky v Č. Budějovicích, České Budějovice 1901

Regal, M.: Život a dílo Karla Klostermanna. Jos. R. Vilímek, Praha 1926

Skarlandt, J.: Baarův památník: kniha vzpomínek na vynikajícího chodského spisovatele. Náklad vlastní, Praha 1926

Svačina, R., Svačina, J.: Obrázky z Chodska. Rudolf Svačina, Domažlice 1940

Šach, J.: Jindřich Šimon Baar v zrcadle vzpomínek. Nákladem vlastním, Hradec Králové 1927

Šťastný, R.: Čeští spisovatelé deseti století. SPN, Praha 1974

Štěpánková, H.: Ke kořenům. F. Obzina, Vyškov 1931

Tichý, V.: K dílu Karla Klostermanna, in: Klostermann, K.: Ze světa lesních samot; V ráji šumavském. SNKLHU, Praha 1956

Vodáková, A. (ed.): Sociální a kulturní antropologie. Slon, Praha 1993

Vondruška, V.: Život staré Šumavy. Západočeské nakladatelství, Plzeň 1989

Vondruška, V.: Církevní rok a lidové obyčeje. Dona, České Budějovice 2005

Voráčková, J.: Lidová slovesnost – Kašperské Hory a okolí. In Sborník vlastivědných prací o Šumavě. MěstNV, Kašperské Hory 1980, s.205-233

Zajatci hvězd a snů. Katolická moderna a její časopis Nový život (1896–1907). Argo, Brno 2000

Záloha, J.: Šumava od A do Z. Jihočeské nakladatelství, České Budějovice 1984

Zich, F.: Regionální identita obyvatel v pohraničí. Sociologický ústav AV ČR, Praha 2003

Zoglmann, A.: Kdyně v díle a životě J. Š. Baara. Baarova společnost pro poznávání Chodska, Domažlice 1946
Zpravodaj západočeských knihovníků. Knihovna města Plzně, Plzeň 1975
Žáček, J.: Jindřich Š. Baar, strážný duch Chodska. Spolek Psohlavci, Praha 1948
Žáček-Domažlický, J., Sladký, J.: Pod chodským nebem. Jaroslav Žáček, Praha 1940

9. PŘÍLOHY

Příloha I – Dotazník: J. Š. Baar a Chodsko (6 stran)

Vyplňovali studenti Gymnázia J. Š. Baara v Domažlicích.

DOTAZNÍK pro potřeby diplomové práce

Téma diplomové práce: Jindřich Šimon Baar a kultura chodského regionu

Tazatel: Marie Sternová

Filozofická fakulta UK v Praze, Katedra teorie kultury (kulturologie)

Dobrý den,

prosím Vás o vyplnění tohoto dotazníku, který slouží jako podklad k práci na mém diplomovém úkolu. Dotazník je anonymní a jeho výsledky nebudou použity jinde, než ve výsledné práci.

Odpovězte, prosím, pravdivě na všechny otázky. V otázkách, které vyžadují odpověď Vašimi slovy, odpovídejte prosím čitelně a co nejpodrobněji. Mnohokrát děkuji za spolupráci!

ÚVODNÍ ČÁST – ÚDAJE O RESPONDENTOVĚ

Uveďte prosím Váš věk:12.....let

Uveďte prosím, zda jste: ☐ muž ☒ žena

Jak dlouho žijete v chodském regionu (tj. v okrese Domažlice)?

☐ nežijí zde ☒ od narození ☐ od svých let (doplňte)

ČÁST 1 – OSOBNOST JINDŘICHA ŠIMONA BAARA

Při jaké příležitosti (kdy, kde, od koho) jste poprvé slyšel/a jméno J. Š. Baara?

Jméno našeho gymnázia, je to významná osobnost Chodska

Která díla J. Š. Baara dokážete vyjmenovat?

kníž. Osmačtyřicetiletí, Pro kováře, Skřivánek

Která díla J. Š. Baara jste četli/a?

Řádové

Jaké znáte další údaje o J. Š. Baarovi?

na sochu u klene pod Čechovem, studoval na našem gymnáziu

Zúčastnil/a jste se někdy organizované akce spoj. s chodskou kulturou (viz příklady dané výše)?

☐ NE

☒ ANO - uveďte, jakých akcí jste se doposud zúčastnil/a:

• Druh akce:

Stručná charakteristika akce: *Úvodní slavnosti (a křiží), masopust a Postelka*

Účastnil/a jste se: ☒ pasivně (jako divák)

☒ aktivně - popište jak:

*chodila jsem na slavnostech jeden den
a křiží*

• Druh akce:

Stručná charakteristika akce:

masopust a Postelka

Účastnil/a jste se: ☐ pasivně (jako divák)

☒ aktivně - popište jak:

*na maskaním baile (a sotoch) jsem šla
na masku*

• Druh akce:

Stručná charakteristika akce:

Účastnil/a jste se: ☐ pasivně (jako divák)

☐ aktivně - popište jak:

• Druh akce:

Stručná charakteristika akce:

Účastnil/a jste se: ☐ pasivně (jako divák)

☐ aktivně - popište jak:

• Druh akce:

Stručná charakteristika akce:

Účastnil/a jste se: ☐ pasivně (jako divák)

☐ aktivně - popište jak:

Účastnil/a jste se někdy v životě zájmové činnosti („kroužku“) spojené s chodskou lidovou kulturou?

☒ NE

☐ ANO - uveďte jakého a kdo Vás k němu přivedl:

• Náplň kroužku:

Kdo přivedl:

• Náplň kroužku:

Kdo přivedl:

Zúčastnil/a jste se někdy organizované akce spoj. s chodskou kulturou (viz příklady dané výše)?

☐ NE

☒ ANO - uveďte, jakých akcí jste se doposud zúčastnil/a:

• Druh akce:

Stručná charakteristika akce: *chodská slavnost (s hrají), masopust a Postelova*

Účastnil/a jste se: ☒ pasivně (jako divák)

☒ aktivně - popište jak:

*chodila jsem na slavnostech jeden den
s hrají*

• Druh akce:

Stručná charakteristika akce

masopust a Postelova

Účastnil/a jste se: ☐ pasivně (jako divák)

☒ aktivně - popište jak:

*na masopustním baile (s sotoh) jsem šla
na masku*

• Druh akce:

Stručná charakteristika akce:

Účastnil/a jste se: ☐ pasivně (jako divák)

☐ aktivně - popište jak:

• Druh akce:

Stručná charakteristika akce:

Účastnil/a jste se: ☐ pasivně (jako divák)

☐ aktivně - popište jak:

• Druh akce:

Stručná charakteristika akce:

Účastnil/a jste se: ☐ pasivně (jako divák)

☐ aktivně - popište jak:

Účastnil/a jste se někdy v životě zájmové činnosti („kroužku“) spojené s chodskou lidovou kulturou?

☒ NE

☐ ANO - uveďte jakého a kdo Vás k němu přivedl:

• Náplň kroužku:

Kdo přivedl:

• Náplň kroužku:

Kdo přivedl:

- Náplň kroužku:
Kdo přivedl:

Udržují se ve Vaší rodině (vč. prarodičů) nějaké pravidelné zvyky, činnosti, tradice (výroba/pečení něčeho, chození na nějaké místo, setkávání s někým, hudba, tanec, dodržování rituálu...) spojené s chodskou lidovou kulturou?

☐ NE - přeskočte prosím následující otázku!

☐ ANO - uveďte jaké a stručně je popište:

- Zvyk a jeho popis:

slavnice chodské slavnosti (všichni se scházíme společně k
novému přebudování ze slovenska), pečeme koláče, většinou
s nadšením jíme

- Zvyk a jeho popis:

- Zvyk a jeho popis:

- Zvyk a jeho popis:

- Zvyk a jeho popis:

Kterých zvyků, které jste uvedl/a v předchozí otázce, se Vy osobně účastníte? Popište prosím u každého z nich, jakou v něm hrajete úlohu:

přítelstvem se všichni - koláče pečou s babičkou
oslovujeme také všechny - všechny naše (jako divák)
chodíme např. na chodská vystoupení folkloru

Vlastní Vaše rodina (vě. prarodičů) nějaký hmotný předmět spojený s chodskou lidovou kulturou?

☐ NE

☒ ANO - uveďte jaký (můžete označit více možností):

☒ oděv (kroj) – jaký: *český kraj*

☐ hudební nástroj – jaký:

☒ užité umění (nábytek, věci denní potřeby atd.) – jaké: *keramika*

☐ výtvarné dílo – jaké:

☒ literární dílo – jaké: *knihy od Baco...*

☐ architektonické dílo – jaké:

☐ jiný předmět – jaký:

Myslíte si, že se chodská kultura (tj. chodské tradice, umění, historie) promítá do Vašeho běžného života?

☐ NE

☒ ANO – uveďte jak:

rád se rád podívá na folklor, používám náčrty, mám doma keramiku. rádám na chodsko dopustit.

ČÁST 3 – PROŽÍVÁNÍ CHODSKÉ IDENTITY

Pokud byste se mohl/a samostatně rozhodnout, chtěl/a byste (po ukončení veškerého studia) žít v chodském regionu?

☐ NE – uveďte proč:

☒ ANO – uveďte proč:

main to tu má, ale když se má rozhodnout, tak se budu is nejčastěji předt

Má na Vaši volbu životního partnera nějaký (i částečný) vliv, zda je z chodského regionu?

☒ NE

☐ ANO – uveďte proč:

Pokud budete mít děti, hodláte v nich pěstovat vztah k chodské kultuře?

☐ NE

☒ ANO, seznámím je s chodskou lidovou kulturou a tradicemi.

☐ ANO, budu je aktivně zapojovat do udržování chodské kultury.

Cítíte se být Chodem/Chodkou?

☐ NE - vysvětlíte proč:

(tímto pro Vás dotazník končí)

☒ ANO - vysvětlíte proč:

- narodila jsem se tu, žijím tu, mám to tu
ráda

-pokuste se vysvětlit, co pro Vás to, že jste Chodem/Chodkou, znamená:

domov, bezpečí, svobodu

-kdo a jak ve Vás tento pocit vybudoval?

- rodiče, kamarádi, babička

máma, bratři, sestry
Chodem přirodu

pečené koláče, nejvyšší
výhledy, osídlení lidí...

-jak v sobě Vy sám/sama tento pocit upevňujete či rozvíjíte?

- ráda se projdu po městě, kočmám se přirodou
- pečené koláče...
- snažím se účastnit nejvyšších akcí

(KONEC)

Mnohokrát Vám děkuji za cennou pomoc!

Příloha II – Dotazník: K. Klostermann a Šumava (5 stran)

Vyplňovali studenti Gymnázia Na Zlaté stezce v Prachaticích.

DOTAZNÍK pro potřeby disertační práce

Téma disertační práce: Vůdčí osobnosti a lokální kultura v regionech ČR

Tazatelka: PhDr. Marie Sternová

Filozofická fakulta UK v Praze, Katedra teorie kultury (kulturologie)

Dobrý den,

prosím Vás o vyplnění tohoto dotazníku, který slouží jako podklad k práci na mém disertačním projektu.

Dotazník je striktně anonymní a jeho výsledky nebudou použity jinde, než ve výsledné práci.

Aby byly Vaše odpovědi započitatelné, odpovězte prosím pravdivě na *všechny* otázky.

V otázkách, které vyžadují odpověď Vašimi slovy, odpovídejte prosím čitelně a co nejpodrobněji.

Mnohokrát děkuji za spolupráci!

ÚVODNÍ ČÁST – ÚDAJE O RESPONDENTOVÍ / RESPONDENTCE

Uveďte prosím Váš věk:let

Uveďte prosím, zda jste: ☐ muž ☒ žena

Jak dlouho žijete v šumavském regionu (resp. v okrese Prachatice)?

☐ nežiji zde ☒ od narození ☐ od svých let (doplňte)

ČÁST I – OSOBNOST KARLA KLOSTERMANNA

Při jaké příležitosti (kdy, kde, od koho) jste poprvé slyšel/a jméno K. Klostermanna?

od mamky doma, asi ve svých 10ti letech

Která díla K. Klostermanna dokážete vyjmenovat?

Ke světa lesních samot, V ráji šumavském, Mlýny na Kletech

Která díla K. Klostermanna jste četl/a?

celou řadu jen první kapitoly Ke světa lesních samot :)

Jaké znáte další údaje o K. Klostermannovi?

žil na Šumavě, miloval Šumavu, přirovnal ji ke městu v Francouzsku
v Obzvi, mluvil německy

Uveďte prosím, kde všude jste se za svůj život setkal/a s osobností K. Klostermanna – s jeho jménem, dílem, odkazem, památkou atd. (můžete označit více možností):

☒ ve škole ☒ v rodině ☐ při hovoru s přáteli ☐ při zájmové činnosti ☐ v médiích

Jinde - uveďte kde:

na turistických stezkách na Šumavě

Uveďte prosím cokoli, co se Vám vybaví, když se řekne Karel Klostermann:

Šumava, Březník, nácti oslůvek šumavského regionu,
dřvo, mlh, mlhy, lesy...

Pokuste se prosím co nejpodrobněji vyjádřit, jaký je Váš vztah ke K. Klostermannovi, co si o něm myslíte, co k němu cítíte apod.:

vztah si ho, vztah k němu

Ovlivnil podle Vás (v jakémkoli smyslu) K. Klostermann šumavskou kulturu?

☐ NE

☒ ANO - uveďte jak:

- lidé jsou více hrdí na to, že jsou Šumavané

ČÁST 2 – KULTURA ŠUMAVSKÉHO REGIONU

Jak často se obvykle účastníte organizovaných akcí spojených s šumavskou lidovou kulturou (Slavnosti, masopust, Velikonoce, koncerty, taneční vystoupení atd.)?

☐ nikdy (přeskočte následující otázku)

☐ 1x ročně

☐ 2x ročně

☒ 3x ročně

☐ 4x ročně a více

Uveďte prosím, jakých akcí jste se doposud zúčastnil/a:

• Druh akce:

• Druh akce: slavnosti národní slavnosti

Stručná charakteristika akce:

oslava příchodu historie a slavnosti, které se děje v oslavy

Účastnil/a jste se: ☒ pasivně (jako divák)

☐ aktivně - popište jak:

• Druh akce:

• Druh akce: slavnosti národní slavnosti

Stručná charakteristika akce:

oslava příchodu historie a slavnosti, které se děje v oslavy

Účastnil/a jste se: ☒ pasivně (jako divák)

☐ aktivně - popište jak:

• Druh akce:

• Druh akce: slavnosti národní slavnosti

Stručná charakteristika akce:

oslava příchodu historie a slavnosti, které se děje v oslavy

Účastnil/a jste se: ☒ pasivně (jako divák)

☐ aktivně - popište jak:

byla jsem na čarodějnicích

- Druh akce: *slavení májky*
Stručná charakteristika akce:
- *Na 1. května se hostuje na zedlema májku, kde se vejdom, kani se spole*
Účastnil/a jste se: ☒ pasivně (jako divák)
☐ aktivně - popište jak:

- Druh akce:
Stručná charakteristika akce:
Účastnil/a jste se: ☐ pasivně (jako divák)
☐ aktivně - popište jak:

Účastnil/a jste se někdy v životě zájmové činnosti („kroužku“) spojené s šumavskou lidovou kulturou?

- ☐ NE
☒ ANO - uveďte jakého a kdo Vás k němu přivedl: *Kubíněcká - tradice*
• Náplň kroužku: *ka lidové tance Kubíněcká*
Kdo přivedl: *tradice*
• Náplň kroužku:
Kdo přivedl:
• Náplň kroužku:
Kdo přivedl:

Udrží se ve Vaší rodině vč. prarodičů (nemusí se to týkat Vás osobně) nějaké pravidelné zvyky, činnosti, tradice (činnosti spojené se zemědělstvím jako dožínky či zabíjačka, výroba/zdobení/pečení/vaření něčeho, chození na nějaké místo, setkávání s někým, hudba, tanec, dodržování rituálů např. svatebních, pohřebních, svátků během roku...) spojené s šumavskou lidovou kulturou – tedy něco, o čem si myslíte, že to v jiných regionech přesně tak nedělají?

- ☐ NE (přeskočte následující otázku)
☒ ANO - uveďte jaké a stručně je popište:

- Zvyk a jeho popis: *májky*
Na 1. května se o manželce slavení a pečeme a zedlema slavení přivít
- májky :-) *(tradice spjata s přivítáním)* *(x x)*
- Zvyk a jeho popis: *balení*
- o hromu se vejde celá rodina a balí se prase
- Zvyk a jeho popis: *pečení*
- o velikonočních na velikonoce - by s velikonočními vejci
- Zvyk a jeho popis:

- Zvyk a jeho popis:

Kterých zvyků, které jste uvedl/a v předchozí otázce, se Vy osobně aktivně účastníte? Popište prosím u každého z nich, jakou v něm hrajete úlohu:

metelky - sama je přer
sobjekt - pomáhám s přípravou a konzumací
~~polní~~

Vlastní Vaše rodina vč. prarodičů nějaký hmotný předmět spojený s šumavskou lidovou kulturou?

☐ NE

☒ ANO - uveďte jaký (můžete označit více možností):

☐ oděv (kroj, obuv, doplňky) - jaký:

☒ užité umění (nábytek, vybavení do domácnosti, sklo, porcelán, ozdobné předměty všech materiálů, věci denní potřeby, předměty spoj. se zemědělstvím atd.) - jaké: *skleničky, hrnce na minerální vodu*

☐ výtvarné dílo - jaké:

☒ literární dílo - jaké: *knihy K. Křesomana, knihy Křesomana, knihy Křesomana*

☐ architektonické dílo (chalupa...) - jaké:

☐ jiný předmět - jaký:

Myslíte si, že se šumavská kultura (tj. zvyky, tradice, umění, historie) promítá do Vašeho běžného života?

☐ NE

☒ ANO - uveďte jak:

*historie a tradice jsou základem toho, co je historie
Šumava - čím se byl kdysi a má to, že jsem se šumav
- v každodenním životě máme různé věci (kuchyně), které se vyvíjejí
musí přetrvávat*

ČÁST 3 - PROŽÍVÁNÍ ŠUMAVSKÉ IDENTITY

Pokud byste se mohli/a samostatně rozhodnout, chtěl/a byste (po ukončení veškerého studia) žít v šumavském regionu?

☐ NE - uveďte proč:

☒ ANO - uveďte proč: *blízkost přírody, rodina, ^{rodinné} prostředí,*

Má na Vaši případnou volbu životního partnera nějaký (i částečný) vliv, zda je ze šumavského regionu?

☐ NE

☒ ANO – uveďte proč:

společná - pocházíme-li ze stejného regionu, máme společné zájmy, společné hodnoty, => více si rozumíme
- společně můžeme porozumět si lépe i po stránce fyzické!

Pokud budete mít děti, hodláte v nich pěstovat vztah k šumavské kultuře?

☐ NE

☒ ANO, seznámím je s šumavskou lidovou kulturou a tradicemi.

☐ ANO, budu je aktivně zapojovat do udržování šumavské kultury.

Cítíte se být Šumavanem/Šumavankou?

☐ NE - vysvětlíte proč:

(Tímto pro Vás dotazník končí.)

☒ ANO - vysvětlíte proč:

- přeci pocházím ze Šumavy i na Šumavě žiji od malých, je to můj domov. Jsem hrdá na náš kraj :-)

- pokuste se vysvětlit, co pro Vás to, že jste Šumavanem/Šumavankou, znamená:

- máme své ^{specifické} hodnoty a hodnoty, které nás Šumavanem spojují

- kdo a jak ve Vás tento pocit vybuďoval?

- rodiče, vztahy na Šumavě, vyprávění o našich předcích

- jak v sobě Vy sám/sama tento pocit upevňujete či rozvíjíte?

- vztahy na Šumavě, čtení publikací o Šumavě

(KONEC DOTAZNÍKU)

Mnohokrát Vám děkuji za cennou pomoc. Marie Sternová
maruskas@seznam.cz

Příloha III – Dotazník: J. Š. Baar a Chodsko (2 strany)

Vyplňovali studenti Gymnázia Na Zatlance v Praze 5.

DOTAZNÍK pro potřeby diplomové práce

Téma diplomové práce: Jindřich Šimon Baar a kultura chodského regionu

Tazatel: Marie Sternová

Filozofická fakulta UK v Praze, Katedra teorie kultury (kulturologie)

Dobrý den,

prosím Vás o vyplnění tohoto dotazníku, který slouží jako podklad k práci na mém diplomovém úkolu. Dotazník je anonymní a jeho výsledky nebudou použity jinde, než ve výsledné práci.

Odpovězte, prosím, pravdivě na *všechny* otázky. V otázkách, které vyžadují odpověď Vašimi slovy, odpovídejte prosím *čitelně a co nejpodrobněji*. Mnohokrát děkuji za spolupráci!

ÚDAJE O RESPONDENTOVÍ

Uveďte prosím Váš věk: 18 let

Uveďte prosím, zda jste: ☐ muž ☒ žena

Jak dlouho žijete v Praze?

☒ od narození

☐ od svých let (doplňte), předtím jsem žila nejvíce let v okrese (doplňte)

☐ nežijí zde – žiji v okrese (doplňte)

OSOBNOST JINDŘICHA ŠIMONA BAARA

Při jaké příležitosti (kdy, kde, od koho) jste poprvé slyšel/a jméno J. Š. Baara?
ve filmu

Která díla J. Š. Baara dokážete vyjmenovat?

Pro kravičku

Která díla J. Š. Baara jste četl/a?

Začíná!

Jaké znáte další údaje o J. Š. Baarovi?

žádné

Uveďte prosím, kde všude jste se za svůj život setkal/a s osobností J. Š. Baara – s jeho jménem, dílem, odkazem, památkou atd. (můžete označit více možností):

☐ ve škole ☐ v rodině ☐ při hovoru s přáteli ☐ při zájmové činnosti ☒ v médiích

☐ jinde - uveďte kde: film

Uveďte prosím cokoli, co se Vám vybaví, když se řekne J. Š. Baar:

nic, neznám ho, myslím, že byl z chladných poměrů

Pokuste se prosím co nejpodrobněji vyjádřit, jaký je Váš vztah k J. Š. Baarovi, co si o něm myslíte, co k němu cítíte apod.:

žádný, neznám ho

Ovlivnil podle Vás (v jakémkoli smyslu) J. Š. Baar českou kulturu?

☐ NE

☐ ANO - uveďte jak:

nevim

Konec dotazníku.

Mnohokrát děkuji za cennou pomoc!

Příloha IV – Dotazník: K. Klostermann a Šumava (2 strany)

Vyplňovali studenti Gymnázia Na Zatlance v Praze 5.

DOTAZNÍK pro potřeby disertační práce

Téma disertační práce: Vůdčí osobnosti a lokální kultura v regionech ČR

Tazatel: Marie Sternová

Filozofická fakulta UK v Praze, Katedra teorie kultury (kulturologie)

Dobrý den,

prosím Vás o vyplnění tohoto dotazníku, který slouží jako podklad k práci na mém disertačním projektu. Dotazník je anonymní a jeho výsledky nebudou použity jinde, než ve výsledné práci.

Odpovězte, prosím, pravdivě na *všechny* otázky. V otázkách, které vyžadují odpověď Vašimi slovy, odpovídejte prosím *čitelně a co nejpodrobněji*. Mnohokrát děkuji za spolupráci!

ÚDAJE O RESPONDENTOVÍ

Uveďte prosím Váš věk:¹⁸.....let

Uveďte prosím, zda jste: muž ☐ žena ☒

Jak dlouho žijete v Praze?

od narození

od svých let (doplňte), předtím jsem žila nejvíce let v okrese.(doplňte)
nežiji zde – žiji v okrese (doplňte)

OSOBNOST KARLA KLOSTERMANNA

Při jaké příležitosti (kdy, kde, od koho) jste poprvé slyšel/a jméno K. Klostermanna?

Dovolená s rodiči na Šumavě

Která díla K. Klostermanna dokážete vyjmenovat?

žádné

Která díla K. Klostermanna jste četl/a?

— — —

Jaké znáte další údaje o K. Klostermannovi?

byl spisovatel

Uveďte prosím, kde všude jste se za svůj život setkal/a s osobností K. Klostermanna – s jeho jménem, dílem, odkazem, památkou atd. (můžete označit více možností):

ve škole v rodině při hovoru s přáteli při zájmové činnosti v médiích

jinde - uveďte kde: na dovolené

Uveďte prosím cokoli, co se Vám vybaví, když se řekne K. Klostermann:

psal o Šumavě, o přírodě

Pokuste se prosím co nejpodrobněji vyjádřit, jaký je Váš vztah k K. Klostermannovi, co si o něm myslíte, co k němu cítíte apod.:

nic

Ovlivnil podle Vás (v jakémkoli smyslu) K. Klostermann českou kulturu?

NE

ANO - uveďte jak:

neovlivnil

Konec dotazníku.

Mnohokrát děkuji za cennou pomoc!